

Múltunk a jövőnk

Vízhez kötődő örökségek az
Ister-Granum eurorégió 15
településén

WaVE (Water-linked heritage Valorization by developing an Ecosystemic approach) című, PGI05972 számú projekthez az Ister-Granum ETT megbízásából készítette:

Menner Petra

petra.menner@gmail.com

06208230118

Tartalom

Vezetői összefoglaló.....	6
A projekt és a pilot bemutatása	8
Az adatgyűjtés és az elemzés módszertana	10
A térség bemutatása a fellelt örökségek szempontjából	12
Az Ister-Granum eurorégióról röviden	12
Folyók, patakok – természeti értékek	13
A pilot adatgyűjtésének összefoglaló eredményei	17
Épített szakrális értékek	18
Épített gazdaságtörténeti emlékek	18
Hagyományos mesterségek	19
Molnárság	19
Révészet	20
Halászat	21
Hajózás	21
Legendák, mondák, történetek	22
Települési értékek bemutatása.....	24
Dömös	26
Település bemutatása	27
A jelenkor látnivalói	27
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	35
A település hagyományai, élő legendái, mondái.....	36
Szakmai összefoglaló.....	37
Dunamocs (Moča).....	40
Település bemutatása	41
A jelenkor látnivalói	42
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	46
A település hagyományai, legendái, mondái	48
Szakmai összefoglaló.....	49
Esztergom.....	51
Település bemutatása	52

A jelenkor látnivalói	53
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	65
A település hagyományai, legendái, történetei	67
Szakmai összefoglaló.....	70
Ipolydamásd.....	74
Település bemutatása	75
A jelenkor látnivalói	76
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	81
A település hagyományai, legendái, történetei	82
Szakmai összefoglaló.....	82
Ipolytölgyes.....	85
Település bemutatása	86
A jelenkor látnivalói	86
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	91
A település hagyományai, legendái, történetei	91
Szakmai összefoglaló.....	93
Karva (Kravany nad Dunajom)	95
Település bemutatás.....	96
A jelenkor látnivalói	96
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	106
A település hagyományai, legendái, történetei	106
Szakmai összefoglaló.....	107
Kisgyarmat (Sikenicka)	111
Település bemutatása	112
A jelenkor látnivalói	113
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	117
A település hagyományai, legendái, történetei	117
Szakmai összefoglaló.....	119
Letskés	122
Település bemutatása	123
A jelenkor látnivalói	123

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	128
A település hagyományai, legendái, történetei	129
Szakmai összefoglaló.....	129
Nagybörzsöny.....	132
Település bemutatása	133
A jelenkor látnivalói	133
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	143
A település hagyományai, legendái, történetei	146
Szakmai összefoglaló.....	147
Nagymaros	150
Település bemutatása	151
A jelenkor látnivalói	151
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	162
A település hagyományai, legendái, történetei	162
Szakmai összefoglaló.....	164
Párkány (Stúrovo).....	167
Település bemutatása	168
A jelenkor látnivalói	168
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	177
A település hagyományai, legendái, történetei	178
Szakmai összefoglaló.....	179
Szob	182
Település bemutatása	183
A jelenkor látnivalói	184
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	193
A település hagyományai, legendái, történetei	194
Szakmai összefoglaló.....	196
Visegrád.....	199
A jelenkor látnivalói	201
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	213
A település hagyományai, legendái, történetei	213

Szakmai összefoglaló.....	216
Zalaba	219
Település bemutatása	220
A jelenkor látnivalói	220
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	225
A település hagyományai, legendái, történetei	225
Szakmai összefoglaló.....	226
Zebegény.....	229
Település bemutatása	230
A jelenkor látnivalói	231
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei	238
A település hagyományai, legendái, történetei	239
Szakmai összefoglaló.....	241
Összefoglalás.....	243

Vezetői összefoglaló

Jelen tanulmány az Ister-Granum eurorégió 15 településén végzett örökségfelmérés eredményeit és értékelését tartalmazza. Célja, hogy átfogó képet nyújtson a felmért települések épített értékeiről, valamint vízhez kötődő szellemi örökségeiről. A dokumentum további célkitűzése, hogy az értékelés segítséget nyújtson az eurorégiónak és a településeknek az örökségeket érintő projektek indításában, a fellelt értékek turisztikai hasznosításában, további örökségvédelmi akciók megvalósításában.

Ahhoz, hogy mindez kellőképpen megalapozott legyen, sokrétű helyzetfeltárást végeztünk primer és szekunder források elemzésével, valamint a pilotban résztvevő településeken aktív terepmunka keretén belül interjú adatgyűjtést is folytattunk. A települések épített örökségei tekintetében a teljességre törekedtünk a műemléki vagy helyi értékkel bíró épületek, alkotások terén. A szellemi örökségek esetében a vízhez kapcsolódó mesterségek, foglalkozások, hagyományok, legendák és történetek képezték vizsgálatunk fókuszát. Ezen értékekről természetükből fakadóan kevesebb írásos anyag lelhető fel, főként a kistelepüléseken, így itt a helyiekkel folytatott beszélgetések elengedhetetlen részét képezték a kutatásnak.

A terület földrajzi adottságait figyelembe véve tökéletes helyszíne a vízhez kötődő értékek megismerésének, felfedezésének, értékelésének és megőrzésének. A Duna, az Ipoly és a Garam folyók uralják a tájat, melyek a régióközpont térségében, Esztergomnál találkoznak, hogy együtt folytassák útjukat a festői Dunakanyar hegységek övezte szorosa felé. A Három folyó régiója, ahogy az Ister-Granum eurorégió több kiadványában is megjeleníti és megnevezi önmagát, páratlan természeti adottságaival, kirándulásra, sportolásra alkalmas tájaival, kulturális kínálatával és történelmi nevezetességeivel ígéretes célpontja lehet a turizmusnak. Jelenleg csak a különösen kedvelt Dunakanyar néhány települése valamint Esztergom és Párkány tekinthetők idegenforgalmi központnak. A települések vízhez való viszonya a legtöbb helyen inkább csak az árvíz elleni védelemre fókuszál, egyedül a dunakanyari települések életében játszik nagyobb szerepet a víz. A korábban hagyományos mesterségek kihaltak, csak néhány tájház, múzeum őrzi a vízhez kapcsolódó életformák emlékeit. A folyók, vizek hasznosítása, bevonása a mindennapi életbe vagy turisztikai kihasználása még kevés helyen biztosított.

Az épített örökségek terén kiemelkedően sok szakrális érték található a régióban, melyek jó állapotban maradtak fent, részben felújítottak, részben pedig funkciójuknak megfelelőek. A templomok közösségformáló és összetartó ereje főként a kis falvakban jelentős. Az elmúlt századok embereinek gondolkodása és hitvilága igényelte és hozta létre azokat a Nepomuki Szent Jánost ábrázoló szobor remekműveket, melyeket szinte minden vízparti településen felleltünk. Mesterségek tekintetében jellemző volt a molnárság, révészet, halászat és a hajózás. Ezen foglalkozások emlékei fellelhetők, de a hagyományosan vett értelmükben már senki nem űzi őket. Szenvedélyes horgászok minden településen vannak, rév-és kompközlekedés is működik, néhány településen találhatók „igazi” hajósok, akik nemzetközi vizeken szolgálnak, de ezek a foglalkozások már csak részben tükrözik a vízzel és a természettel való együttélést.

A térség legenda, monda és elbeszélés tára gazdag és igen sok településspecifikus elemet vonultat fel. Közös fonalként jelenik meg a források csodatévő tulajdonsága, a Dunában élő tündérek hagyománya vagy a Dunakanyarban a Duna alatti alagutak létezéséről szóló legendák. A vízzel való kapcsolat tradícióját néhány hagyományőrző csoport ápolja, valamint rendezvények igyekeznek megőrizni. Sajnos sem előbbieknél sem utóbbiaknál nem kedvezett a pandémiás időszak. A hosszantartó „el- és bezárkózás” több szervezet és esemény működését ellehetetlenítette akár meg is szüntette. A tradíciók bemutatásában minden évben nagy szerepet vállal a Visegrádi Nemzetközi Palotajátékok rendezvénye.

A települések többsége elköteleződött az örökségek védelme és megőrzése mellett, de fenntartható ötletek hiányában valamint korlátozott forrásaik miatt a megvalósítás útjára még nem léptek. Az eurorégió katalizátora lehet a cselekvő együttműködés kialakításának, a különböző szereplők – önkormányzatok, politikai döntéshozók, helyi lakosok - szerepvállalásra ösztönzésének.

Az Ister-Granum Eurorégió, és a pilot projektjébe bevont települései gazdag történelmi háttérrel rendelkeznek, páratlan természeti szépségű tájakon fekszenek, vízhez való kötődésük a múltjukban gyökerezik és sokuknak a jelenére is kihat. Reményeink szerint a tanulmányunkban megfogalmazott meglátásaink, javaslataink hozzásegítik a térséget, ahhoz, hogy a vízhez való kapcsolata sikeres jövőjének motorja legyen.

A projekt és a pilot bemutatása

Az Ister-Granum EGTC az Interreg Europe 2014-2020 program keretén belül holland, dán, spanyol és olasz partnerekkel közösen vesz részt a WaVE- Water-linked heritage Valorization by developing an Ecosystemic approach (Vízhez kapcsolódó örökségek értékelése ökoszisztéma alapú módszertan kidolgozásával) című projektben. A WaVE projekt a vízhez kapcsolódó örökségek hasznosítását és újraértékelését célozza. Fókuszba helyezi a természet és az értékek megőrzését, elősegíti a részt vevő helyszíneken a társadalmi-gazdasági növekedést és az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást. A projektben részt vevő partnerek akcióterveket készítenek, és pilot projekteket valósítanak meg. A projekt eredményeként a vízhez kapcsolódó örökségek integrált fejlesztésére irányuló programok pozitív irányba módosulnak, új projektötletek valósulnak meg. A projekt keretén belül az Ister-Granum Eurorégióknak lehetősége nyílik áttekinteni és értékelni a vízhez való kapcsolatát, hiszen a térség három folyója – Duna, Ipoly, Garam – nemcsak természetet és gazdaságot, hanem identitást is alakító erő a határ menti területen élők számára.

Az Ister-Granum EGTC által benyújtott és támogatásra ítélt pilot az örökségek feltárását és bemutatását tűzte ki célul. A projekt keretén belül örökségfeltárás készül az eurorégió 15 települése tekintetében az épített és a szellemi értékekről, rövid filmekben bemutatásra kerülnek a térség egyes legendái, mesterségei, hagyományai; tematikus utak jönnek létre az örökségek nagyközönségnek való bemutatására.

A WaVE projekt regionális helyzetfelmérésére támaszkodva alakultak ki a lehetséges pilotok fő irányai, a víz három féle megjelenítésével. A víz arca, a víz ereje és a víz szelleme megközelítésben bemutatatható, hogy a víz jelen van az itt élők mindennapjaiban, nyomaival, értékeivel, jelenlétével körbe veszi őket, akkor is, ha ez nem is tudatosul bennük.

Bár a központi fókusz a víz szellemére került, ettől függetlenül a hármas felosztás a pilot részeire is igaz. Az árvízjelek – melyek az örökség gyűjtés egy külön részét képezik – a víz erejének állítanak emléket; a kisfilmekben keresztül bemutatott tájak, emberek, hagyományok és mesterségek a víz arcát is tükrözik; a víz szelleme pedig áthatja az örökségfeltárás egészét, hiszen a projekt helyszíneinek mindegyike kötődik valamilyen vízfolyáshoz (folyók, patakok). A pilotban résztvevő települések közül 9 a Dunához kötődik (Dunamocs, Karva, Párkány, Szob, Zebegény, Nagymaros, Visegrád, Dömös, Esztergom), 3 az Ipolyhoz (Ipolytölgyes, Letkés, Ipolydamásd) míg szintén 3 település patakok mellett fekszik

(Zalaba és Kisgyarmat a Szikince (Szince) patak mellett, míg Nagybörzsöny a Börzsöny-patak mellett). Ezen települések épített értékei, vízhez kötődő szellemi termékei, a még fellelhető vízhez kapcsolódó életmódok emlékei eszenciáját adják az eurorégió vízre épülő kulturális örökségeinek.

Az örökségleltár adatainak elemzése egy összegző és értékelő tanulmányban történik, mely alapoz a kutatásban fellelt értékekre, valamint a WaVE projekt helyi támogató csoportjának korábbi találkozóin elhangzottakra és a regionális helyzetelemzésre.

A pilot eredményeként az Ister-Granum EGTC képet kap a térség épített örökségeiről és azok helyzetéről, valamint vízhez kapcsolódó szellemi értékeinek összegyűjtött csokrát is készhez veheti. Javaslatokat és ötleteket kap az intézkedésekhez, melyeket a terület jövőbeli örökségvédelmi és fejlesztési projektjeiben felhasználhat. A létrejött kisfilmek megőrzik és bemutatják a települések rejtett kincseit, míg a létrejövő tematikus utak kirándulókat, turistákat vonzanak a térségbe növelve ismertségét és gazdasági lehetőségeit.

Az adatgyűjtés és az elemzés módszertana

A pilot projekt első részében egy örökségfeltár, valamint egy erre épülő összefoglaló és értékelő tanulmány elkészítése volt a cél. Ahhoz, hogy az összegzés kellőképpen megalapozott legyen alapos helyzetfeltárást, adatelemzés és kutatást végeztünk. Az adatgyűjtés során támaszkodtunk mind a primer mind a szekunder információs forrásokra. Társadalomtudományi gyűjtésről lévén szó nagy hangsúlyt fektettünk a kvalitatív és kvantitatív technikák kiegyensúlyozott alkalmazására, hiszen egy település vagy térség életének, múltjának megismeréséhez elengedhetetlen ezen módszerek együttes használata. A helyi társadalom világa nem írható le csak számokkal vagy csak megérzésekkel.

Az épített és a szellemi örökségeket tartalmazó listába első lépésként szekunder forrásokra - internetes információk, valamint primer forrásokra – helytörténeti írások, szakkönyvek, publikációk - támaszkodó információk kerültek. Elemeztük az Ister-Granum EGTC korábban készült adatbázisait, kiadványait, valamint a régió információs és turisztikai brosráit. Emellett a pilotban résztvevő települések számára strukturált kérdések formájában küldtük meg kérésünket a projektben való aktív részvételre. Ezen gyűjtésekkel párhuzamosan felkutattuk az egyes települések releváns adatközlőit. Igyekeztünk a témában jártas helyiekkel felvenni a kapcsolatot. A személyes interjúk során a kvalitatív módszerek alkalmazására helyeztük a hangsúlyt. Az Ister-Granum munkatársaival csoportos interjúra is sor került, a szervezet és a régió pontosabb megismerése érdekében. Forrásainkat tanulmányunk mellékleteként tesszük közre, településenként összegyűjtve, külön jelölve az írott forrásokat és adatközlőinkkel történt beszélgetéseket.

Fontos megjegyezni, hogy az adatgyűjtési módszerek tekintetében az épített és a szellemi örökségek felkutatása is más-más technikát igényelt. Míg a látható, tárgyiasult emlékek pontos listázása inkább kvantitatív technikákat igényelt, a különböző adatok precíz összehasonlításával és ellenőrzésével, addig a mesterségek, hagyományok és legendák gyűjtésénél a résztvevő megfigyelés módszerét alkalmaztuk. Ebben az esetben az információgyűjtés alapvetően strukturálatlan volt, és a terepmunka után a megszerzett adatokat a pilot céljainak szűrőjén keresztül futtatva jutottunk el a projekt számára fontos szellemi értékek felsorolásáig.

Minden települést személyesen felkerestünk, megismerkedtünk a hely szellemiségével, a látnivalókkal, emlékekkel, az örökségekkel.

Adatgyűjtési munkánk során 23 beszélgetőpartnerünktől kaptunk információkat. Adatközlőink lelkes helytörténészek, múzeumigazgatók, művelődési szakemberek, polgármesterek és turisztikai szakemberek voltak. Mindannyiukban közös volt a segíteni akarás, valamint a büszkeség, amit településük értékei és öröksége iránt éreztek.

Az épített örökségek tekintetében széleskörű adatgyűjtést folytattunk. Feltérképeztük a műemlékeket és a helyi védettség alatt álló tárgyasult emlékeket, vagy a védettség nélküli, de a település szempontjából értékes látnivalókat. Ezen örökségek szempontjából nem csak azokat listáztuk, melyek vízhez kötődnek. Helyet kaptak a leltárban a templomok, kápolnák, keresztek, szobrok, emlékművek, várak, kúriák, kastélyok, malmok és település specifikus értékek.

Kutakodásunk másik tárgya, már fogalmiságában is jóval összetettebb, sokrétűbb. A szellemi örökségekből így a WaVE projekt céljaihoz igazodóan a vízhez kötődő, vagy a helység életében kiemelkedő mesterségeket, foglalkozásokat, tevékenységeket, hagyományokat, mondákat, legendákat és történeteket, valamint kulturális eseményeket emeltük ki.

Az Ister-Granum eurorégió 15 településére kiterjedő örökségileltár alapján, jelen tanulmányban összefoglaló értékelést adunk a térség vízhez kötődő örökségeinek helyzetéről.

A nemzetközi WaVE projektben megvalósult jó példákat figyelembe véve (Blue Routes – Guide to Alicante's Hydrogeological Heritage), szem előtt tartva azonban, hogy itt nem területeken átívelő utakról, hanem teljesen különböző adottságokat felvonultató településekről van szó, létrehoztunk egy értékelő rendszert, mely segít áttekinteni, hogy az adott település az örökségek fellelhetősége és megőrzése, bemutatása tekintetében jelenleg milyen helyzetben van. Ezen értékelés segítséget nyújthat a településeknek és az eurorégióknak az örökségeket érintő projektek indításában, a fellelt értékek turisztikai hasznosításában, további örökségvédelmi akciók megvalósításában.

A térség bemutatása a fellelt örökségek szempontjából

Az Ister-Granum eurorégióról röviden

A Szlovákia és Magyarország között húzódó államhatár mintegy 680km hosszú és igen változatos területeket kapcsol össze a határmentiség fogalmával és lehetőségével. Ezen terület egy szegmensén működik 2008 óta az Ister-Granum EGTC, mely szervezet projektjeivel a határmenti térség lakosságának jólétét szolgálja.

Az Ister-Granum Európai Területi Társulás 40 szlovákiai és 42 magyarországi települését a Duna 20km-es és az Ipoly 30 km-es szakasza köti össze. A régió elnevezése a területet átszelő Duna és Garam folyók latin neveinek (Ister és Granum) összekapcsolásából jött létre. Esztergom, a földrajzi és történelmi helyzetéből fakadóan régióközponttá vált település nevében is megjelenik e két vízi út, bizonyítva azt, hogy a történelem folyamán ez a terület mindig is egy egységet alkotott. Az Ister-Granum régió több mint 2000 km²-es területe földrajzi tekintetben is egy egységet képez. Itt találkozik a Garam és az Ipoly a Dunával, a Gerecse, a Pilis, a Kovácspataki-hegység, a Börzsöny és a Visegrádi-hegység ölelésében. A táj változatos természetföldrajzi adottságokkal rendelkezik: alföldi síkság, lankás dombok, vulkanikus hegyvonulatok, barlangok, szurdokok, patakok, tavak, mocsarak is megtalálhatók itt. Ritka növények sokasága, vadban gazdag erdők és páratlan vízi élővilág jellemzi a térséget, melynek közel 40%-a természetvédelmi oltalom alatt áll. Földtani különlegesség, hogy magas hőmérsékletű termálvíz, mely nagy mennyiségű ásványi anyagot is tartalmaz, található a régió majdnem teljes területe alatt.

A folyóvölgyek és a torkolatvidék az őskor óta lakott úgy, mint a Szlovák-alföld térsége. Itt húzódott a római kori limes, Árpád-kori és reneszánsz műemlékek is fellelhetők, valamint a kereszténység, és a korai Magyar Királyság emlékei. A régió korábbi vagyonos lakosságára, főúrait utalnak a kastélyok, kúriák, paloták.

Az eurorégió lakossága közel 200.000 fő, ennek 75%-a magyar, míg 25%-a szlovák területen él. Közigazgatás szempontból a terület települései 3 szlovákiai és 4 magyarországi járáshoz tartoznak. Régióközpontként Esztergom funkcionál, illetve a szlovák oldalon Párkánynak van központi szerepe. Jellemzően vidékies, aprófalvas régióról van szó, néhány kb. 5.000fős lélekszámú várossal (ide nem sorolva a nagyobb lakosságszámú központokat). A Duna menti magyar településekre jellemző a betelepülések miatti népességszám növekedés,

míg az ezen a területen kívül eső településekre inkább ez elvándorlás és az előregedés tipikus.

A szlovákiai településeken a magyarajkú lakosok aránya magas, míg a magyar oldalon is van több olyan település, ahol a szlovák nemzetiségi hagyományokat ápolják, a nyelv ismeretét fenntartják.

Folyók, patakok – természeti értékek

A pilot projektben részvevő 15 település közös jellemzője, hogy folyó, vagy patak mellett fekszenek. A Duna, az Ipoly – és ennek bal oldali mellékveze a Börzsöny-patak, a Garam – és a Garam-menti Szikince patak meghatározó szerepet játszottak, játszanak ma is a hozzájuk kötődő települések életében.

Duna

Az oroszországi Volga után Európa leghosszabb folyama a Duna. Németországban, a Fekete-erdőben ered két kis patak, a Breg és a Brigach összefolyásával Donaueschingennél, és innen délkeleti irányban 2850 kilométert tesz meg a Fekete-tengerig. Magyarország egész területe e folyam vízgyűjtőjén terül el, itteni főágának hossza 417 km, ezért az ország vízrajzának meghatározó alkotóeleme.

A 20. században a folyam felső szakaszán vízlépcsők sorát építették ki. A rendszer utolsó tagja a Szlovákiában felépített bősi vízlépcső. Ezek a vízi műtárgyak megváltoztatták a folyó természetes vízjárását és gyakorlatilag megszüntették a hordalék utánpótlását.

A Duna nemzetközi hajózási útvonal, a torkolatától Brăilaig tengeri, onnan Ulmig folyami hajókkal járható.

Valaha a Dunán jelentős halászat folyt. A Duna környéki településeken nagy számban éltek halászok – amint erről a tanulmány is beszámol az egyes településeknél. A 19., majd 20. században azonban a folyót ért nagyfokú szennyezés miatt halállománya lecsökkent, így a halászat is szinte teljes mértékben eltűnt a folyó partjáról. Mindemellett a kereskedelmi célú halászatot több országban törvények sem engedélyezik. Egyedül a Duna-deltában maradt meg a kereskedelmi célú halászat, de ott is nagyban korlátozódott. A folyó partjain manapság mindössze hobbihorgászokat találni. A Duna legértékesebb hala a viza volt, mely a Fekete-tengertől úszott fel íváskor a kavicsos, homokos, erősebb sodrású mederszakaszokra.

A Vaskapu vízlépcső megépítése előtt jelentős volt a vízállomány. Budapesten és Bécsben is vízamészárszékek működtek és onnan szállították tovább szekéren a halat a francia és a lengyel piacokra is. A Vaskapu vízlépcső megépítése után a felette levő Duna szakaszra a víz már nem jut fel.

A Duna homokja 10–600 mg/m³ aranyat tartalmaz, ami a gazdaságosság határán termelhető ki. Ipari kiaknázása sosem történt, de a római kor óta folyik aranymosás bizonyos partszakaszokon.

A Duna mind az aktív, mind a passzív kikapcsolódás egyik kedvelt helyszíne. A folyó minden szakaszán, így például a Dunakanyarban is személyszállító hajók sokasága várja a turistákat, jelentős a városnéző hajózás is. Az aktívabb kikapcsolódásra vágyók számára a Duna mint fürdőhely, horgászhely funkcionál. A Duna mentén egyre nagyobb mértékben terjed el a kerékpározás is, a magyarországi szakaszon is folyamatosan épülő Eurovelo6 biztosítja az egyedülálló élményt.

A pilot Duna-menti települései: Karva, Párkány, Dunamocs, Szob, Zebegény, Dömös, Visegrád, Nagymaros, Esztergom

Ipoly

Az Ipoly a szlovákiai Vepor-hegység mintegy 1100 méteres oldalából indulva, 5000 km²-es vízgyűjtővel, alig 220 kilométert megtéve – a balparti mellékfolyók közé sorolódva – ömlik Szobnál a Dunába.

A folyó méretéhez képest jelentős kiterjedésű vízgyűjtő terület magában rejti, hogy egy-egy heves esőzést követően vagy a hirtelen beköszöntő tavaszokon meginduló olvadáskor óriási víztömeg mozdul meg és terül szét a folyót kísérő területeken. Ez a folyó dinamikája által meghatározott módon zajlik, amelyet a korábbi századokban figyelemmel kísértek az itt gazdálkodók, akik jól tudták, hogy felesleges és káros ezt túlszabályozni.

Az ipari fejlődés erősödése, majd a technokrata korszak által uralt időszakok azonban jelentős nyomot hagytak az Ipoly völgyén is: számos kanyarulat levágásával mintegy 50 kilométerrel sikerült „megrövidíteni” a természetet, valamint kiépítettek hat mederduzzasztót. Az elképzelések szerint mindez a folyó megzabolázását és a kiszámítható vízhozamot kellett volna, hogy eredményezze. Azonban a kiegyenesített, felgyorsult folyó néhány évtized alatt jelentősen „berágta magát”, azaz a meder kimélyült, ezzel együtt a környékbeli falvakban a talajvíz vészesen lesüllyedt. A duzzasztók mesterséges akadályként

állják útját a szaporodási időszakban a Duna felől érkező halaknak, amelyek így nem érhetik el megfelelő ívóhelyeiket. A folyó az év nagy részében jelentéktelen vízfolyásnak tűnik, ám az itt élők jól tudják, hogy valós a megtisztelő cím, amely hazánk legszeszélyesebb folyójává tette az Ipolyt. Majd' kilencszázszoros különbség mutatkozik a kisvízi és az árvízi vízhozam között, melynél nagyobbat csak a Tisza produkál a Kárpát-medencében. A 2000-es hatalmas árvíz a Helembát Ipolydamásddal összekötő hidat is elvitte, az új híd építése jelen tanulmány írásakor folyamatban van.

Mindettől függetlenül, az Ipoly partja szép, kirándulásra, horgászásra, vagy éppen vízitúrákra egyaránt alkalmas terület. Érdekesség, hogy az Ipoly folyó csaknem ugyanolyan hosszan képezi Magyarországot északi határát, mint a Duna. A hangulatos erdőkkel szegélyezett 'folyócska' kiváló vízitúra terep a kenusok és kajakosok számára. Családi kenutúrát szerveznek Szobról Ipolydamásdra többek között az Ipolyfeszt alkalmával is, illetve a Duna-Ipoly Sportegyesület egyéb alkalmakkor is gondoskodik ezekről a lehetőségekről.

Szlovákia és Magyarország EU-csatlakozásával a folyó azonban új horizonthoz jutott: a létező törekvések összehangolásával, interregionális szemlélettel és a tiszai jó gyakorlatok adaptálásával kedvező eredmények érhetőek el az Ipoly mentén a vizek jó ökológiai állapotának és ezzel párhuzamosan a terület gazdaságfejlesztésének területén.

A pilot Ipoly-menti települései: Ipolydamásd, Ipolytölgyes, Szob és Letkés.

Garam

Szlovákul Hron, németül Gran – a Duna mellékfolyója Szlovákiában. 289 km hosszú, vízgyűjtő területe 546 km². Az Alacsony-Tátrában ered, a Király-hegyen, Garamfő mellett. Ezután hosszanti völgyben folyik Besztercebányáig nyugatnak, majd onnan délnek. Lévánál töri át a vulkanikus hegységet és eléri az alföldet. Végül Párkány mellett, Esztergommal szemben ömlik a Dunába. Alapvetően sekély folyó, mely a hóolvadáskor és nagyobb esőzésekkor jelentősen megduzzad. Először hegyek, majd dombok között folyik, szépen kanyarog. Sok rajta a kisebb-nagyobb sziget, kavicsátony. Azért, hogy vízszintjét magasabban tartsák, számos vízszintemelő keresztgátat építettek rajta, mely időről-időre megtöri tempóját, és helyenként a kenuk kiemelésére kényszeríti a vízitúrázókat. Medre kavicsos, partját sok helyen nagy kövekkel, kőszórással erősítették meg, hogy a víz kevésbé mossa el, ezzel nehezítve természetes változását. A folyó sebessége függ attól, hogy hol vagyunk, a forrásnál gyors, az utolsó 20-50 kilométeren 2-8 km/h, a keresztgátak felett

lassabb, alattuk jóval gyorsabb. Vize csak a keresztgátak előtt melegebb. Nem kezdő vízitúrázóknak való ez a folyó, mert néhol egészen begyorsul vagy éppen elsekélyedik, a kövek alulról végigszánthatják a kenut, a keresztgátak, duzzasztók komoly figyelmet követelnek, kikerülésük vízen nem ajánlatos. Néhol szárazon kerülni 100-200 méteres cipekedést is jelenthet. Tapasztalt túravezetőkkel természetesen kiváló élményben lehet része a túrázóknak, de a folyó inkább horgászparadicsom.

A pilotban résztvevő Garam-menti település: Párkány.

Börzsöny-patak

A Börzsöny-patak az Ipoly bal oldali mellékveze a Börzsönyben. A patak mentén egykor több malom is működött: Nagybörzsönyben 1570-ben kettő, 1783-ban négy malmot írtak össze, és a 20. század első felében is négy malom őrölt. Nemcsak gabonát dolgoztak fel de működött külön ércmalom is. Az Antal-féle műemlék vízimalom ma múzeumként működik – erről a tanulmány későbbi fejezetében bővebb információ található.

A pilot Börzsöny-patak menti települése: Nagybörzsöny.

Szikince-patak

A Garam menti patakocska neve Szikince, vagy a helyiek által többet használt Szince. A patak eredetileg a Selmeci hegységben ered Bakaszenes és Bakabánya között. A 20. századi vízrendezési munkálatokkal viszont a Szincét többször összekötötték a Perec csatornával. Az így kialakult ármentesítő csatorna rendszert hivatalosan az Alsó Perecnek nevezik, szemben a régi, hagyományos Szince vagy Szikince névvel. A patak nagyjából állandó vízmennyiséggel rendelkezik egész évben. Nem túl erős, de azért haladós sodrásával, szűk, kanyargós medrével, próbára teszi a vízituristák tudását. Partvonala általában szép, rendezett, a dimbes- dombos tájba jól illeszkedik. Több vízimalom is működött rajta korábban, a helyi gazdák gabonaféléinek őrlése volt a fő feladatuk.

Szikince-patak mentén a pilot két települése: Zalaba, Kisgyarmat.

A pilot adatgyűjtésének összefoglaló eredményei

Amint az Európai Parlament 2000-ben kiadott Víz Keretirányelve is kimondja: „A víz nem szokásos kereskedelmi termék, hanem örökség, amit annak megfelelően óvni, védeni és kezelni kell” (EU 2000/60/EK(1)). Ezen eszméket magunkénak vallva kezdtük meg az Ister-Granum eurorégió WaVE pilot projektjében meghatározott vízhez kötődő értékek felmérését.

Az örökségek felkutatása az eurorégió alábbi településeinek tekintetében történt: Dunamocs (Moca), Karva (Kravany nad Dunajom), Párkány (Stúrovo), Kisgyarmat (Sikenicka), Zalaba, Nagybörzsöny, Ipolytölgyes, Letkés, Ipolydamásd, Szob, Zebegény, Nagymaros, Visegrád, Dömös, Esztergom.

Az adatgyűjtési terület igen változatos, fellelhetők benne a néhány száz fős falvak, pár ezer lakosú kisvárosok és a több ezer lélekszámmal rendelkező régiós központok is. A mezőgazdasági jellegű térségek vannak túlsúlyban, ipari tevékenység a nagyvárosokban jellemző. Turisztikai szempontból kiemelkedő centrumokat főként a magyar oldalon találunk (Esztergom, Visegrád, Zebegény, Nagymaros) ehhez csatlakozik jelentős fürdőéletével a szlovákiai Párkány.

Kutatásunk során megfigyelhető volt, hogy míg a Duna kezd feléledni Csipkerózsika álmából, melybe a második világháború után zuhant, és egyre több vízi szabadidős tevékenységnek ad teret, addig az Ipoly és a Garam még mindig csak, mint tájképi díszletek vannak jelen, az itt élőknek szinte semmilyen kapcsolata nincs velük (a horgászaton kívül talán). Az elmúlt évszázadokban a folyók, patakok közvetlen használati értékkel bírtak – malmokat hajtottak, halásztak bennük, építkezéshez való nádalapanyagot adtak vagy éppen az öntözést szolgálták. A technikai robbanást megelőző korokban az ember együtt élt a természettel, a vízzel. Mára ennek az együttélésnek a hagyományait is alig őrzi.

Az örökségeket keresve a folyómenti települések esetében szinte mindenhol azonosítható volt, hogy a második világháborúig a folyóvizek a partokat és a part mentén élőket szorosan összekötötték, míg a nagy világégés és az azt követő nemzetállami átrendeződés határrá és elválasztó tényezővé minősítette ezeket. Nem volt többé kapocs a víz, csak szigorúan ellenőrzött sáv. Napjainkban egyre több törekvés van arra, hogy ismét kapcsolatot jelentsenek a folyók – Ipolydamásd és Helemba között híd épül, Karva és Lábatlan között ismét révhajó üzemel, Dunamocs és Neszmély között komp összeköttetés

készül. Gyűjtésünk és az ebből készült értékelés is ezt a folyamatot szeretné erősíteni, hogy a fellelt örökségek megőrzéséhez, fejlesztéséhez támpontot, ötleteket nyújtsunk.

Épített szakrális értékek

A több száz éves múltra visszatekintő településeken szép számmal fellelhetők az épített örökségek. Szakrális kincsekben és különlegességekben is bővelkedő területről beszélünk, ahol például megtalálható Közép-Európa legnagyobb katolikus katedrálisa (Esztergom – Bazilika), egy ezeréves templom és altemplomának gyönyörűen restaurált romjai (Dömös – Prépostsági romok és altemplom), az egyik legnagyobb szlovákiai református templom (Dunamocs). Érdekes megfigyelni, hogy a víz közeli településeken, ahol a vízhez kötődő mesterségek szerepe nagy volt, mindenhol szobrot állítottak Nepomuki Szent János tiszteletére. Szobra látható Dunamocson, Karván, Párkányban, Ipolytölgyesen, Szobon, Visegrádon, Dömösön, Esztergomban. Nepomuki Szent János Közép-Európa legismertebb szentjei közé tartozik. A folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok, halászok, egyes helyeken a fuldoklók, és a bányászok patrónusa. Nepomuki János 1393-ben szenvedett mártírhalált Prágában. 1721-ben avatták boldoggá, 1729-ben emelték a szentek sorába. A legenda szerint IV. Vencel király felesége őt választotta gyóntatójául. A király kezdetben igazságos és jóakarátú uralkodó volt, de egy sikertelen mérgezési kísérlet után bizalmatlanná vált. Meg akarta tudni, miket szokott gyónni a felesége; mivel azonban Nepomuki János nem volt hajlandó megmondani, megkínóztatta és a Moldva folyóba dobatta. Egy csodás fényjelenség jelezte a királynénak, hol keressék a holttestet. Egy másik forrás szerint a Moldva olyannyira leapadt, hogy megtalálhassák. A szent kultusza a 18-19. században terjedt el, az általunk listába vett Nepomuki Szent János szobrok mindegyike a 19. századból származik.

Épített gazdaságtörténeti emlékek

Bár az egész térségre jellemző volt korábban a malmok jelenléte mára bemutatatható formában csak a nagybörzsönyi Antal-malom maradt fent, azonban működési mechanizmusa ennek sem bemutatatható, mert a patakot elterelték a malomkerékről. A dömösi törökkori malomnak nevezett épületet időszakosan galériának, kiállítóhelynek használják, de a molnárság gépészeti emlékei ebben már nem láthatók. Zalabán a malom épületét

igyekeznek megmenteni, de hasznosítását nem az eredeti funkciója szerint tervezik. Kisgyarmaton is áll még a malom, sőt néhány eredeti berendezése is megvan még, azonban a forrás és ötlet hiánnyal küzdő magántulajdonosok szinte biztos, hogy nem tudják megvédeni és fenntartani az utókornak. Párkány régi malomépületében – mely már gőzmalom volt – a mai napig őrlés folyik. Ipolytölgyesen már csak romok találhatóak és a dunai valamint az ipolyi hajómalmok közül egy sem maradt fent.

Kikötők, rév kikötők a Dunán működtek. Mostanra csak kettő hajózástörténeti műemlék maradt fent, a dömösi és a nagymarosi kikötő épülete. Modernkori épülettel rendelkezik Visegrád, Esztergom, és Karva is, hajóval kikötni Párkányban és Zebegényben is lehetséges.

Hagyományos mesterségek

A történelem során sok ember megélhetésének forrása és életének segítője volt a víz, főként, ha vízfolyások mellett éltek. A vizsgált településeken az alábbi vízhez kapcsolódó, a helyiek életében kiemelkedő jelentőséggel bíró mesterségek emlékei voltak fellelhetőek:

molnárság – Dunamocs, Párkány, Kisgyarmat, Zalaba, Nagybörzsöny, Ipolytölgyes, Dömös, Esztergom

révészlet – Dunamocs, Karva, Párkány, Letkés, Szob, Nagymaros, Visegrád, Dömös, Esztergom

halászat – Párkány, Letkés, Szob, Visegrád, Dömös, Esztergom

hajózás – Dunamocs, Karva, Párkány, Letkés, Ipolydamásd, Szob, Nagymaros, Visegrád, Dömös, Esztergom

Molnárság

A folyókon főként hajómalmok, míg a patakokon patak malmok üzemeltek. A hajómalmok legtöbbször malmosgazdák tulajdonában álltak. Egy-egy malomban több gazdának is lehetett részesedése, akik nem mindegyike dolgozott a malomban, csak ráeső javait szedte. A malomban molnármesterek, mesterlegények és inasok dolgoztak. A molnárok a lisztőrléssel foglalkozó mesteremberek voltak, akik a malmok berendezéseinek, szerkezeteinek elkészítéséhez és karbantartásához is értettek. Három év inaskodás után válhatott valaki mesterlegénnyé. A molnárok szaktudása nagyon sokoldalú volt. Korábban a malmokat szinte teljesen fából készítették, vas és fém alkatrészeket még a gépezetek

építésénél is elenyésző mértékben használtak. Mivel kiválóan értettek a molnárok a fa megmunkálásához, sokan közülük fafaragással és bútorok készítésével is foglalkoztak. A fa mellett a kövek megmunkálásához is érteniük kellett, mivel a malomkövek karbantartása is az ő feladatuk volt. Jó minőségű malomkővel jó minőségű lisztet tudtak előállítani. Az őrletők abba a malomba jártak, ahol a molnár a kívánságuknak megfelelő jó lisztet őrölt és szívesen fogadta őket. A szívélyes, barátságos molnár számíthatott rá, hogy nem pártolnak el tőle. A molnárok általában a módosabbak közé tartoztak, gyakran nagyobb vállalkozásba is kezdtek és vagyont szerzetek. A mesterség mindenképpen jó megélhetést biztosított. A legtöbb malomban nemcsak gabonát, de takarmánynak valót, paprikát is őröltek. A Dunán a parttól beljebb a megfelelő erősségű sodrásban álltak a hajómalmok - mindegyiknek meghatározott helye volt. A parton legtöbbször állt egy rév- vagy vámház vagy magtár, ahol az őrleményt hozók várakoztak és megfizették a vámot az őröltetés után, valamint a gabonát is itt tárolták, míg csónakkal ki nem vitték a hajómalomhoz. A patakalmok esetében a megfelelő vízszint eléréséhez, hogy a kerekek minél több vízhez jussanak, fenékduzzasztókat építettek a patakok medreibe (az Ipoly néhány részén is alkalmazták ezt a technikát). A vizsgált településeken hajómalom nem maradt fent – a szlovákiai Gútán látható egy malom, amely egy korábbi dunamocsi vagy dunaradványi hajómalom valóságos mása. Patakalmok tekintetében Zalabán és Dömösön az épület maradt csak fent (az előbbi nem, míg az utóbbi időszakos rendezvények esetén látogatható). Kisgyarmaton az épület és néhány gép is fellelhető, magánkézben van, viszont állapotuk folyamatosan romlik. A pilot 15 településén bár szinte mindenhol létezett malom, csak Nagyörzsönyben található egy látogatható és a mesterséget bemutató épület.

Révészlet

Évszázadok óta a folyókon való átkelést a révészek segítik. A 20. század elejéig kézi erővel majd motoros meghajtással kormányozták hajójukat az egyik partról a másikra. Hagyományos átkelőhelyek a Dunán: Dunamocs és Süttő, Karva és Piszke, Párkány és Esztergom, Szob és Pilismarót (Basaharc), Nagymaros és Visegrád, Dömös; az Ipolyon: Ipolydamásd és Helemba, Letkés és Ipolyszalka. A révészek alaposan ismerték és ismerik folyójuk áramlatait, medrét és a partokat. Pontosan tudták és tudják a mai napig, hogy az időjárás változásai hogyan hatnak a vizekre. A révészlet mestersége – elmondásuk szerint -

széleskörű ismereteket igényel – a hajózási, meteorológiai tudás mellett gyakran szükséges némi pszichológiai érzék is, hiszen nap mint nap embereket szállítanak. A korábbi fából készült dereglyéket már mindenhol modern motoros csónakok, komphajók váltották fel. Korábban a révészeknek télen is fontos feladatuk volt. Ők jelölték ki a biztonságos közlekedő utat a befagyott Duna vizén szalmabálákkal. A Duna Múzeumban korabeli fotók, leírások őrzik a letűnt révészek tevékenységét.

Halászat

A halászat minden történelmi korban engedélyhez kötött tevékenység volt. Vagy királyi oklevél szolt az engedélyezéséről, vagy az érsek adtak bérbe a halászat jogát. Mindkét esetben beszolgáltatási kötelezettség is tartozott a jogokhoz. Elismert halászok voltak Párkány, Szob, Letkés, Visegrád, Nagymaros, Dömös és Esztergom népei. A hangos gőzhajók elterjedéséig és a Duna szabályozásáig a viza volt a legértékesebb hal a halászok számára. A halászok jól ismerték a vizet, amiben halásztak és még jobban a halakat, azok viselkedését és szokásaikat. Halásztak varsával, különféle hálókka, de horoggal is, kosaraztak, tápliztak. Eszközeiket maguk készítették és tartották karban, ugyanúgy mint csónakjaikat, bárkáikat és a halak tárolására szolgáló eszközeiket is (kosarakat, abroncsos dézsákat, vagy a halak kiemelésére használt kenderkötélből fonott szákokat). Párkányban egészen az 1950-es évekig folytatták a halászat ősi mesterségét. Ezen foglalkozás tárgyi emlékeit bemutatja a Párkányi Városi Múzeum, a szobi Börzsöny Muzeális Gyűjtemény és az esztergomi Duna Múzeum.

Hajózás

Híres hajósok voltak a dunamocsiak, karvaiak, dömösiek, nagymarosiak és az esztergomiak. A nemzetközi kereskedelem élénkülésével már a 11. században megkezdődött az áruszállítás a Dunán. A 13. században a hajóépítőknek és hajósoknak már céhük volt kiváltság levéllel. A hajózás veszélyes mesterség volt a szabályozatlan vízmeder, a változó vízállás, a zátonyok és zuhatagok, az elhanyagolt vontatóutak miatt. A hajózás igazi fellendülése az 1830-as évektől kezdődött Magyarországon. Ekkor kezdtek elterjedni a gőzhajók. Ezek üzemeltetéséhez már műszaki, technikai ismeretekre is szükség volt, a hajózás mestersége gyökeresen átalakult. A hajósok már nemcsak a természet

megfigyelésére és lapátjukra támaszkodtak, hanem műszereket használtak és motorokat irányítottak. A hajózás és annak szabályai iskolapadban elsajátítandó ismeretanyag lettek, az nagy múltú mesterség szigorú vizsgához kötött tevékenység lett.

A hajózás történetének megismeréséhez kiváló helyszín a zebegényi Hajózástörténeti Múzeum, mely az ország legnagyobb hajózási gyűjteménye. A Hajózástörténeti Múzeum alapítója Farkas Vincze hajóskapitány, aki több évtizedes gyűjtőmunkával és saját készítésű tárgyaival hozta létre az 1984-ben megnyílt kiállítást. Farkas Vincze minden útvjáról igyekezett olyan emléktárgyakkal, kuriózumokkal visszatérni, amelyeket a bejárt helyszíneken, állomásokon (akár más kontinenseken) be tudott szerezni. A gyűjteményt folyamatosan gazdagítják a folyami kotróhajók által talált „kincsek” mint például egy második világháborúban aknára futott bolgár hajó harangja.

Legendák, mondák, történetek

A pilot településein az adatközlőkkel folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy a térség legenda, monda és elbeszélés tára gazdag és igen sok településspecifikus elemet vonultat fel. Közös motívumként jelenik meg a források csodatévő tulajdonsága (Dömös, Nagybörzsöny), a Dunában élő tündérek hagyománya (Karva, Dunamocs), a Dunakanyarban a Duna alatti alagutak létezéséről szóló legendák (Nagymaros, Visegrád, Dömös) vagy a Dunába veszett kincsekről szóló históriák (Esztergom, Szob, Zebegény). Nagyobb számban vannak azonban a helyi adottságokra építő történetek, érdekességek, melyek elszigetelten, csak a településen élők életében, ismereteiben vannak jelen. Némely legenda, történet tovább gondolásával, meglévő rendezvényekbe való integrálásával megőrizhető és másik számára is bemutatható lenne. A vízzel való kapcsolat tényleges tradícióját csak néhány település jeleníti meg rendezvényein (például Karva, Esztergom, Párkány) többeknél csak a fesztivál elnevezésében jelenik meg az adott vízfolyás neve (Kisgyarmat és Zalaba – Szikince Fesztivál; Ipolytölgyes, Ipolydamásd, Letkés, Zalaba, Szob, Nagybörzsöny – Ipolyfeszt). Hagyományőrző csoportokat főként a kistelepüléseken találunk – igaz gyűjtésünk időpontjában még kétséges volt, hogy mely szervezetek indulnak újra a pandémiás időszak után. A hosszantartó „el- és bezárkózás” több szervezet és esemény működését ellehetetlenítette akár meg is szüntette. A „járványügyi bizonytalanság” megszűnésével

bízunk benne, hogy ismét lesznek olyan lelkes helyiek, lokálpatrióták és hagyománytisztelők, akik újból élettel töltik meg ezeket az egyesületeke, csoportokat és rendezvényeket.

Települési értékek bemutatása

A pilotban résztvevő helyiségeknek egyenként önálló fejezeteket szán a tanulmány, így a gyűjtés eredményei akár az egyes települések esetében külön-külön is felhasználhatók. A települési bemutatók felépítése minden esetben hasonló. Az általános, átfogó bemutatás után az épített és a természeti értékek csokra, a rendezvények, majd a szellemi értékek gyűjteménye kerül bemutatásra. A projekt céljára fókuszálva az értékek kapcsán a vízhez kötődő örökség kerül kiemelésre, összefoglalásra.

A települések alfabetikus sorrendben követik egymást, mindegyikhez leíráshoz tartozik egy tartalmi áttekintő. A képek forrásai a külön dokumentumot képező forráslistában találhatók illetve saját készítésű fotók. A települési bemutatók az örökségleltárakra támaszkodnak (épített és szellemi örökségek), melyek külön dokumentumként kerülnek átnyújtásra. Az örökségleltárak széleskörű, de nem teljeskörű gyűjtés eredményei; fókuszukban a települések vízhez kötődő örökségei illetve fontosabb látnivalói és különlegesebb érdekességei, történetei állnak.

Dömös

Dömös

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, mondái

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Dömös község a Pilist és a Börzsönyt elválasztó Duna jobb partján fekszik, melyet gyakran a Dunakanyar gyöngyszemének, esetleg Dunazugnak is neveznek. A régészeti leletek alapján már az őskortól lakott településként tarthatjuk számon. Jelentősége csak nőtt a rómaiak, hunok, avarok idejében. A Dunakanyar által ölelt erdős hegyvidék fejedelmek, majd Árpád-házi királyaink jelentős családi birtokterülete volt. A Dömösön álló királyi palotát a XI. században fontos és kedvelt tartózkodási helyként említik a krónikák. Az 1970-es években régészeti feltárások során előkerültek az egykori kúria falmaradványai. Megtalálták az 1107-ben Álmos herceg által alapított dömösi egyház templomának alapfalait és altemplomát. Az altemplom nemcsak a Dunakanyar egyik fontos műemléki látnivalója, hanem országos jelentőségű emléke az Árpád-kori építőművészetünknek.

A hajdani prépostsági romok köveiből épült fel barokk stílusban a falu jelenlegi római katolikus plébániatemploma, melyben egy Szent István ereklyét is őriz a település. A község egyszerű, paraszti életébe a XIX. század végén a turizmus hozott változást. Sok szép túrát tehet a kiránduló ezen a szemet gyönyörködtető tájon. A terület arculatának legmeghatározóbb eleme a nagy kiterjedésű, zárt erdőtakaró, igen látványos felszíni formákkal. Sziklafalakkal (Rám-hegy), sziklatornyokkal (Vadálló-kövek, a kilátóval rendelkező Prédikálószték), vízmosságokkal (Rám-szakadék) is találkozhat az ide látogató. A turistautak Dömös és környékének legszebb pontjaira vezetnek el bennünket. A kirándulók tanösvényen fedezhetik fel a dömösi erdő változatos növény és állatvilágát.

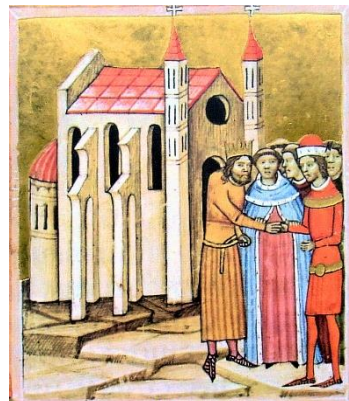
A jelenkor látnivalói

Épített örökség

A prépostsági romok és Árpád-kori altemploma

Dömös hajdani jelentősége vitathatatlan a magyar királyság egyik legmozgalmasabb időszakából. A 11. században királyaink egyik kedvelt tartózkodási helyeként és birtokközpontjaként tarthatjuk számon, amit krónikáink is megörökítettek. Elsőként 1063-ban tűnik fel a királyi udvarház említése, mikor I. Bélát egy igen furcsa és nehezen értelmezhető baleset érte egy, a németek ellen készülődő hadjárat országos tanácskozásán.

Összeomló trónja zúzta szét a király testét, amely hamarosan a halálát is okozta. Béla király fiainak: I. Géza és I. László Dömösön való tartózkodásáról is maradtak fenn írásos említések, dokumentumok. A 11. század végén ez a királyi központ hercegi tulajdonba került. Álmos herceg – Könyves Kálmán fivére – a korábbi palota mellett egy templom építtetésébe kezdett és monostort alapított. 1107 környékén történik a templom felszentelése antiochiai Szent Margit tiszteletére. Kálmán király és Álmos herceg nem túl felhőtlen testvéri viszonyát és viszályait részletesen taglalják krónikáink. 1113-ban Kálmán megvakíttatja Álmost, és annak kisfiát, Bélát, a későbbi II. (Vak) Béla királyt. A vak herceg, Álmos az általa alapított dömösi monostorban élt egy ideig. A templom bővítése és a prépostság építésének befejezése már II. (Vak) Béla uralkodási idejében történik meg. 1138-ban a dömösi prépostságot gazdag adományokkal látja el, amelyet egy királyi okmányban rögzít. A prépostság a 15. század első felében megszűnik, azonban több próbálkozás is történt, hogy kolostorként tovább működhessen. Pusztulása a török időkre tehető.

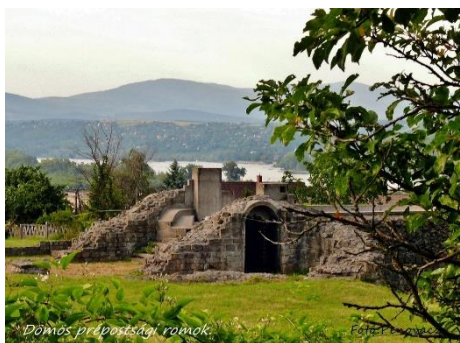

A 18. század elejére már csak romjai állnak, amit a lakosság építkezésekhez kezd el széthordani, de az új plébániatemplom felépítése is ezekből a kövekből történt. A romok területén álló falcsont volt hosszú ideig a hajdani prépostság egyetlen falmaradványa.

Régészeti feltárása 1977-ben kezdődött Gerevits László vezetésével. Az ásatások során megtalálták a 11. századi királyi kúria falmaradványait, a prépostsági templom alapfalait, a templomtorony alapozását, körítőfal maradványokat, későbbi századok átépítéseinek pincerészleteit. A falakon kívül pedig tégláégető kemencéket. Legjelentősebb maradványa azonban ennek a korai templomnak az altemploma.

A szürke kváderkövekből épített félköríves szentélyű altemplom boltozatát két sorban elhelyezkedő oszlopok tartották. A középső oszlopsornak csak talpazatai maradtak meg. A faloszlopok és lábazatuk jórészt megmaradtak, és a felsőtemplomból az altemplomba vezető lépcsősor is. 1989-re csak az altemplom rekonstrukciója tudott elkészülni, a további nagyobb szabású helyreállítási munkálatokra már nem került sor. Az altemplom igen jelentős és ritka emléke az Árpád-kori építőművészetünknek.

A romoktól lenyűgöző látvány tárul az idelátogatók szeme elé. Szemben a Szent Mihály-hegy a Remete barlanggal, alatta a kanyargó Duna, balra a Börzsöny hegyei láthatóak, jobbra a Visegrádi-szoros. Délkelet felé a Prédikálószték csúcsa, mögöttük a Prépost-hegy zárja be a körképet.

Szent István Római Katolikus Plébániatemplom

A templomot 1733-ban gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök, dömösi prépost kezdte el építtetni az egykori prépostság köveiből. A templom felszentelésének dátuma: 1743. december 4, az évszám a bejárat felett a mai napig megtalálható. A templom védőszentje Szent István király. Barokk stílusú, műemlék templom. Hajója két boltszakaszos, a diadalív mögött keskenyebb szentéllyel és orgonakarzattal. Eredeti hagymakupoláját 1907-ben eltávolították, átépítették. Boltozatos sekrestyéjébe kőkeretes ajtók vezetnek a szentélyből, illetve kívülről. Fatornya leégett, jelenlegi tornya 1824-ben épült. Külsőleg 1964-ben, belsőleg 1974-ben tatarozták. Minden bizonnyal a templommal egy időben készült el a plébániaház is. 1+2+1 tengelyes homlokzatának középrésze kissé előreugrik. A kert felől hangulatos tornác látható.

Református Templom

A dömösi reformátusok először Tahiba, majd Pilismarótra jártak isten igéjét hallgatni. A szomszédos falu – Marót – már 1685-ben rendelkezett templommal. 1709 előtti anyakönyvi bejegyzések bizonyítják, hogy Dömösön már ekkor voltak reformátusok. 1811-ben a dömösi gyülekezet saját iskola és templomépítési engedélyért folyamodott, de a korabeli döntnökök ezt nem támogatták a felekezet csekély létszáma és szegénysége okán. Dömös református templomát végül 1873-ban kezdték el építeni, és 1876. november 2-án adták át a gyülekezet számára. A templomtorony ekkor még fából készült és haranggal sem rendelkezett. 1923-ban kapott új tornyot és két harangot az épület. A templom felújítása az 1990-es évekre tehető. Kárpótlásokból és

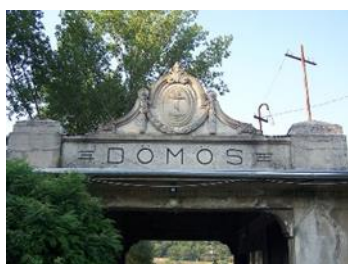
gyülekezeti felajánlásokból jöhetett létre korszerűsítése. A templom falán I. világháborús és Kálvin János emléktábla (2009. augusztus.) található. A templom négy sarkán fiatornyokkal díszített homlokzatával szépen illeszkedik a Duna menti tájba. Az egyszerű épületet nem lehet építészeti stílushoz kötni, de jellegzetes tornyával, amelyet később emeltek, hangsúlyos faluképi elem. Mivel Dömös korábbi beépített területének szélén áll, felkiáltójelként zárja a falu házainak sorát.

Nepomuki Szent János szobor

A dömösi Nepomuki Szent János szobrot feltételezhetően 1777-ben állították, 1821-ben kapott új talpazatot Jordánszky Elek kanonok közbenjárására. 1921-ből egy 120 forintról kiállított számla maradt az utókorra, Gerenday Antal pesti kőfaragótól, aki restaurálhatta a szobrot akkoriban. Eredeti helye a Malom-patak mellett volt, többször is áthelyezték, míg jelenleg a fő utcán a Kossuth Lajos utca egyik magánházának kertjében várja jobb sorsát. Nagyon rossz állapotú, műemlékvédelem alatt áll.

Hajóállomás

A Duna mentén épült 20. század eleji hajóállomások utolsó megmaradt emléke. A vasbeton épület két különálló, téglalap alaprajzú, lapostetős épületrészt, fedett, oromzatos átjáró köti össze. Az oromzatban a MAHART címere, alatta Dömös felirat. Bár a két épülettömeg funkciója más - személyforgalom és teheráru - és ez a különbség a homlokzatokra is kivetül, semmiféle szimmetriára való törekvés nem fedezhető fel, az épület mégis rendkívül kiegyensúlyozott tömeg- és homlokzati képet ad.

Malmok

A településen két patakmalom és két, a Dunán működő hajómalom is szolgált. Malom már az Árpád-korban létezett Dömösön, a köztudatban törökkori malomként emlegetik, hisz akkor is működött, ez a malom patakmalom volt. Az épület a mai napig látható, a 20. században magtárként működött. Időszakosan látogatható, időnként kiállításokat rendeznek

benne. Ezen kívül a Szőke-forrás völgyében is volt szintén egy patakmalom, mely ma vendégházként működik. Malom jellegét és funkcióját is elvesztette. A Dunán működött két hajómalom is 1944-ig. Egyik sem maradt fent, alacsony vízálláskor figyelmes szemek számára még vet partra a víz néhányat a malmok szögeiből.

Promenáda, Világháborús hősi emlékmű

1939. december 3-án került felavatásra a falu egyik jellegzetessége a dömösi promenáda. Itt található az I. és II. világháború áldozatainak emlékműve, a Hősök kapujánál a feljáróknál eredetileg országunk trianoni megcsonkításának, és az 1938-39-es terület visszacsatolások emléktábláját helyezték el. Jelenleg Dömös rövid történelmét olvashatjuk ennek helyén.

Anyagi és sokszor szervezési nehézségek ellenére készült el. Hangsúlyos és szép díszítőeleme a falunak.

Dömösi lengyelek emlékműve

1939-ben az ország nagy szeretettel biztosított menedéket az ide menekült lengyeleknek. Dömös lakói gondoskodó együttérzéssel fogadták be első csoportjukat: kétszáz közlegényt és százhatvan tisztet, akik szeptember 30. és október 16. között érkeztek, majd 1940. május 21-én távoztak újabb menedékhelyükre. A plébánia nagykönyvében „200 tiszt és nem sok közlegény” szerepel. Színelőadásokat és templomi koncerteket rendeztek. Többet közülük a Bergmann-panzióban helyeztek el. A Mária-émléket lengyel katonák állították még 1940-ben. Az idők folyamán kissé átalakult, mert az alsó Mária-dombormű helyén ma egy kétnyelvű vörös gránittáblát látunk, amit 2010-ben, a 70. évfordulón a dömösiek helyeztek el. A római katolikus templom mellett áll az emlékmű.

Centenárium emlékmű

A centenáriumi emlékművet 1948. március 15-én avatták.

Kőkeresztek

A plébánia 1932. évi leltárában 3 db kőkeresztről emlékeznek meg. Ebből kettőt 1905-ben állítottak. A harmadik kereszt dátuma sajnos nem kivehető. Mind három jól látható a 11-es útról.

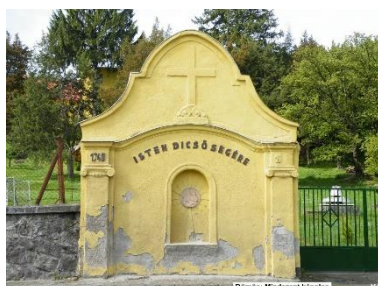

Szent-Fa kápolna

A Szőke-forrás völgyében haladva egy kis erdei kápolnára bukkanhat a Dömösre látogató. Szűz Mária jelenésének tiszteletére a hívek kis kápolnát építettek a fa mellett, ahol a Szent Szűz gyermekeknek jelent meg. Közelében forrás is található. Dömös ezen része a 19. század végén zarándokhellyé vált. Újabban minden évben a Nagyboldogasszonyi szentmise itt kerül megrendezésre, amelyet a helyi plébános mutat be, e jeles ünnep tiszteletére.

Mindenszentek-kápolna

A Pilismarót felé vezető 11-es út mentén, egykor a faluvégén, található a Mindenszentek nevére szentelt barokk kápolna. Az 1744-ben emelt kis kápolna az előző évi pestisjárvány emlékét őrzi. Építését négy dömösi lakos fogadta meg: Béres András - a falu egykori bírása, Horváth István, Kecskés Gábor és Ország István. Ha „az Isten a dögletességtől megtartaná a helységet”, akkor „szombat napot megtartának: minden munkától magukat megtartóztatván.” A kápolna méreteit alaposan lefaragták a 11-es út építésénél. Rossz állapotban van. Rekonstrukciós munkálatokat igényelne.

Régészeti feltárások

Az 1960-as évek elején egy ősemléki közösség telepének maradványait tárták fel a régészek. Vadló- és rénszarvascsontok, pattintott kőszerszámok, tűzhelyek kerültek elő a föld mélyéből. A Duna-parton a Köves-patak torkolata közelében előkerült zsugorított csontvázas sír és a mellette talált kőszerszám a terület rézkori (i.e.2500-1900) lakóinak leletei. A késő bronzkorszaknak igen jelentős emléke található a Rám-szakadék, Lukács-árka

és Árpádvár közti területen. Egy földvár. Ennek a szabálytalan sokszög formájú földvárnak a sáncai hatalmas területet ölelnek körül. Az előkerült leletek alapján egy késő bronzkori urnasíros kultúra népe építette mintegy 3000 évvel ezelőtt.

A legkorábbi kőépítmények a római korból maradtak ránk. A dömösi Duna-parton a Köves-patak és a Malom-patak torkolatánál, illetve a Tófenék-dűlőben találtak egy-egy római őrtornyot. A volt iskola- jelenleg Faluház- udvarán két téглаégető kemencét, téглаégetőműhelyt tártak fel. Dömös határától nem messze Gizellamajornál (most lovarda) egy 4. századi kisebb erőd épült hajdan.

Pár méterre a római téглаégetőktől avar kori temető és annak gazdag sírleleteire bukkantak a régészek. Bronzból készült indás és emberalakos kis csatokat, csüngőket, bronz övvereteket, kardot, 285db üveggyöngyöt, karpereceket, fülbevalókat, tűtartót és korongolt cserépedényeket rejtett a föld mélye.

A IX. századból ismert az Árpádvár 483 méteres hegycsúcsán elhelyezkedő Árpád-kori földvár sáncai.

Természeti örökség

Sziklafalak, sziklatornyok

A terület arculatának legmeghatározóbb eleme a nagy kiterjedésű, zárt erdőtakaró, igen látványos felszíni formákkal. Sziklafalakkal (Rám-hegy), sziklatornyokkal (Vadálló-kövek, a kilátóval rendelkező Prédikálószték), vízmosásokkal (Rám-szakadék) is találkozhat az ide látogató. A turistautak Dömös és környékének legszebb pontjaira vezetnek el bennünket. A kirándulók tanösvényen fedezhetik fel a dömösi erdő változatos növény és állatvilágát.

Dömösön számtalan kedvelt túraútvonal csalogatja a kirándulni vágyókat: a Rám-szakadék, a Vadállókövek és a Prédikálószték, Dobogókő, a folyó túlszárnyán a Szent Mihály-hegy a remetebárlangokkal.

Dunai hajózás

Visegrádról Nagymaros érintésével hétfő és csütörtök kivételével, rendszeresen, naponta több alkalommal indulnak hajójáratok a dömösi kikötőbe.

Duna-part, vízi turizmus

kenutúrák.

A partról a panoráma csodálatos. Dömös Duna-partján hosszan láthatóvá válik a túloldali Remete-barlang. A vízparton nincs kijelölt szabadstrand, ennek ellenére sokan megmártóznak a folyóban. Aktív a vízi turizmus a településen: gyakran Dömös partján kötnek ki az Esztergom felől érkező

Kiállítások

Dömösi Galéria

A Polgármesteri Hivatal épületében a Malom-patak mellett találhatjuk. Dömösi Galéria korábban helytörténeti kiállításként is működött, mára azonban már csak a valamikor itt élt, vagy alkotott művészek, főleg festők munkái láthatóak. Továbbra is itt tekinthető meg a hajdani prépostsági romok területéről származó, Árpád-kori nagy oszlopfő másolata. Erről érdemes tudni, hogy a plébánia kertjében bukkant rá Kubinyi Ágoston, az akkori Nemzeti Múzeum igazgatója, majd 1863-ban dereglyével szállíttatta a Dunán Pestre a több száz kilós oszlopfőt.

Az épület 1976. novemberi átadásakor a könyvtár és a tanácsi adminisztrációs helyiségek mellett megnyílt az első képzőművészeti tárlat, ami egyben a Dömös Barátainak Köre megalakításának időpontja. A történelmi indító tárlaton Martsa István, Novák Lajos, Püspöky István, N. Surányi Mária, M. Szűcs Ilona Vertel Beatrix, Vertel Andrea (keramikus), és Vertel József művei mellett kiállításra került Pastinszky Miklós helytörténeti magángyűjteménye is. A megnyitót tizenkét év alatt százharminc rendezvény követte.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Dunakanyar Művészeti Fesztivál – Dalok a vízen – utazás stílusokon át

A Duna Művészeti Fesztivál eseménysorozat programjai június és augusztus között minden pénteken, szombaton és vasárnap sokszínű kulturális programokkal várják az érdeklődőket.

Zenélő Dunakanyar Kikötőkoncertek

A Vác Civitas Fúvószenekar térzenei programjai a Dunakanyar több településén: Szob, Vác, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Dömös, Visegrád, Esztergom kikötőiben.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A monostor halászhai

A 14. század írásos emlékei alapján tudható, hogy a monostor szolgálói között 32 halász is szerepel, akik hetente 3-szor voltak kötelesek fejenként 30-30 legalább négy tenyérnyi nagyságú (fej és farok nem számított) halat beszolgáltatni. Ezen szolgálataik fejében a királytól 8 ökröt, szántót, egy ipolyi halásztanyát és erdőt kaptak. Mivel a halászat joga a későbbi időkben is a káptalané volt ezért kisipari halászat nem alakult ki, de minden dömösi gyerek hamar megtanult úszni és horgászni is. Azóta is sok a szenvedélyes horgász Dömösön.

Hajóvontatás

Már a török hódoltság idején is vontattak hajókat a dömösi Duna-part hajóvontató útján, akkor főként bivalyokkal. A 18. század közepétől a hajóvontatást foglyokkal végeztették, ez volt a legsúlyosabb közmunka büntetés. Később az emberi erőt a bivalyok és a lovak váltották fel, az 1910-es évektől pedig, a gőz vagy motoros hajtású hajók elterjedésével megszűnt a hajóvontatás.

Révészeth

A Dunán az emberek evezős ladikkal jártak át. A révészeth joga 1945-ig a káptalané volt. Ő adta bérbe a révészeknek ezt a jogot és lehetőséget. Érdekes, hogy Dömös vasútállomása a Duna másik partján található így csakis hajóval lehet elérni. A mai napig van révközlekedés a túlpartra, a MAHART üzemeltetésében, a Dömösi hajóállomásról indulva. A dömösi hajóállomást a dömösi révész vezeti.

Molnárság

Malom már az Árpád-korban létezett Dömösön, a köztudatban törökköri malomként emlegetik, hisz akkor is működött, ez a malom patakmalom volt. Az épület a mai napig

látható, a 20. században magtárként működött. Időszakosan látogatható, időnként kiállításokat rendeznek benne. Ezen kívül a Szőke-forrás völgyében is volt szintén egy patakmalom, mely ma vendégházként működik. Malom jellegét és funkcióját is elvesztette. A Dunán működött két hajómalom is 1944-ig. Az egyiknek Spech János volt a tulajdonosa. A malomnak és molnárának szomorú végét a malom belső köteleinek elszakadása okozta és az ár magával ragadta a malmot. A másik hajómalom utolsó molnára is a Dunába veszett, miközben éjjel titokban a háborús fejadagokat csempészett csónakon Vácra és Nagymarosra.

A település hagyományai, élő legendái, mondái

Források legendái

Több forrás is található Dömös területén, némelyekhez helyi legenda is kötődik. A Szőke-forrás az elbeszélések szerint egy aranyhajú tündér birodalma, akik mindig titokban fürdik a patak vizében. A Fényes-forrásról azt tartják, aki a vizében megfürdik, vagy akár csak belenéz, megszépül, legyen bármilyen rút is.

Dömösi vízi leányok

Az a történet terjedt el a faluban, hogy a Dunában vízi leányok élnek, akiknek teste félig hal. Éjszaka seregestül jönnek ki a Dunából és elbújnak a vetésben, az erdőben. Nagy lármával felmenekülnek a fákra, mint a majmok, vagy éppen a földön csúsznak, mint a kígyók. Duna mellett járókat megijesztenek, a gyermekeket elragadják. A történet háttere teljesen profán - a mesét fa tolvajok terjesztették, akik éjszaka az erdőn lopták a fát és egészen a Dunáig kellett leszállítaniuk, hogy ott csónakra tegyék és elszállítsák.

A gyógyító Csele/Csaja patak

Ősidők óta gyógyító erejűnek tartották a patakot, és a forrás vizét. Az asszonyok a patakban mosott ruhát a forrás köré akasztották, minél jobban áthassa a gyógyító erő. A betegeket is kihozták gyógyulni is. A forrás korábban meleg vizes forrás volt. A hajdani prépostsági időkben magát a prépostságot és annak halastavait, a tégláégető kemencéket is ellátta vízzel.

A Szent Fa

Napjainkban a Szőke-forrás völgyében egy kis erdei kápolna található. A templomocská mellett a fa mellett épült - illetve annak hűlt helye mellett, amely fán 1885 május első vasárnapján Szűz Mária két gyermeknek megjelent. Ezután többeknek és többször is megjelent a Szent Szűz a fiatal bükkfán. A hely zarándokhellyé vált, a bükkfát Szentfaként tisztelték. 1887-ben a falu alszolgabírója kivágatta a fát, betiltotta a zarándoklatokat. A hely tisztelete azonban sohasem szűnt meg, a helyiek ezért is építették a kápolnát ide. Azóta is minden évben a Nagyboldogasszony ünnepi mise itt kerül megrendezésre.

Szent-Mihály-hegy remetéje

A legenda egy Dömösön élt szerzetesről szól, akinek egyszer látomása volt, a szél fúvásában hallani vélte az angyalok hárfázását, látomása után visszavonult a Szent Mihály-hegyi barlangba, hogy közelebb legyen az angyalokhoz, és itt élte remeteként további életét.

Szakmai összefoglaló

Dömös – hasonlóan a többi Dunakanyarban fekvő településhez gazdag az épített és a természeti örökség tekintetében. Szakrális emlékei mellett –, mint a Szent István Római Katolikus Plébániatemploma, a Református temploma, a Szent Fa, a Mindenszentek Kápolnája –, a településen megtalálható Nepomuki Szent János szobra is, és számos egyéb, a település életének egy-egy momentumát megörökítő műemléke. Régészeti feltárásai szenzációt ígérnek: a Prépostsági romok Árpád-kori altemploma (melynek története 1107-re nyúlik vissza) 2021-től már szakvezetéssel az előzetesen meghirdetett időpontokban látogatható: rendszeres ökumenikus istentiszteletek, imaalkalmak, lelkigyakorlatok, valamint ismeretterjesztő és kulturális programok várják a jövőben a hívő közösséget és az érdeklődőket egyaránt. Régészeti feltárások egy ősemberi közösség telepének maradványait is megtalálták a településen (pattintott kőszerszámok, tűzhelyek), valamint rézkori és bronzkorszaki emlékek is napvilágra kerültek, így egy földvár is, amelyet az előkerült leletek alapján egy késő bronzkori urnasíros kultúra népe építette, mintegy 3000 évvel ezelőtt.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- műemlék jellegű hajóállomás, mely rendszeres hajójáratokat is fogad, valamint az aktív vízi turizmus szereplőit is.
- Duna-part, melyen ugyan nem működik hivatalos szabadstrand, de kiváló panoráma nyílik például a szemközt lévő Remete barlangra
- vízimalmok emléke: két patakmalom és két hajómalom is működött a településen. A patakmalomok egyike ma már elveszítve funkcióját és jellegét szálláshelyként üzemel, a másik kihasználatlanul várja jobb sorsát. Hajómalmaikat az ár ragadta magával.
- egy hányattatott sorsú, mely ugyan törökkori malomként maradt fenn a köztudatban, de már az Árpád-korban is létezett, valamint egy másik, mely helyén most egy Malom panzió működik.
- régi mesterségek a településen: molnárok, hajóvontatók, révészek, halászok
- legendái: a 'Források legendája', a Dömösi vízi leányok és a gyógyító Csaja patak legendája.
- Helyszíneként Dömös is részt vesz a Dunakanyar Művészeti Fesztiválban – Dalok a vízen – utazás stílusokon át.

DUNAMOCS

Dunamocs (Moča)

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások, hagyományőrzők

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, mondái

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Dunamocs (Moča) a Komáromi járás keleti szélén fekvő falu, nagyjából azonos távolságra Komáromtól és Párkánytól. A földművelők mellett halászok, dunai molnárok, révészek éltek benne évszázadok óta, erről a címere is árulkodik.

A malomipar tekintetében a 18-19. század – a töröktől való felszabadulást követően, már a 18. század első felében megkezdték a gazdaság újraindítását – meghatározó volt: a Kárpát-medence természetföldrajzi adottságai pedig kiválóan kedveztek a vízimalmok építésének, hiszen a terület nagy része vízfolyásokban gazdag volt már akkoriban is. A Dunán a 20. sz. közepéig számos hajómalom működött: Dunamocson és határában 10-20 db, közel 50 malmosgazda tulajdonossal. Mára sajnos nem maradt nyomuk.

A település története egyébként egészen a 13. század elejére nyúlik vissza: plébániája már 1208-ban állt, az Árpádok alatt királyi várbirtokként szolgált és a komáromi vár tartozéka volt. Dunamocs nevének legrégebbi alakváltozata Machala (Mocsolya) és Moch néven szerepel a 13. századi adománylevelekben. A királyi hírvivők kiváltságos faluja a 14. századra minden addigi kiváltságát elvesztette, s 1388-ban Zsigmond király a falut és annak népét koronázási ajándékként az esztergomi érseknek adományozta; falu népe ettől kezdve egyházi jobbággyá lett. A török hadak pusztítását csak 1529-ben tapasztalhatták először, amikor azok a falun áthaladva, majd Komáromot feldúlva Bécs első ostromára vonultak. A falu a zsitvatoroki békéig a hódoltság határvidékén feküdt, és mindkét félnek egyformán adózott. A falu jövedelmének igen jelentős forrása volt a dunai halászat, a vízimolnárság, a hajóvontatás, a révészet, mint ezt a tanulmány a későbbiekben külön-külön be is mutatja. A Rákóczi-féle szabadságharc megakasztotta a vidék gazdasági fejlődését, 1704-ben a kuruc csapatok elfoglalták Érsekújvárt, s ennek során a párkányi járás lakosságának élelmeznie kellett a kuruc csapatokat, ekkoriban sokan vesztették életüket, vagy szóródtak szét, igen elnéptelenedtek a helyek. 1764-ben Mocson is újraszervezték a katolikus plébániát: az anyaegyházat újra alapító plébános Ógyallai Király József, a későbbi pécsi püspök, aki harminc évig töltötte be hivatását Mocson.

A település a trianoni békeszerződésig Esztergom vármegye Párkányi járásához tartozott. Miután a községet Csehszlovákiához csatolták, sokat romlott a gazdasági helyzet. A II. világháború során a falu súlyos károkat szenvedett, amikor a front több alkalommal is áthaladt rajta. Ekkor pusztult el többek között az érseki kúria, a temetői nagykereszt, a

református templom tornya és Nepomuki Szent János szobra is. A legsúlyosabb harcok a református temető környékén zajlottak, számos sírkövön még ma is láthatóak a becsapódási nyomok. 1947-ben újabb megpróbáltatások vártak a falu népére. Megfosztották állampolgárságától, elrendelték a teljes vagyonelkobzást, be kellett zárni minden magyar iskolát.

Az 1965-ös dunai árvíz súlyos károkat okozott a faluban, mintegy 100 ház pusztult el. A lakosságot kitelepítették erre az időre. Az árvíz elmúltával megkezdődött a helyreállítás, a csatornázás, valamint a vízvezeték-hálózat kiépítése.

Dunamocs külső képe sokat változott az utóbbi évtizedben. Különösen a Duna-part, az ún. Süttői sétány újult meg. Modern lakóházak, villák épülnek a régi kis házak helyén. A Fő téren látható modern épületben kapott helyet a község háza és az egészségügyi központ. Körülötte park az Európa kapuval – rajta Dunamocs és a túloldali testvértelepülés, Süttő címere, mely szimbolizálja az együvé tartozást. Ezt sugallja a dunamocsi születésű író, Nehéz Ferenc gondolata is: „A Duna nem lehet határ, csak a két partot egybeölelő kar.”

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Szentháromság Templom

Az 1764-ben, barokk stílusban épült templom jó állapotban látható ma is. Falán látható vörösmész-kő emléktábla Vaszary Kolos hercegprímás általi 1898-as átépítésének állít emléket. A templom előtti kis temetőben több, a 19. század elejéről származó halálfejes síremlék is található volt, ezek ma már a Falumúzeum udvarán tekinthetők meg. Nepomuki Szent János régi talapzata is itt állt, míg el nem került új helyére, a Süttői-sétányra, immár az új szobrot tartva. A temetőben ma is megtalálható Rigler Gusztáv szüleinek síremléke. A templom mellett áll az egykori katolikus iskola épülete, és a Trubinyi János-emlékkereszt.

Református Templom

Szlovákia egyik legnagyobb református temploma klasszicista stílusban épült 1856-1860 között. Korábban a reformátusoknak imaháza és harangtornya volt a faluban. A templom tornya, orgonája és az épület harmada is elpusztult 1945-ben, 1960-ra állították helyre az épületet teljesen. A templomban két emléktábla is található, az 1860-ban elhelyezett vörösmészkő tábla a templom építésének állít emléket, a másikon pedig az első világháborúban elesett mocsai reformátusok névsorát olvashatjuk. A templom előtt áll a második világháború áldozatainak emlékműve, melyet 1993-ban emeltettek, valamint az 1996-ban állíttatott millecentenáriumi emlékkopjafa.

Lilla szobra

Mag Gyula 2009-es alkotása Csokonai Lillájának állít emléket, aki második házassága révén került Dunamocsra. 1797 tavaszán Csokonai Vitéz Mihály Pozsonyból Komáromba utazott, melyet Ferenc császár a napóleoni nemes felkelés táborhelyéül jelölt ki. A franciák ellen hadba gyülekezőkhöz Csokonai lelkesítő verset írt "A nemes magyarságnak felülésére" címmel, amelyet 1797. április 26-án Vajda Julianna adott elő a felkelők zászlóavató ünnepségén. "Megláttam, és azonnal | Látnom, szeretnem – egy volt" – írta le Csokonai az első benyomását a lányról. Csokonai szívét azonnal meghódította a lány, a viszonzserelemre azonban várnia kellett. Lilla közben férjhez ment Dunaalmáson, ám kutatások azt bizonyítják, hogy ezt követően is kapcsolatban maradtak - a 'Lilla versek' hozzá íródtak. Második házassága (Végh Mihály református esperes) révén kerül Dunamocsra. Hetvenkilenc éves korában, halálos ágyán fekve, az volt az utolsó kívánsága, húzzák az ujjára a Csokonaitól kapott gyűrűt, s Csokonai búcsúlevelével és a tőle kapott verseskötettel temessék el. Így is történt. A sírjára a Lilla nevet vésték, hogy halálában az ő hitvese legyen.

Nepomuki Szent János szobra

Az 1945-ben elpusztult Nepomuki Szent János 18. századi szobrának másolatát, Mag Gyula alkotását 2009. május 16-án avatták fel a Süttői sétányon. A szobor talpazata az eredeti, mely sokáig a katolikus templom előtti temetőben volt megtalálható, onnan helyezték a mai helyére.

Nehéz Ferenc mellszobra

Nehéz Ferenc (Dunamocs, 1912. október 16. – Los Angeles, 1979. január 29.) író, újságíró. Édesapja az uradalmi birtokon mindenes volt, a Felvidék elcsatolása után pedig halászzattal foglalkozott. A Duna partján nevelkedett író műveiben gyakori téma a Duna két partján élő magyarság elválaszthatatlan összetartozása. Híres mondása: "A Duna nem lehet határ, csak a két partot egybeölelő kar." A katolikus templom kertjében található a szobor.

Király József püspök mellszobra

Király József 1764-ben Dunamocson volt plébános, majd 1807-ben pécsi püspöknek választották meg, mely címet csaknem két évtizedig viselte. Nevéhez számos alapítvány fűződik, továbbá a katolikus ifjúság nevelésére is alapított iskolai ösztöndíjat.

Trubinyi János emlékkereszt

Plébános és országgyűlési képviselő volt, aki hitéért az életét is feláldozta; 1919-ben a Dunaparton akasztották fel a Vörös Hadsereg komisszárai. A katolikus templom falán emléktábla őrzi nevét, az emlékkereszt a templom mellett áll.

Dunamocsi csárda (volt révház)

A csárda korábban révházként működött. Az egész révház tulajdonképpen raktár volt, amit a malmosok közösen használtak. A malomtulajdonosok egész nap ott tartózkodtak, ők vették át a gabonát, majd adták ki a lisztet, vezették könyvükbe az üzletmenetet. Mikor az előírt időpontban megérkezett a gazda a lisztért, akkor azt nem a révházban kapta meg, hanem a Duna-parton. A révházban felpakolták üres kocsijára egy másik gazda gabonáját, azzal ment le a partra. A korábbi révház privatizáció során került a jelenlegi tulajdonosaihoz, akik csárdaként működtették,

majd 2020-ban bérbeadták, ugyanezzel a céllal. A csárda közvetlenül a kikötő mellett található.

Hajómalmok

A malomipar tekintetében a 18-19. század – a töröktől való felszabadulást követően, már a 18. század első felében megkezdtek a gazdaság újraindítását – meghatározó volt: a Kárpát-medence természetföldrajzi adottságai pedig kiválóan kedveztek a vízimalmok építésének, hiszen a terület nagy része vízfolyásokban gazdag volt már akkoriban is. A Dunán a 20. sz. közepéig számos hajómalom működött: Dunamocson és határában a számuk 10-20 közé volt tehető.

A parton egy rév/vámház állt (ma csárda), ahol az őrleményt hozók várakoztak és megfizették a vámot az őröltetés után valamint a gabonát is itt tárolták, míg csónakkal ki nem vitték a hajómalomhoz. Egy-egy malomban molnármesterek, mesterlegények és inasok is dolgoztak.

A településen ma már nem lelhetőek fel az egykori hajómalmok romjai sem. A molnárságra csak egy köztéren kiállított malomkő emlékeztet. Legközelebb Gútán található meg a közeli dunaradványi vízimalom hű mása, mely 1920-ban készült el, és ami jelenleg malommúzeumként funkcionál.

Természeti örökség

Dunamocs fő természeti értéke és lehetősége a Duna. A Duna parton húzódó gáton vezet az Eurovelo6 kerékpár út, mely mellett sétányt alakított ki a település padokkal, megállókkal. Az alapvetően mezőgazdasági területekkel körbevett településen sétálva szemet gyönyörködtető dísz és haszonkerteket látni. A Duna mellett húzódó Süttői sétányról pedig a vízi élővilág látványa nyűgözi le az arra járókat.

Kiállítások, hagyományőrzők

Falumúzeum

A dunamocsi Falumúzeumban jelentős néprajzi és helyismereti gyűjtemény várja az érdeklődőket, igény esetén interaktív programokkal. Az épületben a régi paraszti kultúra színes, gazdag világával találkozik a látogató. A népi kultúra tárgyi és szellemi termékeit szemlélve feltárul előttünk egy olyan világ, amikor az emberek igazi közösségi szellemben éltek, közel egymáshoz, szoros emberi kapcsolatban, egymást segítve, megbecsülve, egymásra utalva. Az egyes termeket járva ízelítőt kapunk elődeink gazdálkodási módjából, szokásaiból, és nem utolsósorban nyomon követhetjük falu fejlődésének történetét, a falusi ember küzdelmét a megélhetésért, a fennmaradásért. A jelenlegi kiállítás négy témaegységet ölel fel: népesedés, településtörténet, a falu neves személyiségei, hajómalmok, vízimolnárok, jobbágysors.

Vadvirág Hagyományőrző Csoport

A község társadalmi és kulturális életét nem lehet elképzelni a Vadvirág Hagyományőrző Csoport nélkül, amely 1971-ben alakult, mint férfikar. Egy évvel később asszonyok, lányok is csatlakoztak hozzájuk és azóta mint vegyes éneklőcsoport működnek. A csoport az elmúlt évek alatt nagyon sok hazai rendezvényen vett részt, 1985-ben műsorukat folklórral bővítették, ezekben színpadra kerültek a falu régi hagyományai, mesterségei, bemutatták a fellelhető eredeti munkaeszközöket, ruhákat.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A faluban a nagygazdák mellett igen sok kézműves és iparos élt. Dolgoztak mocsikádárok a fűzitői olajfinomítóban, kőfaragók Piszke és Süttő kőbányaiban és szakmunkások a komáromi dohánygyárban. Alább a vízzel kapcsolatos mesterségek gyűjteménye található.

Vízimolnárok

A Dunán számos malom működött: Dunamocson és határában a 10-20 hajómalomnak közel 50 malmosgazda volt a tulajdonosa, egy malomnak akár 5 tulajdonosa is lehetett. A malomrév (a hajómalmok "sorállása") Dunaradvány és Mocs határánál volt. A parton egy rév/várház állt (ma csárda), ahol az őrleményt hozók várakoztak és megfizették

a vámot az őrltetés után valamint a gabonát is itt tárolták, míg csónakkal ki nem vitték a hajómalomhoz. A molnár segédek ladikkal hordták ki a megőrölt lisztet a partra. Két három mázsa fért el egy csónakban, az új adag búzát, rozst pedig bevitték a ladikkal a malomba. A sodrás nekiszorította a ladikot a malomnak, s így ketten kipakolhatták belőle a zsákokat.

Mocson híres molnárcéh működött, melynek 1805-ös céhrendelete szerint a malmok a malmosgazdák tulajdonában voltak, akik bér munkában alkalmazták a mesterembereket. Egy-egy malomban molnármesterek, mesterlegények és inasok is dolgoztak. A molnárak lisztőrléssel foglalkozó mesteremberek voltak, akik a malmok berendezéseinek, szerkezeteinek elkészítéséhez és karbantartásához is értettek. Szaktudásuk igen sokoldalú volt, a fa megmunkálásához is kiválóan értettek; mesterségük jó megélhetést garantált.

Faragómolnárak és hajóácsok

Északi területek favágói által a Vágon leúsztatott tutajok szálfaiból deszkákat hasogattak és ebből készítették a hajóalmokat tartozékait és a dereglyéket. Lovakkal húzták ki a partra a szálfákat az ácsok munkaterületére, amit platznak hívtak, néhányan még ma is emlékeznek erre, bár a helynek már nyoma sincs. A dunamocsi fatelepet üzemeltető Herczog zsidó is gyakran rendelt így fát északról és épületek tetőszerkezeteit készítette belőlük.

Révészek

Dunamocs és Süttő között már ősidők óta működött révközlekedés. Trianon miatt 1918-38 között szünetelt majd 1945-ig ismét működött, 1945 után pedig megszűnt. A 1918 előtti időkben a Szalai család míg 1938-45 között a Simsik család foglalkozott révészettel. Ha csak néhány embert kellett szállítani, akkor ladikkal mentek, ha többet akkor dereglyével - arra akár két kocsi is ráfért. Az üzemekbe – pl. kőfaragó és a vonathoz szállították át az embereket a Duna másik oldalára, sokan Pesten főúri családoknál dolgoztak cselédként. A révészek jelölték ki télen, hogy hol lehet átmenni a Duna jegén - ezt a részt felszórták szalmával és az átkelés segítésért szedtek pénzt ekkor.

Hajóvontatás

A gőzgépes/motoros hajók megjelenéséig az árral szemben sokszor vontatták a hajókat emberi vagy állati erővel. A dunamocsiak általában Komáromig vontatták a

kofahajókat, dereglyéket. Akkoriban a Dunapart szélesebb és laposabb volt így volt lehetőség lovakkal vagy emberi erővel (20-30 ember) a partról húzni a hajókat. Több családi is foglalkozott ezzel Dunamocson. A hajókon csak áru volt, ezt vitték Komáromig, a kofák gyalog vagy lovaskocsin mentek a vásárba. A hajó aztán iparcikkkel megrakodva csurgott vissza Komáromból.

Halászat

A dunaparton élők halásztak leginkább saját részre, néha a faluban eladták, amit fogtak. Itt laktak a szegényebbek, a napszámosok, zsellérek. Nagyhalászat Dunamocson nem volt tipikus.

Hajózás

A dunamocsiak, meg a csicsóiak volt a legjobb hajósok tartja a mondás. Sok hajós került ki a faluból, tengeri és folyami hajósok is. Egy kiránduló- és teherhajó kapitány még él Dunamocson.

A település hagyományai, legendái, mondái

Boszorkányos vadlibák

Munkájuk végeztével a molnárok esténként szívesen kóstolgatták az újbort a Duna partján a révháznál. Figyelmesek lettek a vízen ringatózó vadlibákra. Elhatározták, hogy befogják őket. Ladikba szálltak és óvatosan meg is közelítették a libákat és egyet el is kaptak közülük, a többi elrepült. Ez az egy liba ijedten gágogni kezdett és emberi hangot hallatott "Ágota, Dorottya jöttök-e vissza valaha". Ekkor jöttek rá a molnárok, hogy a vadlibák bizony boszorkányok voltak. Utána többet nem mertek vadlibára "vadászni".

Nagymosás

Egy évben többször tartottak nagymosást Dunamocson. A mosnivalót otthon lúgba beáztatták majd a Dunára vitték kiöblíteni - ehhez különböző eszközöket használtak. Az asszonyok együtt mostak, ilyenkor lehetőségük volt kiadósabb beszélgetésre, információcserére is – mondhatnánk pletykálkodásra.

Szakmai összefoglaló

A település múltja: a török hadjáratok, a kuruc-labanc harcok, a világháborúk mind mély nyomot hagytak a lakosok lelkében, valamint a látható-megtekinthető épített/szellemi örökségben is; ráadásul Dunamocs a 20. század elején hol Magyarországhoz tartozott, hol Csehszlovákiához tartozott.

A két műemlékvédelem alatt álló templomon kívül – melyek közül a református templom Szlovákia egyik legnagyobb szakrális építményének számít, számos, a hely nevezetes személyiségeit megörökítő plasztika áll a település közterein. A Dunamocsi csárda, mely ma már gasztronómiájáról neves, korábban révházként üzemelt, ám ennek emlékeit ma már szintén nem sok minden őrzi.

A Dunamocsi Falumúzeum gazdag tárlata viszont bemutatja a település történetét, a jobbágyorsot, a vízimalmokat-molnárság életét, valamint a falu neves személyiségeit is – általuk könnyedén megismerhető a múlt. Megjegyzendő, hogy az épület kívülről felújításra szorul, és csupán előzetes bejelentkezéssel látogatható. Dunamocs nagyon gazdag a vízhez kötődő mesterségeket tekintve: a településen korábban vízimolnárok, faragómolnárok, hajóácsok, révészek, hajóvontatók, vesszőfonók, hajósok és halászok is megtalálhatóak voltak. Mára azonban csupán a helyi Vadvirág Hagyományőrzők őrzi ezek emlékeit, az ő műsorukból ismerhető meg a vízimolnárok munkája, valamint a nagymosás hagyománya. Összességében elmondható, hogy a település Dunához kapcsolódása – a jelenben, a múltjával ellentétben – csekély.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Nepomuki Szent János szobor
- Régi mesterségek: révészet, hajóvontatás, hajós, halászat, vízimolnár, faragómolnár és hajóács
- Régi szokások: nagymosás
- Legendák: Boszorkányos vadlibák
- 10-20 patakmalom, melyről mára nem maradt emlék
- Dunamocsi csárda – korábbi révház

ESZTERGOM

Esztergom

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Kiállítások
- Természeti örökség
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

A Dunakanyar kapujában, Budapeستől 40 km-re, erdős hegyek koszorújában fekvő Esztergom a magyar nemzet történetének kiemelkedő helye. Nemcsak történelmi múltja, de híres műemlékei, muzeális kincsei, kultúrtörténeti hagyományai, ódon hangulatot árasztó óvárosi utcái, jelentős kulturális rendezvényei is Magyarország nemzeti zarándokhelyévé teszik ezt a kisvárost. Földrajzi adottságai révén az őskőkor óta folyamatosan lakott – hely, már a kelták majd a rómaiak korában is fontos szerepet játszott a környék életében, amikor Solva néven a római limes jelentős castruma és települése állt itt. Országos jelentőségre akkor emelkedett, amikor Géza nagyfejedelem (972-997) ide tette székhelyét. Itt született fia, az államalapító Szent István király, akit itt is koronáztak királlyá 1001. január 1-jén. István király alapította az esztergomi érsekséget 1001-ben, amely a mai napig a magyar katolikus egyház központja. Esztergom két és fél évszázadon át királyi székhely volt és több mint ezer éve egyházi központ. A várost elpusztította a tatár, majd uralta a török 130 évig. A 17. századtól lassan kezdte visszakapni valaha volt fényét.

A 19. század végén azonban már lendületesen fejlődött Esztergom: 1894-ben vasutat kapott, majd a régi város helyén létrejött négy önálló település (Esztergom szabad királyi város, a Víziváros, illetve Szenttamás és Szentgyörgymező mezővárosok) 1895-ben egyesült a mai Esztergommá.

Ugyanekkor adták át a forgalomnak (a korábbi hajóhíd helyett) az Esztergomot a túlsóparti Párkánnyal – mely napjainkban testvérvárosa Esztergomnak - összekötő Mária Valéria hidat. A hidat 1945-ben felrobbantották, majd 2001-ben újjáépítették és így szolgálja a két város polgárainak szorosabb együttműködését.

A város reménytelen fejlődését az I. világháborút követő trianoni békeszerződés akasztotta meg: 1920-tól Esztergom megye északi fele Csehszlovákiához került, Esztergom ismét határváros lett, de azért megtartotta megyei székhely rangját, és - mint iskolaváros - kulturális szerepkörét. A II. világháború jelentős pusztításai után Esztergomot romvárossá nyilvánították. Az állam és az egyház közti viszony megromlása idején helyzete tovább

romlott (innen hurcolták börtönbe Mindszenty József hercegprímást – 1948ban), majd 1951-ben a megyeszékhelyet Tatabányára helyezték.

Mindezek ellenére, főleg iskolái, kulturális intézményei, közigazgatási szerepe révén a város megmaradt regionális kulturális központnak, történelmi múltja, műemlékei, muzeális értékei - a környező táj szépségei és kedvező elhelyezkedése folytán Magyarország egyik legvonzóbb idegenforgalmi, turisztikai központjának.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Királyi vár, Várszínház, Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeuma, Panoptikum

Az esztergomi vár a Duna jobb partján emelkedő, több mint ötven méter magas, szakadékos oldalfalakkal határolt magaslaton áll, a Komárom-Esztergom megyei Esztergom óvárosában. A vár Magyarország középkori történelmének kiemelkedő fontosságú helyszíne. Déli részén működik a Várszínház, a Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeuma, valamint a Panoptikum is. Az épületegyüttes 2008-ban elnyerte az Európai örökség helyszíne kitüntető címet. Története: Géza fejedelem a 10. században állandó székhelyének választotta az esztergomi Várhegyet. Vajk, későbbi Szent István királyunk, itt született, itt keresztelték meg, és itt is koronázták. Kisebbségi megszakításokkal a magyar királyok székhelye volt egészen a 13. század közepéig. A mai is álló vár – mely alatt ott húzódnak a Szent István és utódai korából származó falak – legkorábbi épületrészei a 12. század végén, III. Béla uralkodása alatt épültek. A későbbi időszakokban, főleg a reneszánsz kor érsekeinek időszakában, jelentős építkezések zajlottak, és a török kor nagy harcai is nyomot hagytak a Királyi Palotán. A vár az elmúlt évek jelentős helyreállításainak köszönhetően ma már a Magyar Nemzet Múzeum Esztergomi Vármúzeuma állandó és időszakos kiállításainak adnak otthont. A látogató közönség számára 2014-ben újra megnyitott egyedülálló Királyi Kápolna hazánk egyik gyöngyszeme, csakúgy, mint a 12. században épült Szent István terem, vagy a már méreteiben is lenyűgöző Lovagterem, mely a különféle rendezvényeknek, kiállításoknak remek színhelyet nyújt. A

Fehér-toronyból nyíló pompás látkép pedig kihagyhatatlan élményt nyújt az ide látogatóknak.

Az Esztergomi Várszínház 1990 óta működik rendszeresen, folyamatosan, megszakítás nélkül; évadja júniustól augusztus végéig tart, nagy részben hétvégi előadásokkal.

Bazilika (templom, altemplom, kincstár, kupolaterem)

A templom baloldali kápolnája eredetileg Bakócz Tamás érsek sírkápolnájának készült 1507-ben. Csodával határos módon túlélte a török megszállást és az új székesegyház építésekor 1600 darabra szétszedve beépítették az új főtemplomba, megmentve ezzel az eljárással az utókornak Európa legészakibb, épen maradt reneszánsz kápolnáját.

Az altemplom több száz sírfülkéjében a Bazilika építői és főpapjai nyugszanak. A látogatható részben található többek között Mátyás király kancellárjának, Vitéz Jánosnak és Hunyadit kormányzóvá választó Széchy Dénes érseknek a síremléke. Itt helyezték örök nyugalomra Mindszenty József hercegprímást is.

A Főszékesegyházi Kincstárban található Közép-Európa egyik leggazdagabb egyházi műtárggyűjteménye. Megcsodálhatják itt a látogatók sok más, kiemelkedően értékes műtárgy mellett az ország legnagyobb gótikus kelyhét – a XV. századi Suki-kelyhet, vagy Magyarország legnagyobb ékszerkincsét, a 70 cm magas, színaranyból készült Mátyás-kálváriát. Különleges darabjai a gyűjteménynek a koronázási szertartásokhoz használt egyházi liturgikus eszközök (eskükereszt, királyi csókkereszt, koronázási kehely).

A közel 80 méter magasan levő kupola-kilátóról tiszta időben a Tatra csúcsai is látszanak. A Bazilika déli tornyában megtekinthető az 5800 kg-os Nagyboldogasszony harang, amely hazánk harmadik legnehezebb harangja. 2018-tól nagyszabású felújítási munkák folynak a bazilikában.

A Szent Adalbert Központ és a két kanonoksr

A Szent Adalbert Központ a Szent István tér északi oldalán, az esztergomi bazilika szomszédságában található. A Hild József által tervezett és 1865-ben elkészült Régiszeminarium valaha 150-200 kispapnak adott otthont. Az épület a viharos történelem során különböző tulajdonban és rendeltetésben működött, volt például tisztképző iskola, hadosztályparancsnokság, majd katonai kórház. Az épületet 1990-ben került vissza az egyházhoz. Az épületet egy tudományos, kulturális és oktatási központtá alakították ki, jelenleg számos intézmény otthona (itt székel például az Esztergomi Hittudományi Főiskola és a Prímási és Főkáptalani Levéltár). Mellette áll az Északi Kanonok sor már renovált tömbje, melynek párja, a tér déli oldalán még felújításra vár.

Sötétkapu

Az esztergomi Sötétkapu egy körülbelül 90 méteres átjáró a Várhegy hatalmas mesterséges lejtője alatt. Nevét onnan kapta, hogy régen nem volt itt világítás, elég félelmetes lehetett átsétálni rajta. Most ezen keresztül lehet autóval áthajtani a Régiszeminarium épületétől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem felé (egy irányban).

Macskalépcső

A Víziváros "főutcájáról", a Berényi Zsigmond utcáról indul a várba és a Bazilikához vezető keskeny, meredek lépcsősor, a Macskalépcső. A 200 méteres távon mintegy 200 lépcsőt kell megmászni. Ezt a sikátorszerű utat még a középkorban alakították ki. Egészen a 19. századik használták, majd a Bazilika építésének idején lezárták és betemették. Egészen a kilencvenes évekig használaton kívül állt, de a rendszerváltás után kiásták és rendbe tették.

Szent István lépcső

A Szent Tamás-hegy déli oldalán 1938-ban készült el az úgynevezett Szent István lépcső, hogy a városrész innen is jól megközelíthető legyen. A hegyről gyönyörű kilátás nyílik a városra, különösen a Bazilikára.

Dzsámi Múzeum és Veprech-torony, és vízgép

A 400 éves egykori török imaház, az Uzicseli Hadzsi Ibrahim Dzsámi ma múzeumként működik. Az épület Esztergom városának egyik legmozgalmasabb időszakából származik, ez az egykori Török Birodalom központjától észak-nyugati irányban található legtávolabbi megmaradt és felújított dzsámi. A múzeum nemcsak az érdekes épületet igyekszik bemutatni a látogatóknak, hanem Esztergom török-kori történetét is kicsiknek és nagyoknak egyaránt. Az egykori imatér pedig ma időszakos kiállításoknak ad otthont, a legkülönbözőbb témákban. Ezen felül rendszeresen tudományos illetve művészeti előadásokat rendezünk a Víziváros északi részén álló, csodálatos akusztikával rendelkező épületben. Egyedülállóvá teszi az épületet, hogy valószínűleg már a török-korban egyfajta látványosság volt, köszönhetően a helyszínhez fűződő jeles eseménynek. 1543-ban ugyanis itt jutott be az első három török szpáhi Szulejmán szultán seregéből az esztergomi várba, a 17. századi hagyomány szerint a városfal vízivárosi szakaszán lévő Kicsi kapun keresztül, aminek köszönhetően először került török kézre Esztergom (1543-1595). Erre Szulejmán szultán halála után is emlékeztek, minden valószínűség szerint ezért állítottak neki emléktáblát a Kicsi kapu fölé az 1600-as évek első felében, és ezért tisztelegtek a hódítás emléke előtt a kapu fölé épült dzsámival. Épületegyüttes: a Malom-bástya és a Veprech-torony a régi esztergomi alsó vár északi részén található, legszebben megmaradt történelmi épületegyüttese. A dzsámi és a Malom-bástya rekonstrukciója után a tulajdonos hozzálátott a Veprech-torony újjáépítéséhez és az egykori vízgép rekonstruálásához is, ami végül 2019 márciusára készült el. Nem volt egyszerű a dolog, hiszen csak egyetlen, hiányos leírás állt rendelkezésre. Az ezt kutató történész még Isztambulba is elment, ahol szerencséivel járt, mivel a leírásnak további részleteit is megtalálta. A szerkentyű modellje persze stilizált: egy motor helyettesíti a patakot és a cső egy helyen átlátszó, hogy láthassuk a benne futó golyókat. Na és a vizet sem a hegyre pumpálja fel, csak a torony felső szintjén látható mini szökőkútig.

Fájdalmas Szűz Kápolna

A Szent Tamás-hegy tetején, klasszicista stílusú, téglalap alaprajzú, nyeregtetős, tornyos kápolna áll. Benyovszky János címzetes püspök építtette 1823-ban, a Fájdalmas Szűz tiszteletére. A mai kápolnától nem messze

állt eredeti templomot Bánfi Lukács esztergomi érsek (egyes források szerint utódja, Jób érsek) építette Becket Szent Tamás tiszteletére, akivel Párizsban tanult együtt. Erről a templomról, és a körülötte elterülő prépostságról kapta nevét a hegy is. A török háborúban teljesen elpusztult ez a templom.

Kálvária

Kálvária-szoborcsoport lépcsős alépitményen álló kereszt, korpusszal, lábánál Mária Magdolna-szobor. A kereszt előtt külön talapzaton Mária és Szent János evangélista. Kétoldalt hasáb alakú talapzaton a két lator szobra. A Kálváriához vezető út mentén stációépítmények szobrokkal, illetve domborművekkel találhatók. A kálvária a szokásos 14 stáció helyett 7 állomásban mutatja be a szenvedéstörténetet.

Kis-Duna Sétány

A Kis-Duna sétány Esztergom Királyi városrészén halad mintegy 2 km hosszan, észak-déli irányban egészen a Vízivárosig, a Duna Prímás-szigeti mellékága mellett. A sétány köti össze a város turisztikai szempontból legfontosabb területeit, a történelmi Esztergomot a Széchenyi-térrel és a Vízivárost a Bazilikával és a Várhegygel. A két partját több híd köti össze. 1895-ben adták át a Bottyán-hidat, 1897-ben a Kolos-hidat, 1960-ban a Béke-hidat (mai nevén Szent Miklós-híd), 2002-ben a Tabán hidat (mai nevén Szent Erzsébet-híd). 1913. szeptember 15-én a Sétahelyszépítő Egylet elfogadta a sétány korzóvá alakításának tervét. Ekkor ültették a ma is meghatározó platánsort. Innen nyílik a 20-as években épült műemléki Szent István Strandfürdő, az ország első fedett uszodájával. A műemléki vízivárosi erődrendszer egyes részei a Kis-Duna parton húzódnak. A sétány mellvédje az árvizek ellen védműként funkcionál. A Kis-Duna északi oldalán yachtkikötők találhatók, míg a déli oldal a különböző madarak és rovarok kedvelt élőhelye.

Nepomuki Szent János szobra

Esztergomban 3 különböző helyen is megtalálható a „hidak védőszentjének” műemléke.

Pór Antal tér (A Pór Antal tér IV. Béla király utca felőli sarkán) A Belvárosi Plébániatemplom kerítésfalába építészeti kerettel ellátott szoborfülkébe helyezték el Nepomuki Szent János kőszobrát.

48-as tér 1. szám alatt. A festett kőszobor hasáb alakú (feliratos lábazattal és párkánnyal ellátott) talapzaton áll, a szentgyörgymezői templom mellett. Az alkotó a szentet papi ornátusban, kezében kereszttel és vértanúságot jelző pálmaággal ábrázolja. Anyaga homokkő. Felette fém esővédő tető. A szobrot 1818-ban Fehér Mihály a prímási uradalmak hajósa állíttatta a templom bejáratával szemben. A tér rendezése során helyezték át. Eredetileg vasráccsal volt kerítve.

Kis-Duna sétány, Az Árok utcai hídfőnél, a Kis-Duna mellett. A Szent Erzsébet híd mellett állították fel a 14. században Prágában vízbe fojtott Nepomuki Szent János szobrát egy fülkében. Az Árok utcai hídfőnél, a Kis-Duna sétányon vigyázza a hidat. A festett faszobrot eredetileg a Dunán átvezető hajóhídra állították a 19. században, feltehetően maguk a révészek. A hajóhíd elbontását követően a helyi takarékpénztári igazgató felesége karolta fel a szobor ügyét, és a Szent János-kútnál álló prэшázuk előtt állíttatta fel. Pontos dátumok nem ismertek az eddigi történethez, csak annyit tudni, hogy 1896. június 28-án ismét felszentelték a szobrot. A későbbiekben a szentgyörgymezői plébánia kertjébe került. Ezek fényében 2002-ben a szobor csupán mai helyére került, egy korabeli híradás szerint: „A létesítmények átadása után Beer Miklós püspök megáldotta a Tabán híd Árok utcai hídfőjénél felállított, a közelmúltban helyreállított Nepomuki Szent János szobrot.”

Ister-kút

2007-ben a Széchenyi tér felújításakor állították fel Párkányi Raab Péter szobrászművész öt életnagyságú nőalakot megformáló mediterrán hangulatú kompozícióját. Az Ister-kút, mely a Duna és Esztergom városának ősi nevét hordozza egy nyolcágú csillag alaprajzú, feszített tükrű medencéből emelkedik ki. Anyaga süttői mészkő.

Szenháromság szoborcsoport

A Szenháromság szoborcsoport, mely 1900-ban készült, Kiss György alkotása. A szoborcsoport elődjét a város állíttatta az 1710. évi pestisjárvány elkerüléséért. Az eredeti emlékmű kisebb volt, és az évtizedek jelentősen megrongálták, emiatt cserélték le a jelenlegi alkotásra. Az eredeti szoborcsoport elemei ma is láthatók a városban, a levéldíszes oszlop a

Szent Anna-templom oldalán található, Szent Rozália szobra pedig a belvárosi templom oldalán kapott helyet. A Szentháromság szobor anyaga fehér mészkő. A lépcsőkkal kiemelt oltár-emlékművet három magyar szent, Szent István, Szent László és Szent Erzsébet szobra veszi körül. A szentek szobrai a háromszögletű talpazat csúcsain lévő posztamenseken állnak. A szoborcsoport talpazatát bronz domborművek díszítik, melyek Vajk koronázását, Pázmány Péter esztergomi érsek prédikációját és a magyar szentek Oltáriszentség előtti hódolatát ábrázolják. E felett három oszloppal közrefogott baldachinban a Magyarok Nagyasszonya áll, ölében a gyermek Jézus, kétoldalt Szent Rókus és Szent Sebestyén szobra. A baldachin tetején, mint trónon az Atya, a Fiú és a Szentlélek ábrázolása látható.

Pestises Madonna szobor

A legkiemelkedőbb barokk szoborcsoport Esztergomban, gyógyítással kapcsolatos szenteket jelenít meg.

Esztergomban számos további emlékmű található, melyek részletezése meghaladja jelen tanulmány kereteit, valamint többségük nem vízhez köthető. 2021 januárjában elkészült „Esztergom Város szoborkatalógusa”, mely tartalmaz minden itt megtalálható szobrot, plasztikát, emlékművet.

Szénrakodó

1927-ben kezdte meg működését a Dorogi Szénbányák által épített dunai szénrakodó. Az építmény funkciója az volt, hogy a dorogi szénbányákban kitermelt szénport folyami uszályokra továbbítsa. A beton alapokon nyugvó acélszerkezet több mint 5,7 kilométeres kötélpályával volt összeköttetésben a szénbánya osztályozó egységével, ezen a pályán érkeztek a szénporral megrakott csillék a Duna partjához. A hajókra rakott szenet főként a csepeli erőműbe, illetve a fővárosi ipari létesítményekbe szállították. A szénrakodó építéséről nem lehet sokat tudni: annyi valószínű, hogy az állításának első fázisát jelentő alapozását a lehető legalacsonyabb vízállásnál végezték el. Szakemberek úgy vélik, hogy az alapok 5 m mélységben vannak a folyómeder talajszintje alatt. Az egyedi helyen és speciális

adottságokkal bíró vízben álló épületet csónakkal közelítették meg az ott dolgozó munkások, akik a kikötés után egy vaslétrán kapaszkodtak fel a magasban lévő teremhez. A feladatokat két műszakban végezték, de valószínű, hogy folyamatos működésre is képes volt az állomás. A dunai rakodó kapacitása elérte a napi ezer tonnát is, ezt a teljesítményét 1963-ig tartotta. Akkor leállították a szállítást, illetve ekkor került sor a kötélpálya és az építmény berendezéseinek elbontására. 1970 óta üres, a két hatalmas talapzaton álló szerkezet már csak a fémvázból és a falburkolatból áll.

Malmok

Az esztergomi hajómalmok bár a 20. század elején még működtek – egészen a II. világháborúig – megtekinthető emlékük nem maradt. A molnárság tárgyi örökségét a Balassa Múzeum őrzi és gyűjti. A korábban nagymúltú mesterségre emlékeztet a Molnár sor utcanév a Víziváros és Szentgyörgymező találkozásánál. Régen itt laktak a molnárok, hajó- és malomácsok. A középkori molnárok emlékét a Malom-bástya őrzi, melynek környékén a középkorban malom volt, majd a 15. század végétől egy vízgép, ami a palotába pumpált fel vizet.

Természeti örökség

Esztergom környékének kimagasló természeti értékei alapvetően három tényező hatását mutatják: a terület növény- és állattani szempontból az alföldi és a hegyvidéki, középhegységi elterjedési területek határán fekszik. Flórájában és faunájában ezért megtalálhatók a síkvidéki fajok és társulások csakúgy, mint a középhegység jellegzetes élővilága. Ezek mozaikja igen értékes fajok tucatjainak ad túlélési lehetőséget. A második erőteljes hatás a hegységek és vízpartok rendkívül változatos felszíni formavilága, amely kis, zárt életterekben képes hosszú távon is biztosítani az ahhoz alkalmazkodott életközösség életfeltételeit. Ez a jellegzetesség – a meredek szurdokok, nehezen járható hegyoldalak, kis, eldugott lápok világa –, védi meg a területet a betolakodóktól, így biztosítva az érintetlen nyugalmat a természet számára.

Esztergom környékén több Duna-ág, sziget, tó, patak és forrás is található. Kedvelt kiránduló helyek a Strázsa-hegy, a Vaskapu, Dobogókő, Pilisszentlélek. A városban több dombra is felkapaszkodhat a jó kilátásért a turista (Várhegy, Szenttamás-hegy, Bánomi út).

Zarándok- és túrautak kezdőpontja és állomása a település. Gyönyörű panoráma tárul elénk akár vízről nézünk a városra és természeti környezetére akár pedig egy hegyről tekintünk körbe.

Palatinus-tó

A környék kedvelt fürdő és bűvár tava mesterséges bányató, mely homokkitermelés során keletkezett. Vize kizárólag talajvízből táplálkozik. Esztergom felőli oldalán árnyékos strand, Dorog felőli oldalán homokos, napos part várja a pihenni vágyókat. A horgászok és a bűvárok is megtalálják számításukat a tavon – horgásztanyák és bűvárbázis áll az érdeklődők rendelkezésére.

Búbánat-völgy

Könnyen megközelíthető csendes pihenőhely, több horgásztóval. Ideális családok számára is hiszen egy nagyszerű játszótér is található is. Kerékpárral és gyalog is ideális túrát tenni itt. A Fári-kút is innen közelíthető meg.

Erzsébet-park

A Duna mellett húzódó fás liget, park, az esztergomiak kedvelt séta és futó területe. A felállított padokon ülve lehetőség nyílik a város zajától távol a folyót megfigyelni.

Duna parti kerékpárút – Szentgyörgymező-Búbánatvölgy

A Vízivárostól kezdődően a Duna parton vezet végig a kerékpárút egészen Búbánatvölgyig.

Sátorkőpusztai –barlang

A barlang az Esztergom-Kertvárostól keletre elhelyezkedő Nagy-Strázsa-hegy délkeleti, sziklás oldalában nyílik. A barlanghoz nem visz jelzett út. Az ország egyik legkülönlegesebb kristálybarlangja ez. Kőzete mészkő, melybe a mélyből feltörő meleg vizek gömbfülkék egész sorozatát oldották ki. Láthatunk itt még vakítóan fehér gipszvirágokat, borsókőrégeket és aragonitpamacsokat is. A barlang csak bejelentkezéssel látogatható a Benedek Endre Barlangkutató Egyesület segítségével.

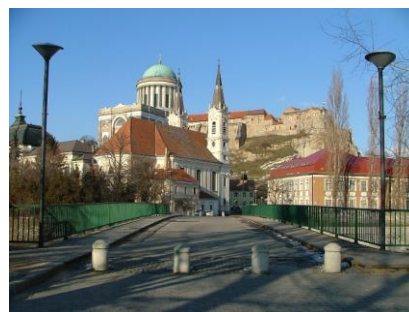
Hajókikötők (folyami, kiránduló, yacht)

A 2020-ban felújításra és átadásra került esztergomi nemzetközi hajóállomás kiránduló, szárnyashajó és kabinos szállodahajókat is fogad. Környezete rendezett, kerékpártárolók, padok és parkolók is rendelkezésre állnak. A Kis-Dunán yachtok kikötésére van lehetőség, a Prímás szigeten Nagy-Duna sétány nyugati részén pedig az Esztergomi Evezősök Hajós Egylete működik.

Kiállítások

Bazilika (templom, altemplom, kincstár, kupolaterem)

A Főszékesegyházi Kincstárban található Közép-Európa egyik leggazdagabb egyházi műtárgygyűjteménye. Megcsodálhatják itt a látogatók sok más, kiemelkedően értékes műtárgy mellett az ország legnagyobb gótikus kelyhét – a XV. századi Suki-kelyhet, vagy Magyarország legnagyobb ékszerkincsét, a 70 cm magas, színaranyból készült Mátyás-kálváriát. Különleges darabjai a gyűjteménynek a koronázási szertartásokhoz használt egyházi liturgikus eszközök (eskükereszt, királyi csókkereszt, koronázási kehely).

Dzsámi Múzeum

A múzeum nemcsak az érdekes épületet igyekszik bemutatni a látogatóknak, hanem Esztergom török-kori történetét is kicsiknek és nagyoknak egyaránt. Az egykori imatér pedig ma időszakos kiállításoknak ad otthont, a legkülönbözőbb témákban. Ezen felül rendszeresen tudományos illetve művészeti előadásokat rendeznek a Víziváros északi részén álló, csodálatos akusztikával rendelkező épületben.

Keresztény Múzeum

Az esztergomi Keresztény Múzeum Magyarország leggazdagabb egyházi gyűjteménye, mely több évszázad európai és magyarországi emlékeit őrzi. Képtárának magyar, olasz, németalföldi, német és osztrák anyaga révén az ország harmadik legjelentősebb festészeti gyűjteményeként ismert, mely szorosan követi a budapesti Szépművészeti Múzeumot és a Magyar Nemzeti Galériát. A Keresztény Múzeum gyűjteménye sokoldalúságával is kitűnik. A későközépkori művészet itt őrzött alkotásai mellett – köztük Kolozsvári Tamás Kálvária-oltára, a garamszentbenedeki Úrkoporsó és MS Mester Passióképei – jelentős az újkori festészeti gyűjtemény, valamint a rendkívül gazdag iparművészeti és a több mint 5000 lapot számláló grafikai gyűjtemény is. A Keresztény Múzeum állandó kiállítása a Prímási Palota második emeletén tekinthető meg, míg a

földszinti kiállítótermeiben a Keresztény Múzeum az 1980-as évek óta rendszeresen rendez időszaki kiállításokat.

Duna Múzeum

A Duna Múzeum célja, hogy az általános humán, természettudományos és műszaki ismereteket integrálva, a vízzel és más természeti erőforrásokkal való gazdálkodás különböző szempontjait bemutatva tudatosítsa a nagyközönségben a környezet-, klímaváltozás és vízvédelem iránti közös és egyéni felelősséget, kutatásaival és ismeretátadó tevékenységével segítse az egységes ökológiai szemlélet társadalmi méretű kialakítását. Az állandó kiállítás mellett látványtár és múzeumpedagógiai

Balassa Bálint Múzeum

A múzeum törzsgyűjteményének alapját a volt Esztergomi Szent Benedek Rendi Főgimnázium 1860-as évektől regisztrált régiség- és éremgyűjteménye, Knauz Nándor püspök és más gyűjtők régiséggyűjteményei képezték. Ferenczy Jákó bencés igazgató 1875-ben alapította meg a helyi „Múzeum Egyletet”. A múzeum jelenlegi gyűjtőterülete Komárom-Esztergom megye keleti harmada, – azaz a történeti Esztergom vármegye Dunától délre eső fele. Legfőbb tevékenysége – múltjából és helyzetéből adódóan: a régészet, helytörténet és néprajz területére terjed ki, de természettudományos és képző-, valamint iparművészeti gyűjteménye is jelentős.

Babits Emlékház

Babits Mihály (1883-1941) a 20. századi magyar irodalom meghatározó egyénisége 1924-btől kezdte nyarait Esztergomban tölteni. Ekkor sikerült ez előhegyi nyaralót feleségével (Tanner Ilona, művésznevéen Török Sophie) megvásárolniuk. A költő halála után a ház „kísértetlakká” vált. Özvegye már nem töltötte itt a nyarait.

Az elkövetkezendő években sokféle lakója volt a háznak, minek következtében az épület állaga rohamosan pusztult. Az áldatlan állapotnak 1960-ban lett vége: az Országos Műemléki Felügyelőség védetté nyilvánította a házat, majd elkészültek a rekonstrukciós tervek. A helyreállítási munkák befejeztével, 1961. augusztus 6-án nyitották meg a Babits-házat, mint látogatható emlékhelyet, múzeumot az érdeklődők és irodalomkedvelők számára.

Mindszenty Emlékmúzeum

A Mindszenty-emplékhely az esztergomi főszékesegyházban, a Kincstár különtermében található. A Keresztény Múzeum fennhatósága és működtetése alatt áll. A kiállítás 2009-ig a Várhegyen, az Ószeminárium épületének emeletén volt, az úgynevezett sóhajok hídján át volt megközelíthető. Az Esztergomi Főegyházmegye Mindszenty József bíboros, hercegprímásnak, esztergomi érseknek (1892-1975) állít emléket, aki az egyház és a vallásosság védelmében szembeszállt a hazánkban megjelent diktatórikus törekvésekkel.

Geoda Interaktív Ásvány- és Őslénykiállítás

Geoda Interaktív Ásvány- és Őslénykiállítás újszerű módon közelíti meg az ásványok és ősmaradványok megismerését. A résztvevők aktív közreműködéssel barangolják be 500 m²-es „bányát”. Három ásványokkal és három ősmaradványokkal berendezett terem várja a csoportokat. A foglalkoztatóban ékszerkészítés színesíti a programot. A kiállító termek a kiállított dolgokon kívül meglepetésekkel is szolgálnak a látogatók számára. Ilyen például az „aranymosás” és az ősmaradványok kutatása.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Aquaphone zenei rendezvény

A kulturális és zenei rendezvény, felidézi az elszakítottságot és a Dunán való kommunikációt. A Duna mindkét partján művészek verseket mondanak, zeneszámokat játszanak.

Hídünnep

A Mária Valéria Híd 2001-es átadását követően minden évben egy fesztivállal emlékezik meg Esztergom és Párkány az újjáépítésről, és szimbolikusan egy térség természetes összetartozásáról és a magyar-szlovák-európai összefogásról, együttműködésről.

Esztergomi lampionos vízi fesztivál

A Kis-Dunán és a sétányon megszervezett esemény, mely a hajózási idény nyitónapja Esztergomban minden év április 30-án.

Ízek Korok Hangulatok Fesztivál

Az Erzsébet Parkban és környékén megrendezett fesztivál minden évben más más történelmi korszakot mutat be hagyományőrző csoportok segítségével. Zenés műsorokat, főzőversenyt, családi programokat kínál az esemény.

MCC Feszt

Az MCC Feszt három napon át kínál közéleti, interaktív és zenei programokat Esztergom belvárosában, ahol a „magyar tehetséget” ünneplik. Megtalálható a rendezvényen a Mathias Corvinus Collegium essenciája: közösség, közélet, kultúra, tudomány, sport, szakmai viták, zene, tánc, szórakozás.

Fesztiválsziget

A Prímás-szigeten a Rugby Club Hotel rendezvényterülete főként a nyári szezonban szabadtéri könnyűzenei programoknak ad otthont.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Halászat

A dunai halászok népes társadalmát az ún. kishalászok, és nagyhalászok alkották, tevékenységük jól kiegészítette egymást. A halászmesterség igazán eredményes eljárásai nagyon jól szervezett közösségeket, valamint jelentékeny méretű és értékű szerszámot követeltek. A dunai nagyhalászok fő halfogó eszköze a gyakran több száz méteres kerítőháló volt, használatához jól együttműködő és gyakorlott közösségre volt szükség. E közösségeket a halászbokor névvel illették, szerszámaik közös tulajdonban voltak, együtt készítették, javították őket. A bokor vezetője a halászmester volt, aki irányította, összehangolta a ladikokban és a parton hálót húzók munkáját. A kerítőhalászat során a hálót a folyó két partja között a hal járásával ellentétes irányba húzták. A háló felső peremére úsztatókat kötöttek, hogy a víz színén maradjon, az alsó részét pedig súlyokkal húzták a víz fenekére. A félkörben húzott háló megfeszült, és ezáltal a hal sem felette, sem alatta nem tudott elmenekülni. Magyarországon 2016-tól teljes mértékben megszűnt a kereskedelmi halászat a természetes vizeken (törvény szüntette meg).

Hajómolnárság

A 18. század elején jelentek meg Esztergomban a hajómolnárok, malmaikat dunahári malmoknak nevezték, mivel a víz közepén voltak. Ezek a molnárok főként Szentgyörgymezőn

éltek, a mai napig Molnár sornak nevezett területen. Az 1720-30-as években már 17 hajómalom volt Esztergomban, ezek három révbe (vízterületre) oszlottak: szentkirályi, párkányi és helembai. A molnársor mellett volt egy melegvízű öböl a Hut-part - Hut Miklós hajóácsról kapta a nevét. Télen ide hozták be a sodrásból a malmokat, hogy ne rongálódjanak. A hajómalmosoknak céhük is volt Esztergomban - a parton a céhkamrában tartották a szerszámokat. A malmokat malmosgazdák építették (akik a vízhasználatért az érsekségnek fizettek) és bérbe adták a molnároknak. az 1800-as évek elejére már 16 esztergomi, 7 párkányi és 6 szentkirályi hajómalom őrlött itt a Dunán. A gőzgépek és gőzhajók megjelenésével a malmok száma megfogyatkozott. A hajómolnárok és molnárlegények munkája nehéz volt, egy dereglyével beszállítottak 70-80 mázsa a búzát a malomhoz, megőrölték majd kiszállították. A munkaidő 24 órát tett ki, mindig felügyelni kellett a malmot. A második világháború áldozata lett az utolsó esztergomi hajómolnár és hajómalma.

Szódás

Európában a víz, ásványvíz fogyasztása csak a 17. századtól volt általános. Néhány ásványvíz természetes formájában volt szénsavas, aminek gyakran gyógyhatást is tulajdonítottak. A szénsavas vizek fogyasztása egyre népszerűbb lett, ipari előállításuk lehetőségét pedig többen kutatták. Egy angol természettudós már 1767-ben vízzel elegyítette a pezsgést okozó széndioxidot, majd nem sokkal később a svájci Schwepe család feje rájött, hogyan tudja egy dugattyús szerkezettel a széndioxidot a vízbe juttatni. Az 1800-as évek elején Jedlik Ányos tette egyszerűbbé a mesterséges savanyúvíz ipari gyártását. Az ország első szikvíz üzemét 1841-ben Pesten, alapították. Hamarosan a harmadik legnagyobb iparággá vált hazánkban, hiszen aránylag kis befektetéssel biztos megélhetést nyújtott a családok számára. A szódások kezdetben a szifonfejeket ónból készítették, később ónbetétes ólomfejekre álltak át. Lovaskocsival vagy szamaras kordén, a 20. század elejétől teherautón szállították házhoz a szikvizet. A szóda igazi népital lett a 19-20. században, sőt népszerűsége a mai napig tart. Dorogon a mai napig él egy régi szikvizes dinasztia – Rajosék.

Jeges

A hűtőgépek tömege elterjedése előtt évszázadokon keresztül természetes jeget használtak az emberek a hűtésre. Voltak olyan kereskedők, akik kimondottan a jégvágásra és

árusításra szakosodtak, ők voltak a jegesek. A téli hó napokban, amikor a folyók, tavak vizén a jég már 10-20cm-esre hízott, baltával feltörték, majd csákánnyal a partra húzták a nagy jégtömböket és egy közeli földbe ásott mély verembe szállították. A tömböket szorosan egymás mellé helyezték, hogy minél kevesebb levegő férjen közéjük, majd náddal, szalmával jól betakarták. Így tudták a nyári hónapokig eltárolni. Nyáron pedig naponta szállítottak belőle hentesnek, vendéglősöknek illetve annak, aki meg tudta fizetni.

Gátőr

Egy gátőr minden lyukat, üreget, hódjáratot ismer a saját területén. Óvja, védi, ápolja a gátat, figyeli a víz minőségét. Így van ez, mióta gátakkal védik a településeket a fenyegető árvizektől. Az esztergomi gátőr a gátőrházban lakik, és felel a hozzátartozó gátszakasz minőségéért, medertisztításokat végez valamint vízben fellelt régészeti leletek megfelelő helyre juttatását is megteszi. Korábban árvízvédelmi naplót vezettek, ma már elektronikus formában tárolják az adatokat. Esztergomban a Kossuth-hídnál található a mértékadó állami vízmérce - ennek adatai alapján rendelik el az árvízvédelmi intézkedések különböző fokozatait. Az esztergomi gátőr 2017-ben az alacsony vízállás idején Helemba-szigetén Szent István ezüst dénárjára talált, miközben gombát szedett. A pénzérme a Balassa Múzeumban látható.

A település hagyományai, legendái, történetei

Nagymosás – mosóház

A települések azon részén ahol tiszta vizű forrás tört fel, épületet húztak föléje. Legtöbbször egyszerű dongaboltozatos, néha cseréptetejű, félköríves bejáratú építményt, amelyben három oldalról keményfából készült deszkalapok húzódtak. Ezekre lehetett rakni a kimosandó fehérneműt, amelyet a forrás vizében áztattak, szappanoztak, mostak és a mosófával verték ki belőle a vizet. Az állandóan folyó víz pedig elmosta a mosás szennyét. Utána, otthon, felakasztva megszáritották a szép fehérre mosott ruhaneműeket. Általában hetente egyszer mostak az asszonyok, nagymosás havonta egyszer volt. Minden mosás folyamata 3-6 órán át is eltartott, így aztán volt idő bőven megbeszélni közben az élet nagy

dolgait. Esztergomban egy 1894-es összeírás alapján tudjuk, hogy Prímási mosóház biztosan volt.

Rüsztem pasa török fürdő kultúrája

A 16. századi török uralom alatt Esztergom termálvizeit kihasználva több fürdő is épült. A legjelentősebb egy két-kupolás, két nagy és több kis medencével rendelkező fürdő volt, melyet Güzel-dzse Rüsztem budai pasa építtet. A török fürdő kultúrában különböző hőmérsékletű vízben több alkalommal is megmártóztak, masszázst vettek, száraz helységben pihentek. A fürdőt Esztergom visszafoglalásakor lerombolták, helyére lakóházat építettek, így a fürdő nem látható, maradványai az épületek alatt vannak.

A tatárok és a jég

A tatárok még a tavasz beállta előtt elérték az Esztergommal átellenes Duna szakaszhoz. A folyót vastag jégtakaró borította. A magyarok mindennap feltörték a jeget az ő oldalukon, hogy megakadályozzák az ellenség átkelését. Így ment ez napokon át. A túlsáron rekedt tatár sereg cselhez folyamodott. Egyik reggelre, mikor a magyarok kezdték volna a jeget törni híre-hamva sem volt a tatároknak, csak az általuk „ott felejtett” jószágok bóklásztak a Duna-partján. Mikor a magyarok átmentek a befagyott folyón azzal a céllal, hogy áthajtsák a gulyát, a tatárok saját szemükkel győződhetek meg róla, hogy a Duna jege bizony biztonságos. Így rohanták le, és pusztították el a tatárok Esztergomot.

Fári kút

Azt tartja a monda, hogy a Vaskapu-kastély büszke urának egyetlen leányát, Fárit, elszerezte egy pásztor. Az apa haragra gerjedt és megölte mindkettőjüket. Egy helyre temették a holtakat és sírjukon forrás fakadt, mely azóta a gyilkosság napján mindig vérrel buzog fel. Ahogy ezt meglátta a bűsz apa rögtön szörnyet halt.

Az ország első fedett uszodája

1912. április 18-án nyílt meg az ország első fedett uszodájaként. Esztergom fürdő-kultúrája hosszú évszázadokra vezethető vissza, több fürdője, melegvízes forrása volt/van. Az uszoda elődje a strandfürdő, melynek létrejötte az 1840-es évek főkapitányi nagyszabású építkezéseihez köthető, a mocsaras, nádas, hínáros Hévíz-tó medrét ugyanis

feltöltette, egy 473 méter hosszúságú földalatti alagútrendszeren elvezette a régi tómeder forrásainak összegyűjtött vizét, amit a kialakított strandmedencébe eresztettek. 1907-ben kezdődött a Szent István Kút fúrása, az artézi kútfúró 140 méterig jutott, majd 1909-ben ő a melegvíz-források feltárásáért 323,5 méter mélyre mélyítették a kutat. A fúrás 1910. augusztus 4-én fejeződött be, a kútból pedig 29,6 Celsius-fokos vizet nyertek. Erre Váczy-Hübschl Kálmán tervei alapján építették meg a fedett uszodát. Különlegessége volt, hogy a teteje nyitható, illetve levehető volt; nyáron nyitott uszodaként használták.

Kosárfürdő

1858-ban létesített Korányi József egy "úszóházat" az esztergomi Kis-Dunán. Ez tulajdonképpen egy kabinokkal körbevett kosárfürdő volt. Ez egy olyan korláttal, járdával kabinokkal felszerelt fa építmény volt, melynek közepén a vízbe egy kosárszerű építményt lógattak, melyben állandóan áramlott a víz, viszont a "kosár" megakadályozta, hogy a víz az úszókat elsodorja. Akkoriban még kevesen tudtak úszni, ezekben az intézményekben kezdődött meg az úszásoktatás (kutyaúszást és mellúszást oktattak). A létesítmény májustól szeptemberig tartott nyitva, a nők és férfiak különböző időszakokban látogathatták.

Kossuth nóta

Esztergomhoz köthető a szabadságharc szimbólumának tekinthető Kossuth-nóta, az „Esik eső karikára” kezdetű, melyet az esztergomi születésű Hulényi Ferenc írt Kossuth esztergomi látogatására (a dal eredete vitatott). A legenda szerint viszont a hajóállomásnál a hirtelen jött viharban, az esőben várakozó tömeg ajkán keletkezett a dal, mikor október 18-án Kossuth toborzó körútján Esztergomba érkezett.

Hajóhíd, repülő híd, borhíd története

A dunai átkelésnek Esztergom környékén évezredes hagyománya van. Stabil hajóhíd a török időkben épült ki, mely 100 évig szolgálta az átkelést, és a menekülő török seregek súlya alatt összeroppanva semmisült meg a 17. század végén. Ezután egy úgynevezett repülőhíd készült, ami tulajdonképpen egy ingaköteles komp volt. 1842 tavaszán a repülőhíd helyett az érsekség hajóhidat állíttatott fel, mivel egy évvel korábban vámszedési jogot kapott az Esztergom és Párkány közötti dunai hajóhídra. A híd személyzete 6 főnyi legénységből, két pénztárosból, egy révmesterből, két vámcédulaszedő legényből és két

ácsból állt. A hajóhíd 507 méter hosszú, és 8,37 m széles volt, és 37 hajón nyugodott. Az Esztergom–Párkány közötti hajóhidat 1849-ben felégették, és két év múlva nyitották meg újra. A megnövekedett gőzhajóforgalomra való tekintettel megszigorították a nyitási időre vonatkozó szabályokat, és a hidat éjszakára kivilágították. Már a 13. században remek bort termeltek az esztergomiak többek között a Kustusi- és Diósvölgyi dűlőkben, évszázadokig szállították Európa északi és déli országaiba a bort egész évben. Amikor a szőlősgazdák látták, hogy télen már kocsonyásodik, fagyni kezd a Duna, akkor a mai hajóállomás környékén szalmát, kukoricaszárat szórtak a vízre. Amikor az megfagyott úgy viselkedett a jég, mint a vasbeton. Így a hatalmas boroshordókat szállító lovaskocsik is könnyen átjutottak a túlpartra.

Szakmai összefoglaló

Esztergom történelmi múltja, földrajzi elhelyezkedése és természeti adottságai révén a térség, a határon átnyúló értelemben is vett régió, központja. Közvetlen Duna parti fekvése a különböző korokban különböző lehetőséget nyújtott a városnak. A római korban védelmet adott a folyó, később túlparti kapcsolatokat erősített a révészet és a hajóhidak segítségével. Élelmet és megélhetést is szolgáltatott a folyam a halászok, ladikosok számára. Az áruszállítás lehetőségével szorosabbra fonta a kereskedelmi szálakat mind a Felvidékkel mind pedig Nyugat- és Kelet-Európa különböző országaival. A 18-19. században a folyó erejét kihasználva hajómalmok sokasága jelent meg, és fejlődött a hozzájuk kapcsolódó kiszolgáló kisipar is. A gőzgépek elterjedésével rohamosan javult a közlekedés lehetősége – hajók, vonatok, segítették az emberek gyorsabb mozgását. A Mária Valéria híd megépülése biztosította a régió lakosainak szorosabb és akkoriban még a szó tiszta értelmében vett határtalan együttműködését. A 20. század viharai a Dunának új és a régiót tekintve szomorú szerepet szántak – határfolyó lett, annak minden negatívumával együtt. De még ezek a nehézségek sem akadályozták meg az ikervárosként emlegetett Esztergom és Párkány további kapcsolatát, melynek intézményesült megtestesítője közel 30 évig a kompközlekedés volt. A híd újjáépülése, majd a Schengeni határok feloldása után ismét úgy érezhetik a Duna két oldalán élők, hogy határtalanul összekapcsolódnak. Napjainkban az esztergomi kikötő hatalmas turistaforgalmat bonyolít – megállnak itt a kiránduló és szárnyas

hajók valamint a kabinos szállodahajók is. 2016 óta az áruszállítás megkönnyítése érdekében egy teherkomp is szolgálja Esztergom határában közlekedés egyszerűsítését.

A vízhez kötődő szabadidős tevékenységek is kedveltek a városban, evezős klubok, yacht kikötő, hajós bár is kiszolgálják a hajózás szerelmeseinek igényeit, a város korábbi híres fürdőkultúráját szolgálja a Szent István Strandfürdő és uszoda, az Aquasziget Élményszerető valamint az Esztergom-Kertvárosban található Palatinus-tó is.

A városban több helyen sétálhatunk a vízparton: a Kis-Duna sétány több mint száz éves platánfái alatt, az Erzsébet park kellemes ligetes részén - mely terület korábban az esztergomi molnárok, halászok és tutajosok lakhelye volt – valamint a Nagy-Duna sétányon, ahol közvetlenül a folyó közelébe is mehetünk.

Letűnt korok vízhez kötődő mesterségeit első kézből megismerhetjük a Duna Múzeum igényes és modern kiállításából, valamint a Balassa Múzeum gazdag gyűjteményéből. Itt lelhetők fel az esztergomi molnár céh dokumentumai, a hajómolnárság néhány tárgyi eszköze, a folyót bemutató múzeum pedig a halászok és a tutajosok, révészek életébe is betekintést ad. Napjaink ténylegesen vízhez köthető foglalkozása Esztergomban a gátőr (reméljük az evezős és kishajó oktatók nem sértődnek meg, hogy az ő tevékenységüket nem vesszük szorosan a vízhez kötődő foglalkozások közé).

Nemcsak a Duna jelenti a vízi kapcsolatot az esztergomiaknak, hanem a megannyi horgászó és kis patak, ami a város határában található. Többekhez legenda, monda is fűződik, mint például a Fári kút szomorú története. Vízhez kapcsolódó hagyományként csak a májusi lampionos hajósfelonulást köthetjük, mely egy nagyobb rendezvény keretein belül zajlik. Fontos esemény a Hídünnep, mely a Duna és rajta a Mária Valéria híd összekötő erejét ünnepli. A legendák, történetek, melyek Esztergomban a vízhez kötődnek, csak szűk körben ismertek, nem járnak szájról szájra.

Esztergom életében a víz szerepe kiemelkedő. Korábban inkább gazdasági jelentősége volt manapság pedig szabadidős elfoglaltságok színtere a Duna és környezete. A város szerencsés helyzetben van, mert bár vízhez kötődő mesterségei kihaltak, de bemutatásuk adott a település két múzeumában is. Technika történeti különlegességgel is rendelkezik – a Veprech toronyban található reneszánsz vízgép, mely vízemelő szerkezet őse 210 évig látta el a királyi várat vízzel. A város vízhez kapcsolódó örökségeinek kihasználása

jónak mondható azonban a vízhez kötődő rekreációs lehetőségek fejlesztése erősítené a kor emberének vízhez való harmonikus viszonyát.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékek, legendák az alábbiak:

- Duna Múzeum kiállításai, Balassa Múzeum gyűjteménye, Reneszánsz vízgép
- Kis-Duna Sétány, Nagy-Duna Sétány
- Hajókikötők
- Nepomuki Szent János szobrok
- Ister-kút
- Szénrakodó
- Régi mesterségek: révész, halász, molnár; Mai foglalkozás: gátőr
- Fürdőkultúra régen: törökfürdő, kosárfürdő; és most: Szent István Strandfürdő, Palatinus-tó, Aquasziget Élmenyfürdő
- Hagyományos lampionos hajós felvonulás a Kis-Dunán, Hídünnep
- Legendák: Fári kút története, A tatárok és a jég

IPOLYDAMÁSD

Ipolydamásd

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Ipolydamásd község Pest-megye északi részén, a Börzsöny hegység délkeleti oldalán az Ipoly és az Öregdamásdi-patak által határolt ártéri síkságon fekszik, a szlovák határ közvetlen közelében. A 12. század óta lakott Ipolydamásdon a középkorban 2 vár is épült. Megmaradt romjaik ma is rendkívüli látványosságnak számítanak, a számos régészeti lelőhely mellett. Trianon után határtelepüléssé vált, mára kulturális és sporteseményeket szervez az akkor elszakított, az országhatár túloldalán lévő Helembával. Hagyományokban gazdag település Ipolydamásd, és ezeket a hagyományokat rendszeresen őrzik az itt lakók, rendszeresen ünneplik a Farsangot. A kis település folyamatosan fejlődik: 2021-ben átadták a Szob és Ipolydamásd közötti kerékpárutat, mellyel a kevésbé ismert Ipoly-völgy egy szakasza is felfedezhető már két keréken. Újjáépül a Helembával összekötő Ipoly-híd, miután a 2000-ben levonult árhullám teljesen lerombolta a két települést összekötő hidat. Az új híd építése 2021 áprilisában kezdődött az Európai Unió támogatásával, a határon átnyúló együttműködés keretében.

Ipolydamásd régészeti lelőhelyekben igen gazdag; őskori, újkori, rézkori, csontvázas sírok, cseréptöredékek, kelta házak beásott nyomai, a 13. századig tartó folyamatos emberi jelenlétet alátámasztó régészeti leleteket találtak. A falu keleti határában található – a 12-13. században épített körítőfalas, lakótornyos Árpád-kori – Zuvár, amely a 14. században pusztulhatott el. A Zuvár-hegy tövében élőket számtalanszor elűzték, kipusztították, így 1690-es Pestisjárvány után Prievidza környékéről szlovákokkal telepítették be. A Zuvár melletti Ódamásd lakossága 1804-ben átköltözött Ipolydamásd mai helyére. Így Ipolydamásd közigazgatási területén két várrom található: a Zuvár mellett a damásdi vár, amelyet a királyi vadászhelyként nagyon kedvelt vadász kastély helyén építtetett I. Károly Róbert az Ipoly völgyéből kiemelkedő alacsonyabb hegyen. A vár többször került török uralom alá, majd 1641-ben végleg felégették a várat. A két vár megtekintése kihívás elé állítja az oda látogatókat: a Zuvár nehezen megközelíthető, nem túl látványos romokat ígér, sajnos Damásd várából sem sok maradt, csupán egy kis falszakasz a nyugati oldalból. Környezetében pihenőhelyet alakítottak ki, és könnyen megközelíthető.

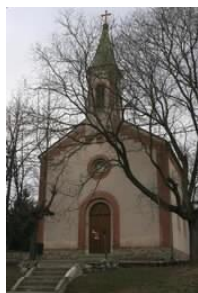
A 19. század közepén nyitották meg a Ság-hegyen az első környékbeli kőbányát, amelynek bányászata később országos jelentőségű lett, és sok embernek adott munkalehetőséget. Így a településen található 3 kisebb jelentőségű és rosszul működő (és

nehezen megközelíthető) bánya bezárásra került. A falu sokáig megőrizte a 18. században létrejött faluképet, az északi magyar és a palóc házakra jellemző stílusjegyeket.

A jelenkor látnivalói

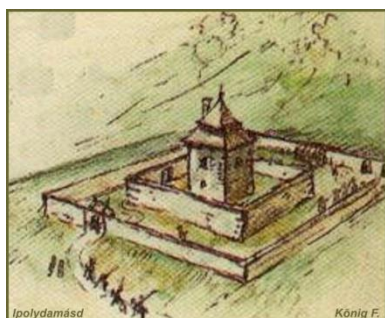
Épített örökség

Rózsafüzér királynéja római katolikus templom

Az 1600-as évek végén íródott Canonica Visitatio szerint a damásdi romos templom a várban állt. A török idők után, csak a XVIII. század utolsó harmadában épült meg egy új kőtemplom a Szob és Márianosztra felé vezető út kereszteződésénél. Ennek a templomnak az építőanyagát használták fel a mai, a Luczenbacher család által 1861-ben épített Rózsafüzér királynéja római katolikus templomunk megépítésekor. Az egyhajós templom mind a mai napig megőrizte neogótikus jellegét, a hajó dongaboltozatos, melynek közepén lévő festmény Szűz Mária látogatását ábrázolja, és egyidős a templommal. Az eredeti főoltárt, a Rózsafüzér királynője szoborral, 1985 táján eltávolították, és a ma is látható egyszerű fakeresztel helyettesítették. A Szent Szűz szobrát, az áldozóoltár mellett helyezték talapzatra. A mellékoltáron található Jézus Isteni Szívének szobra. Igazi értéket képvisel Róth Miksa üvegfestő négy ólomüveg ablaka, melyek Szent Istvánt, Szent Imrét, Szent Margitot és Szent Erzsébetet ábrázolják. A toronyban két rézharang függ, melyeket 1980-ban újraöntöttek. A templom előtt áll egy homokkőből készült XVIII. század végéről származó kereszt, homokkő korpuszal, melyet Germán György emeltetett, csak úgy, mint a temető központi kőkeresztjét.

Damásd vára

Ipolydamásd közigazgatási területén két várrom található. A török, a terjeszkedése során e vidéket is meghódította, és mint ahogy az 1581. július 14-én Bakabányának Körmöchöz intézett leveléből megtudjuk: "a török egy Damaschki (Ipolydamásd) nevű palánkot épített, az ellenség gyülekezik benne, és már 18 ágyúja is van". Ez az új vár Ipolydamásd község északi végében, az itt húzódó út jobb oldalán emelkedő 150 m

magas domb tetején épült. A vár 1617-ben a magyarok birtokában volt, melyet 1641-ben rövid ideig a török foglalt el. 1646-ban Bercsényi László volt itt a várkapitány, kinek távollétében a váci törökök a várat megrohanták, elfoglalták, lakosait leölték, és a falakat földig rombolták. Ezután többé már nem épült fel.

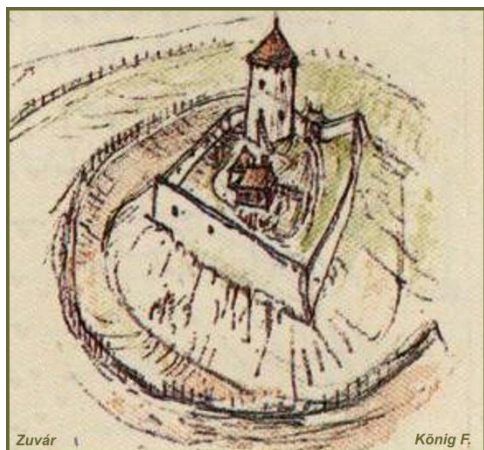
Elhelyezkedése miatt nehezen lehetett védeni: könnyen elfoglalható, nehezen védhető várnak számított, így Damásd vára főként stratégiai funkciót látott el: innen ellenőrizték az Ipoly mentén haladó utakat, megfigyelték a környéket, valamint királyi vadászkastélynak is használták. Romjainál egy I. Ulászló dénár és két török kori, faszerkezetű épületrész is napvilágot látott Miklós Zsuzsa ásatása során.

Damásd vára sajnos napjainkban már csak egy nem túl látványos rom, amely mellé 2013-14-ben ismertető táblákat, és piknikpadot helyeztek el, hogy a kirándulók mégis kényelmesen megpihenhessenek a lábánál.

Zuvár

A falu keleti határában található Zuvár, amely a XIV.sz.-ban pusztulhatott el. A lelőhelyen a XII-XIII. században épült, egyrészes, körítőfallal, sánccal, árokkal védett

lakótornyos vár volt, amely még a XIII-XIV. század elején elpusztult. A damásdi várral ellentétben a helyszín a mai napig csak *nehezen közelíthető meg*: a meredek hegyoldalon felmászva egyszer és hirtelen egy kis tisztáson felbukkantak az első jelei annak, hogy több száz évvel ezelőtt ezen a helyen egy kis erősség állt, melynek azonban mára alig maradtak nyomai. A vár keletkezésével és építtetőjével kapcsolatosan nem

rendelkezünk írásos forrásokkal, sok helyen összemosódik a története Damásd várával. Az ásatások és a dokumentumok alapján a kutatók azt állapították meg, hogy a két vár közül Zuvár épült régebben, valamikor a XIII. század folyamán. A kisméretű, nehezen megközelíthető erősség tulajdonosa és építtetője a környék

birtokosa lehetett, talán a tatárjárást követő várépítési korszakban. A szabálytalan négyszög alakú, domború hegytetőt változó vastagságú – 1,4 méter és 3 méter közötti – kőfal, valamint kettős árok és sáncrendszer övezte, melyeknek nyomait napjainkban is ki lehet venni a fák között. Az így védett terület mintegy 100 x 100 méteres kiterjedésű volt, melynek központjában egy lakótorony állhatott.

Összességében Zuvár felkeresését – különösen délnyugat felől, – csak azoknak ajánlják, akik szeretnek túrázni, bírják a nehézségeket és felkészülnek arra, hogy a várból mára szinte semmi sem maradt, így nem lesz sok látnivaló.

Nepomuki Szent János szobra

Ipolydamásd főutcáján, közel az Ipoly folyóhoz felállított Nepomuki Szent János szobor a talapzatba vésett évszám alapján 1806-ban készült. A szobor restaurálását Micsei László Szobon élő festőművész végezte.

Kőkereszt

A templom előtt áll egy homokkőből készült XVIII. század végéről származó kereszt, homokkő korpusszal, melyet Germán György emeltetett, csak úgy, mint a temető központi kőkeresztjét.

Ipoly-híd (építés alatt)

Az Ipolyon 2000-ben levonult árhullám teljesen lerombolta az összekötő hidat. Az új híd építése 2021 áprilisában kezdődött Helemba és Ipolydamásd között, és a tervek szerint 2023 elején készül el a hiánypótló összeköttetés az Ipoly alsó szakaszain. Az Ipolydamásd és Helemba közti közúti határátkelő híd az Európai Unió támogatásával, a határon átnyúló együttműködés keretében valósul meg. A pályázat négy fő szakaszból áll. Az Ipoly-híd építése a magyarországi, illetve a szlovákiai részről, valamint a hídhoz tartozó bekötőutak kialakítása mindkét oldalról. A tervezett hídon maximum 3,5 tonnás járművek közlekedhetnek, a teherbírása 12 tonna. A határátkelőként is szolgáló közúti hídon a két sáv mellett egy kerékpársáv is kialakításra kerül. A kerékpársáv megléte már azért is fontos, mert szintén uniós forrásból a kerékpárút-hálózat fejlesztése is megvalósul a térségben, összekötve az Ipoly magyarországi és szlovákiai oldalát.

I. és II. világháborús emlékmű

A két világháború ipolydamásdi áldozatainak emlékére, a település főutcáján, a temető mellett kialakított emlékhelyen állították fel az emlékművet. Az emlékmű két részből áll, jobb oldalon égő gyertya nyújtja a világosságot. Bal oldalon elhelyezett gránittömb szövege: "A két világháború ipolydamásdi áldozatainak emlékére", melyet tölgyfalevél dombormű díszít. A két világháború áldozatai nincsenek nevesítve.

Felhagyott kőfejtők

Ipolydamásd északi végén, miocén korú piroxénandezitből álló, 300 méternél magasabb hegyoldal emelkedik meredeken az Ipoly völgyéből, melynek délnyugati oldalán több, régóta felhagyott andezitkőfejtő látható, az ún. "Jamáki-bányák" (más néven: "Fekete bányák"). 1911-ben az iratok szerint a MÁV kötelpályát épített a bányák és Helemba között, ezzel szállították a fejtett köveket a vasúthoz. Egészen 1945-ig török időkből megmaradt, vámházzal ellátott cölöphíd is vezetett az ún. Sebes-vízi szakaszon az Ipoly túloldalára, ezt az 1945-ös árvíz elmosta. A bányák már a nemzeti park területén fekszenek, a természet teljesen visszafoglalta, már utak sincsenek. A többszintes bányakomplexum magas, omladékonny falait emiatt már nem is lehet megközelíteni. A kőfejtő régebben híres volt szép fehér, ill. rózsaszín aragonitcsoportjairól.

Természeti örökség

Duna-Ipoly Nemzeti Park

A település a Duna-Ipoly Nemzeti Park területének része. A Duna-Ipoly Nemzeti Park területe a Pilis- a Visegrádi- és a Börzsöny-hegységeket, az Ipoly-völgy Hont és Balassagyarmat közötti szakaszát és a Szentendrei-sziget egyes területeit foglalja magában. A Nemzeti Park térségének egyedi sajátosságát a három nagy tájképi egység, a folyóvölgyek, a hegységek és a síkság találkozása adja.

Börzsönyi Kéktúra; kék vár és kék kereszt jelzés

Amíg a híres Országos Kéktúra a Börzsöny belsejébe és annak legmagasabb pontjára, a Csóványosra tör, addig a Börzsönyi Kéktúra főként a hegyek szoknyáján kerüli meg a táj

északi részét. Az 1980 óta létező út lassan négy évtizede vezeti el a túrázókat a hegység kevésbé járt részeire, 2008-tól pedig már túramozgalom keretében is bejárhatjuk a nyomvonalát: a Diósjenő és Szob között haladó, kék sáv jelzésű útvonal tetszőleges irányból, tetszőleges szakaszokban és időbeosztásban járható végig. A gyalogtúra 66 km-en, 1450 m emelkedéssel, 1569 m lejtéssel, 13 ellenőrző pont, és 5 település érintésével vezet minket végig a Magas-Börzsöny szélén Diósjenő vasútállomásától Szob vasútállomásáig. A kék vár jelzésen felmehetünk a középkori Zuvár romjaihoz is. Ez a pár száz méteres kitérő körülbelül olyan meredek, mint a Nagy-Galla hegykúpjára vezető út, de az élmények gyűjtéséért ide is érdemes felkapaszkodni

A kék kereszt jelzés Damásd várának romjai alatt hagyja el a települést, a műútról jobbra letérve eleinte kissé meredeken, majd enyhén emelkedve észak felől kerüli meg az Alsó-Cikó-hegyet. Innen keletre ágazik ki belőle a kék kör jelzés, mely leereszkedik a Vasutas-forrásig. Az Alsó-Cikó-hegyet elhagyva a kék kereszt észak-nyugat felé halad tovább, majd a Varjú-hegyet megkerülve találkozik a zöld négyzet jelzéssel, ahonnan észak-keletnek fordulva közösen csatlakoznak bele a „Börzsönyi-kékbe”.

Kerékpárút

A Dunakanyar népszerű kerékpáros célpont, a 2021-ben átadott, Szob és Ipolydamásd közötti, kerékpárúttal a kevésbé ismert Ipoly-völgy egy szakasza is felfedezhető már két keréken. Hamarosan Ipolydamásdon belül, majd a településtől kifelé folytatódhat a kerékpárút építése. Az új kerékpárút az Eurovelo 6 nemzetközi útvonal részét képező Duna-menti kerékpárút egy szakasza is, amelyen a Fekete-erdőig lehet eljutni biciklivel. Ahhoz azonban, hogy az útvonalat teljesítők erre tekerhessenek, még egy kicsit várni kell, addig, amíg fel nem épül Ipolydamásdon, a határ túloldalára, Helembára vezető híd.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Farsangolás

A szokás a hagyományoknak megfelelően a mai napig él: maskarások járják végig, látványos tűzugrást mutatnak be, Ipolydamásd és a szomszédos Helemba lakói mulatozással búcsúznak a téltől minden év február végén március elején.

Ipolyfeszt - Fesztivál az Alsó Ipolymente településein

A rendezvény célja az Alsó Ipolymentén fekvő, magyarországi és szlovákiai települések határ menti együttműködése, valamint kultúrájának és hagyományainak megőrzése, egy sokszínű, önkormányzatok és civil szervezetek közös megszervezésében megrendezésre kerülő háromnapos fesztivál keretében. A fesztiválsorozatot első ízben 2019-ben szervezték meg "IpolyFeszt" címmel. A 2021-ben, megvalósuló fesztivál helyszínei magyar oldalon Szob, Kemence, Márianosztra, Vámosmikola, Nagyborzsöny, Ipolydamásd, Perőcsény, Letkés és Kóspallag; míg szlovák oldalon Ipolyvisk, Helemba és Zalaba települések voltak.

A Dunakanyar legnépszerűbb, összművészeti fesztiváljának tehát Ipolydamásd is részese. A zenei programok mellett családi kenuútján, kézműves vásáron és Magyar Népmesei Színházban vehettek részt az érdeklődők.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Halászat

A dömösi prépostság 1138-as adománylevelében található, hogy a Helemba és Damása település halászaik engedélyezték a halfogást Ipolydamásd és a Damásdipatak (akkor Béla-patak) között. Évszázadokig biztosított az Ipoly folyó és a Duna bőséges halállománya biztos megélhetés sok családnak. Az Ipoly szabályozása után azonban a vízállása alacsonyabb és mivel nem kanyarog ezért gyorsabb is a lefutása, ez nem kedvez a halak szaporodásának.

Bányászat

A Börzsönyben több helyen is bányásztak andezitet többek között Ipolydamásdon is. A falu lakosságának többsége bányász volt, sok bányászdinasztia élt itt, melyek tagjai Franciaországot is megjárták. A szobi bányák megnyitásával a település bányái bezárásra kerültek.

A település hagyományai, legendái, története

Farsang Tóbiás

Jelenleg már csak a farsangolás régi szokása él. A múlt századtól ismert népszokás minden évben megújulva jelenleg is szép látványosság. A farsangnak megfelelő ruhákba öltözött maskarások hamvazó szerda előtti szombaton táncolva - énekelve végigjárják a falut, 1990-től pedig már a szomszédos testvéri szlovákiai falu, Helemba maskarásaival együtt. Tojást - kolbászt - italt - pénzt kapnak, amit aztán a húshagyó kedden farsangtemetés után közösen fogyasztanak el. A farsangtemetésnél pap, ministráns, siratóasszonyok kísérik a koporsóba tett Farsang Tóbiást, melyet aztán a pap búcsúztatása után elégetnek.

Szakmai összefoglaló

Ipolydamásd területén a középkorban két vár is épült, melynek romjai a mai napig érdekességgént szolgálnak a települést felkeresőknek. A maradványok sajnos egyik esetében sem nem túl látványosak: ráadásul míg Damásd vára könnyen megközelíthető, és a várromok közvetlen közelében pihenőhely is kialakításra került, addig a Zuvár nehéz terepe miatt nem ajánlott mindenkinek. Kedvező természeti adottságai lehetőséget nyújtanak a túrázáshoz: kiemelendő a kék vár és a kék kereszt jelzésű útvonalak, valamint a Börzsönyi Kéktúra, valamint a Szob-Ipolydamásd között 2021-ben átadott kerékpárút is új perspektívát kínál az aktív turizmus kedvelőinek.

A település az Ipoly mentén fekszik, mely egykor népszerű halászati hely volt, mára azonban az Ipoly szabályozása érdekében tett beavatkozások (a kanyarulatok levágása, a fő mederágy kiegyenesítése) következtében a folyó elvesztette eredeti arculatát és egyszerű árvízvezető csatornává lett. Fontos megjegyezni, hogy ugyan a folyó az év nagy részében jelentéktelen vízfolyásnak tűnik, ám az itt élők jól tudják, hogy valós a megtisztelő cím, amely hazánk legszeszélyesebb folyójává tette az Ipolyt. A 2000-es árvíz hatására összedőlt a Helembával közös híd; az újonnan megkezdett építkezés befejezése 2023-ra várható. Mindezek ellenére az Ipoly partja szép, rendezett, kifejezetten alkalmas vízi túrák lebonyolítására. A település bányái a szobi bányák megnyitásával bezárásra kerültek, így a bányászat mestersége sem lelhető már fel az ipolydamásdiak körében.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- hagyományos mesterségek: halászat, mely az Ipoly szabályozásával mára már nem jellemző (jóllehet a horgászt azért igen)
- Híd építése (várható befejezés: 2023.) Helemba és Ipolydamásd között
- Ipolyfeszti egyik helyszínékként is szolgál a település
- vízi túrák szervezése és lebonyolítása
- Nepomuki Szent János szobor

IPOLYTÖLGYES

Ipolytölgyes

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítás
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Ipolytölgyes vendégszerető, hagyományait őrző, festőien szép falu. A falu már a középkorban is létezett, a mai helyétől mintegy 2 kilométerre feküdt a mai Szentmártoni-dűlőben, melynek oka az Ipoly elég gyakori

áradása volt. Újkőkori, rézkori, bronzkori, kora vaskori és kvád cserepek gazdag tárháza az ásatások területe. A feltárássra került Árpád-kori falu legkiemelkedőbb lelete a XII. század második felében épült templom, melynek létezéséről fennmaradt oklevelekből is tudhatunk. Oklevelek 1225-ben említik először Ság néven (a Ság szó dombot, erdős magaslatot jelentett). A középkori falu nevét őrzi a Ság-oldal dűlőnév.

Mai helyére valamikor a tatárjárás után települt át a falu. A település számára az erdő közelsége adta az építkezéshez és fűtéshez szükséges fát, a megélhetés egyik forrását, a folyó közelsége a halászati lehetőséget, az Ipoly ártere a nádat és a gyékényt. A környéken bőven volt erdei gyümölcs és gomba. A lapos területeken gabonaféléket, a domboldalon szőlőt termesztettek. Az Ipolyon malom őrölte a gabonát. Az új helyre települt falu temploma a 16. században épülhetett. Ennek helyére emelték a 18. század végén (1794) a mai templomot, mely kéthomlokzatú, egyhajós, késő barokk templom, szentélye nyugatra néz; nem messze tőle Nepumuki Szent János szobra áll. A Szent Vendel szobrot a község a hajdani szarvasmarhavész után emeltette (Szent Vendel a pásztorok és az állatok védőszentje).

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Római katolikus templom

A Szentlélek római katolikus templomot a 18. században építette az esztergomi főkaplán. Pontosan 1794-ben épült barokk stílusban, az egykori középkori templom helyére. Eredeti szentélye részben a középkori torony felé esik, nyugatra néz. A belső egyszerű, főoltára a 18. századból

való, copfstílusú. A templom téren 1801-ben állított barokk stílusú feszület található. Az 1995-ös felújítás során a vakolat lebontását követően egy lövést találtak a falban. A fehérrel festett rész 1400-as évekből származik, az eredeti szentély a jelenlegi főbejárat felé esett - keletre.

Érdekesség: a toronykereszt 1986-ban lezuhant, a helyére újat tettek; az eredeti - ami a kovácsolás kétszáz évvel korábbi technológiájáról tanúskodik - a templom bejáratának közelében csodálható meg.

Szent Vendel szobor

A 18. századból maradt fenn: 1814. július 14-én állították a település lakosai, mert a falu összes állata marhavészben elpusztult. Eredetileg a közös legelőként használt Csapás-dűlőbe helyezték el a szobrot, csupán az elmúlt években került jelenlegi helyére, a Nepomuki Szent János szobra közelébe.

Ki volt Szent Vendel? A legenda szerint a 7. századi egy ír királyfi Rómába zarándokolt, ahol remetéskedett, majd egy birtokoshoz szegődött és annak a nyáját őrizte. A legenda adott alapot arra, hogy a pásztorok védőszentjévé választották. Kultuszának nyomai hazánkban a 18. században bukkantak föl. Ettől az időtől kezdve találkozhatunk szobraival, képeivel, amelyek leggyakrabban pásztorként ábrázolják. Tiszteletének legnagyobb propagálója Padányi Biró Márton veszprémi püspök volt, aki a Sümeg melletti Deákiban kápolnát építtetett tiszteletére, ahová az 1755. évi marhavész idején, okt. 20-án körmenetet is vezetett. Szobrai főleg a Dunántúlon, Buda vidékén, Heves megyében és a Jászságban gyakoriak. Gyakran szerepel üvegképeken is. Egy-egy marhavész után számos községben helyeztek el Vendel szobrot, rendszerint a falu végén vagy a határ azon részén, amelyen az állatok a legelőre jártak. Szent Vendel napját ugyancsak számos községben fogadott ünnepnek tartották, körmenetben vonultak a szobrához, hogy a falut megvédje a dögvésztől. A jószágtartó gazdák, a pásztorok, elsősorban a juhászok védőszentjüként tisztelték. A Vendel-kultusz nyomait Nyugat- és Közép-Európában is megtaláljuk; ezek általában marhavész elleni védekezésre, az őszi beterelésre, a pásztorszegődtetésekre utalnak.

Nepomuki Szent János szobor

Az emlékmű a 18. század második felében készült, és a templom mellett állt. Eredetileg süttői márványból készült pilléren állt, maga a szobor homokkőből faragott, eredetileg festett volt. 2007-ben helyreállították és a községi központban kialakított parkban helyezték el. Pillére sajnos már nem az eredeti.

Ki volt Nepomuki Szent János? A gyónási titok vértanúja Közép-Európa legismertebb szentjei közé tartozik. A folyók, hidak, hajósok, vízimolnárok, halászok, továbbá Csehország védőszentje; egyes helyeken a fuldoklók, bányászok patrónusa. Nepomuki János 1393-ben szenvedett mártírhálált Prágában. 1721-ben avatták boldoggá, 1729-ben emelték a szentek sorába. A legenda szerint IV. Vencel király felesége őt választotta gyóntatójául. A király kezdetben igazságos és jóakarátú uralkodó volt, de egy sikertelen mérgezési kísérlet után bizalmatlanná vált. Meg akarta tudni, miket szokott gyónni a felesége; mivel azonban János nem volt hajlandó megmondani, megkínóztatta és a Moldva folyóba dobatta.

Egy csodás fényjelenség jelezte a királynénak, hol keressék a holttestet. Egy másik forrás szerint a Moldva olyannyira leapadt, hogy megtalálhassák. János holttestét az érsek a prágai Szent Vitus-székesegyházban helyeztette örök nyugalomra. Vértanúságának híre hamar elterjedt.

Vízimalmok

A középkorban a gabona megőrlése hosszú ideig kézi malommal történt. A megújuló természeti erőket kihasználó malmok jelentették az általános megoldást a folytonos mozgást igénylő munkafolyamatok gépesítésére a 20. századig. Működtették ezeket főként a víz és a szél által, de elterjedten használtak emberi, vagy állati előerőt is. Az Alsó-Ipoly mentén az Ipolyon és a belé torkolló jelentősebb patakokon vízimalmok épültek, melyeket főként őrlésre és fűrészelésre használtak. A középkori nagybörzsönyi ércbányászat során a malmoknak szerepe lehetett az ércfeldolgozásban, aprításban is. A malmok - főleg a középkorban - az ipari tevékenység magas szintjét képviselték, a kitanult molnárok koruk keresett szakemberei voltak. Értettek a vízszabályozáshoz, az építéshez, az ácsmunkához, a mechanikai szerkezetekhez és persze az őrlési, anyagfeldolgozási módszerekhez. A „molnár”

szó eredeti értelmében nem az őrlést végző, hanem a malmot készítő, működtető embert jelentette. Az Ipoly mentén majd minden falunak volt egy, vagy több malma.

Ezen a vidéken a hegyi patakok, és az Ipoly is kínálta a lehetőséget vízzel hajtott malmok megépítésére. Tölgyes határában két malmot említenek: az egyik az Ipoly partján a másik a pataknál állt.

Az Ipoly partján az Egyeg malom állt, ami a nevét a tulajdonosáról kapta. Malomnak az első tulajdonosa egyben építtetője Dózsa volt. Eredetileg vízimalomnak épült, de egy jégzajlás tönkretette. Mikor Egyeg 'bácsi' megvette, átépítették fagázos meghajtására, fagázmotorra, már a háború előtt is az működtette. A malom 1949-ig az államosításig működött, jelenleg panzióként funkcionál.

A Cserge-malom („pataki malom”) első említése 1769-ben a Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezéshez kapcsolódik. A kis teljesítményű, legfeljebb napi 5 mázsa gabona őrlésére képes malom a 2. világháború előtt Verbóka János bácsi kezelésében működött. Az épület malomként 1944-46-ig működhetett, de a háború után még fűrészelésre is használták. Az Ipoly mentén súlyos harcokkal átvonuló háború során kerekét elégették. Takáts Sándor 1907-es magyar malomtípusokat leíró tanulmánya szerint a „cserge”, másképp „pokol” egy sajátos típusa volt a malmoknak. A patak vizét ezeknél csatornán terelték el a malomhoz, majd azt szabadon engedték a földekre, helyenként „pokoli” károkat okozva. Az itteni Cserge-malom a csatornában egyezik a leírással, de vize mindig visszafolyt a mellette futó patakba.

A Cserge-malom romjának megmentése 2010 őszén merült fel, mikor a Magosfa Alapítvány által kezdeményezett „Fogadj örökbe egy tájértéket!” program első akciójának helyszíne lett. A program keretében Alsó-Ipoly menti tájértékek gondozására kerül sor. A ma látható romok a malom gépészeti helyiségeinek maradványai. A magasabb térszínen lévő mellvéd a malomárok lezárására szolgált és a víz vezetéséhez szükséges vályús faszerkezet kapcsolódott hozzá. Alatta kőfalak övezte zúgóban forogtak a kerekek. A falmaradványok két tengely létéről árulkodnak.

Kiállítás

Népi lakóház – tájház

A templom mellett, frissen felújítva áll a falu legrégibb lakóháza, tájházként berendezve.

Természeti örökség

Duna-Ipoly Nemzeti Park

A település a Duna-Ipoly Nemzeti Park területének része. A Duna-Ipoly Nemzeti Park területe a Pilis- a Visegrádi- és a Börzsöny-hegységeket, az Ipoly-völgy Hont és Balassagyarmat közötti szakaszát és a Szentendrei-sziget egyes területeit foglalja magában. A Nemzeti Park térségének egyedi sajátosságát a három nagy tájképi egység, a folyóvölgyek, a hegységek és a síkság találkozása adja.

Evezős kikötő

Az országos evezős kikötők hálózatához 11 település csatlakozott, köztük Ipolytölgyes is. A település így lehetőséget kapott arra, hogy kihasználja a természet adta lehetőséget, amit a folyó kínál számára. Mozgó kikötő létesült a projekt keretén belül, melyeket előre gyártott részekből könnyen össze lehet állítani, a szezon végén, vagy éppen áradásokkor pedig könnyen el lehet távolítani. A kikötőket felszerelték a vízi turizmushoz szükséges eszközökkel is.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Ipolytölgyes több olyan rendezvény házigazdája, ami az egész környék számára érdekes programot kínál.

Magyar Költészet Napja

Minden év április 11-én rendezik a Magyar Költészet Napját, amin a környék több mint tíz településén élő költők mutatják be legújabb verseiket.

Ipoly Kupa

Pünkösdkor tartják az "Ipoly Kupa" szlovák-magyar kispályás labdarúgótorna hazai selejtezőjét. Az innen tovább jutó három csapat vesz részt a kupa nyári döntőjén három szlovák oldali, Ipoly menti település csapatával megmérkőzve. A döntőre páratlan években Ipolytölgyesen kerül sor, páros években pedig a közeli Ipolyszalkán

Kerék Fesztivál

Augusztus utolsó szombatján rendezik a kerékfesztivált, ami a térségi veterán járművek és gépek szemléje, illetve pedálos gokart verseny mellett számos érdekes programmal várja az érdeklődőket.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Molnárság

Ipolytölgyesen két malom üzemelt, egy Ipoly parti vízi hajómalom (Egyeg malom) és egy patakmalom (Cserge malom). Az előzőt az 1930-as években már kéthengeres motor hajtotta. Nagyon jó hatásfokkal dolgozott és jó minőséget őrölt, kedvelték a környékeliek. A patakmalmot egy nagyon kicsi patak működtette, kapacitása alacsony volt, ezért is nem tudta állni a versenyt a nagyobb malommal, így tönkre is ment. (Verbóka- vagy Drinka-féle malomnak is hívták). Az Ipoly parti malom népszerűségét mutatja, hogy az őröltetőknek volt, hogy 2-3 napot is várniuk kellett mire sorra kerültek.

Kendertermesztés, feldolgozás

Kendert mindig is termesztettek Ipolytölgyesen, hiszen zsákokat ponyvákat is készítettek saját használatra. A kendert nyűtték, majd az Ipolyban áztatták nyáron. A gyerekek feladata volt ellenőrizni, hogy jól ázik-e és ha szerencsések volt, akkor a kendercsomók között megbúvó halakra is tudtak halászni.

A település hagyományai, legendái, történetei

Boszorkányok legendái

A tölgyesiek hitték, mint világszerte más népek is, hogy a boszorkányok a Gonosszal állnak kapcsolatban, éjjel járnak macska vagy kutya, vagy bármilyen már állat képében. Azt

mondják Tölgyesen sok boszorkány volt, jeleket is hagytak maguk után - kürtőn lógó lófej, lóláb, piros kakas - ezeket a jeleket azonban csak a beavatottak látták. A boszorkányok rontást, betegséget hoztak, tartják a helyiek. Mondják, hogy Tölgyesen azóta nincs szentséges éjféli mise, mióta egy boszorka kiütötte a szentségtartót a pap kezéből. Hogy ki volt a boszorkány azt csak kevesen tudták meg. Egy Zsirai János nevű tölgyesi ember az éjféli misén lucaszékre ült és úrfelmutatáskor felismerte a boszorkákat. Igen elszomorodott amikor meglátta, hogy rokonok és jó szomszédok is vannak közöttük.

Kiszézés

Ősi termékenységvarázsló szokásból lett adománykérő jellegű szokás. Pünkösdkének is hívják. 6-8 leány házról házra vezette a pünkösdi királynét. A kis királynő feje fölé kendőt feszítettek ki baldachin módjára vagy fáttyollal borították. Éneklés közben mozdulatlanul álltak, vagy lassan körbejárták, -táncolták a királynét. Utána többnyire szerencsekívánó mondóka kíséretében magasra emelték

Szent Vendel kultusz

Ipolytölgyesen a szarvasmarha-tenyésztésnek fontos szerepe volt az itt élők megélhetésének biztosításában. A Szent Vendel szobrot a hagyomány szerint azért állították, mert a falu összes szarvasmarhája marhavészben elpusztult. Az elhullás a közös legelőn történt ezért a falubeliek fogadalmat tettek, hogy állataik védelmére szobrot emelnek Szent Vendelnek a határban, és minden évben Vendel napján (október 20.) templomba mennek, bűnbánatot tartanak és nem végeznek a határban fizikai munkát.

Pógár lányok, pógár legények

A pógár lányok és pógár legények vallási közösséget segítő társas munkát végeztek. Templomtakarítás, díszítés és az egyházi rendezvények helyszínének kialakítása, előkészítése volt a feladatuk. Általában iskolában járó fiatalok voltak, akiknek volt elegendő idejük erre a szolgálatra. Általában a módosabb családok jó magaviseletű gyerekei közül kerültek ki, mert ők több szabadidővel rendelkeztek. Pógár lányok csak a Mária-kongregáció tagjai lehettek.

Szakmai összefoglaló

Ipolytölgyes három műemléki védelem alatt álló értékkel fogadja a településre látogatókat: a római katolikus templommal, melynek egyik érdekessége, hogy az 1986-ban lezuhant toronykereszt ma a bejárat közelében tekinthető meg, valamint két szoborral, mely közül az egyik Szent Vendelé, a másik pedig Nepomuki Szent Jánosé, aki a folyók és hidak védőszentje.

Két vízimalom működött a településen, melyek közül a Cserge malom gépészeti helyiségének romjai ma is megtekinthetők. A környezete korábban pihenőhelynek lett kialakítva, információs táblával. Az Egyeg malom ma szálláshelyként üzemel, elveszítve régi funkcióját és emlékeit.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- evezős kikötő
- vízi túrák szervezése – a helyi önkormányzat kiváló érzékkel tulajdonol kajakokat, kenukat, melyeket szervezett, vagy éppen egyénileg érkezők is igénybe vehetnek.
- Nepomuki Szent János szobra
- hagyományos mesterségek: molnárság, kendertermesztés-és feldolgozás
- 2 patakmalom működött a településen:
 - o Cserge malom: a ma látható romok a malom gépészeti helyiségeinek maradványai, pihenőhely és információs tábla várja az ide érkezőket
 - o Egyeg malom: jelenleg panzióként funkcionál

KARVA

Karva (Kravany nad Dunajom)

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítás
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

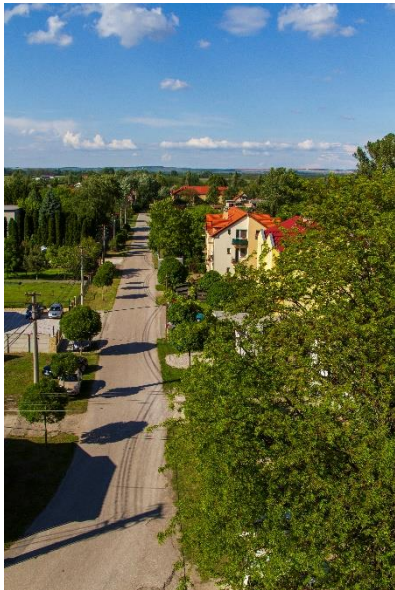
A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatás

Párkánytól 20 km-re nyugatra, Komáromtól 29 km-re keletre, a Duna bal partján fekszik

Karva, a nagy múltú település. A történelem viharai sokat tépázták, a mohácsi vész után például a lakosság teljesen kihalt. A kurucokat a falu mellett egy nagy csatában megverték, a községet pedig felgyújtották. Karva többször a nulláról kezdte újra, ráadásul sokszor árvizek is sújtották. A település vezetője úgy tartja, Karvának három kincse van: a lakosok, az ivóvízkészlet, és a csodás természeti környezet. A Duna mindig fontos szerepet töltött be Karva életében. Egykor a folyó mindkét oldalán a bécsi út haladt, hisz közel van Bécs, Pozsony és Budapest is. Karva vasútállomása a Duna túloldalán, Piskén volt (mely ma Lábatlanhoz

tartozik). A Rákóczi-szabadságharc idejében a falu a kurucok erős bázisa volt. 1707-ben II. Rákóczi Ferenc, az utolsó erdélyi fejedelem a templom melletti kúriában tartózkodott (ma emlékhely). Karván, amit tudtak, megőriztek, minden mást pedig megépítenek, felújítanak. Mert Karva soha nem akart egy lenni a sok község közül. Magával és a hömpölygő Dunával akart azonos maradni. Smidt Tamás szőgyéni építész segít könnyen érthető arculatot adni a településnek.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Nagy Boldogasszony római katolikus templom

A Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt római katolikus temploma 1232-ben épült késő román stílusban. A török háborúk és a rendi felkelések idején a templom lepusztult, és csak 1712 táján újjította fel Gyulay Ferenc gróf, majd 1936-ban barokk állapota szerint ismét felújították. A templomhajót a kanonoki vizitációk feljegyzései szerint eredetileg gerendamennyezet fedte. A templomot Szent Lőrinc tiszteletére szentelték fel, és csak a barokk felújítás után ajánlották mai

védőszentjének. A templomnak tornya is volt, amelyet az 1712-es javításkor eltávolítottak. A hajó falában süttői vörös mészkőből faragott, 1400-ból származó sírkőlap van befalazva. A település akkori tulajdonosainak, a Lábatlan-család temetkezéséhez tartozott, eredetileg a padlózaton helyezték el a sír fölött, mai helyére a 18. században építették be. A templomtól nyugatra, annak tengelyében eredetileg 18. századi, 1926-ban újraépített fa harangláb áll.

Hrossó-kúria

A Duna töltése mellett álló jelentéktelen épületnek a történelme említésre méltó. A Nedeczky kúria lerombolása után ezen a helyen Gyulay Ferenc gróf 1710 után herceghez méltó emeletes barokk kastélyt építtetett. Később a kastélyt fia, II. Gyulay Ferenc örökölte. A 18. század végén a lebontott kastély helyén Kondé Benedek József földszintes klasszicista kúriát építtetett. Az itteni birtokot Ujlaky Franciskával kötött házassága révén szerezte. A feleség édesanyja Nedeczky Ilona volt, aki Ujlaky Ferenchez ment feleségül. Az épület minden szempontból kényelmes lakást biztosított tulajdonosának. A kúria területét kerítés határolta. Az épület mellett kisebb díszpark volt, amelyet Kondé folyamatosan új egzotikus, különleges növényekkel gyarapított. 1831-ben bekövetkezett halála után a kúria a Nedeczky család tulajdonába került, ők pedig Palkovics Károlynak ajándékozták. Az épületet Karva 1782-ből származó katonai térképén is feltüntették. 1893-ban a kúria a birtokkal együtt a Bakay család tulajdona lett, 1904-ben eladták Kosztics Labudnak, aki császárellenes összeesküvés részese volt, s ezért Jugoszláviából Magyarországra szökött. Az új tulajdonos oldalszárnnyal bővítette az épületet, amely így U alakú alaprajzú lett. 1935-ben a birtokot és a kúriát a Kuzmiczról származó Michal Hroššo vásárolta meg. 1949-ben a birtokot és a kúriát is elkobozták, és a helyi állami birtok kapta meg. 1990-ben a Hroššo család a kárpótlási eljárások keretében visszakapta vagyonát, de az állami birtok új irodaházának felépülése óta a kúria épülete üresen áll. Az épület maga egyszerű U alakú földszintes épület különösebb építészeti részletek nélkül, de összhatása klasszicista eredetre utal.

A Láng-kastély

A Hroššo-kúria szomszédságában találjuk a falu legnagyobb kiterjedésű kastélyát, amelyet a 19. század utolsó negyedében építtetett Braun Sándor és felesége, Hazai Józsa. 1899-ben Kobek István megvásárolta tőlük a kastélyt, majd 1905-ben dr. Fodor Kálmán és felesége, Berchtold Jozefína grófnő szerezte meg, 1910 után pedig dr. Weszely

Tibor és felesége, Baich Jeanne bárónő lakott benne. 1917-ben a birtokot és a kastélyt Láng Gusztáv budapesti gyáros vette meg, és az épületet szecessziós stílusban átépíttette és egységesíttette. Láng az épületet nyári rezidenciaként használta. 1945-ben ezt is konfiskálták, és 1953-tól a mezőgazdasági szakmunkásképző internátusa működik benne. Az eredeti kastély két L alakú földszintes épületből állt, főhomlokzatukat az udvar felől fapilléres folyosó kötötte össze. A kastélyt az átépítéssel Láng Gusztáv egységesítette, amikor is az eredeti emeletes víztorony egyúttal bejáratí épület lett. Az emeletet csak századunk 50-es éveiben építették rá, és megőrizték az épület eredeti építészeti jellegét. Az épület sima homlokzatait téglalap alakú ablakkeretekben ablakok tagolják három kezdőkővel, a sarkakat hasáb rusztika díszíti. A park felőli homlokzaton lapos rizalit van, az udvari középső internátusa háromszögletű orommal végződik. A kerti homlokzat egy része az egykori terasszal egyenes attikával végződik, amelyet fogazat díszít. A kastély udvarán stílusos műszaki épület és a kút kőszegélye található a 19. század végéről.

Szarvassy-kúria

A falu nyugati részén a dunai töltés mellett található az a kastély, amelyet a 18. század 2. felében alighanem a Missics család építtetett. A 19. század első felében a vagyon a Kollerek kezére került, tőlük Fridmann birtokos vásárolta meg. Tőle 1890-ben Szarvassy Sándor vásárolta meg a birtokot és a kastélyt, majd 1894-ben felújíttatta és romantikus stílusban átépíttette. A kastély mellett kiterjedt park volt. Halála után 1942-ig fia, Szarvassy Imre birtokolta a kastélyt. 1959 óta a felújított és kibővített épületben működik a mezőgazdasági szakmunkásképző tanintézet. Az eredetileg L alakú, földszintes épület az utolsó átépítéskor

és emeletráépítéskor, illetve a későbbi hozzáépítésekkel az épület teljesen elvesztette eredeti alakját. Az eredeti park megmaradt részében most is látható a parasztasszony szobra, Szarvassy sógornőjének alkotása, az egykori szökőkút kőszegélye, amelyen a négy évszak domborműve van, és az egykori pergola szerkezetének egy része. A kastély eredeti berendezése részben megmaradt.

Szobor a Szarvassy-kúria parkjában

A Szarvassy kúria eredeti parkjának megmaradt részében most is látható Szarvassy sógornőjének alkotása. A szobor egy parasztasszonyt ábrázol, amint mosdatja, vízzel önti le gyermekét. A szobrot Szarvassy unokahúga, Kuzmik Lili és annak holland származású szobrászművész férje készítette. Eredetileg szökőkút volt, mely köré kör alakú, magasztott medencét építettek. Az 1990-es évekre a medence rész tönkrement, így a Karvai Szakmunkásképző Középiskola növendékei az iskola oktatóinak irányítása mellett megpróbálták felújítani.

Bottka-kúria

A község és környéke sok jeles személyiség kedvenc nyári tartózkodási helye volt, és nyári lakhelyeiket más híres személyiségek is megtisztelték jelenlétükkel. A mai Mária-majort 1880 táján vásárolta meg dr. Szőke Gyula budapesti professzor, és kisebb kúriát építtetett nyári lak gyanánt, majd tőle 1929-ben Bottka Pál és felesége, Esküdt Ilona vette meg a birtokot és a kúriát, és teraszok hozzáépítésével a mai formájára építették át. 1952-ben azonban elkobozták a vagyonukat, és csak egy szobát használhattak. 1990-ben a család visszakapta vagyonát, és a rossz állapotban lévő épületet is.

Nepomuki Szent János szobra

A dunai töltésnél a Kuzmik család kastélyával szemben áll Nepomuki Szent János kőszobra, amely 1843-ban készült, és 1902-ben felújították. A szobor

márvány talapzaton áll.

Lourdesi Kápolna

A II. világháború előtt a Hrosso család birtokán állt egy Lourdesi barlang. Ennek emlékezetére építették fel a kápolnát közadakozás és pályázatok segítségével. A belső tér kialakításánál az egyszerűsége helyezett a hangsúlyt: az oltár előtt térdeplő, a bejáratnál a csodálatos gyógyulások tanúsító tábla és IX. Piusz pápa, illetve II. János Pál pápa portréja fogadja a zarándokokat. A kápolna látogatható, a kulcsát a főtér mellett lévő község háza alkalmazottaitól lehet elkérni. Az épület bekerült annak a vándorkiállításnak az anyagába is, mely a V4 országok új és felújított szakrális helyeit mutatja be. Szlovákiából 2013-ben mindössze öt épületet soroltak be a jegyzékbe. Ezek egyike a karvai lourdes-i kápolna. A benne található három domborművet Smidt Róbert készítette.

Harangláb

Mivel a helyi római katolikus templom torony nélkül épült, az öreg temetőben a 18. században fa haranglábat emeltek. A templom előtt álló mai harangláb 1926-ban épült. Alsó része falazott, felső részét deszkából ütték össze, gúla alakú bádogteteje kereszttel végződik. A haranglábban ma két bronzharang függ. Az egyik a karvai hívők ajándéka, és a Fischer testvérek cége öntötte Nagyszombatban 1920-ban. A másikat 1928-ban, Ambrík Imre pap tevékenysége idején Welner Lőrinc harangöntő készítette, a legnagyobb adománnyal Szota János járult hozzá. Ezek a harangok pótolták a korábbiakat, amelyeket az I. világháború idején katonai célokra (ágyúöntésre) elkoboztak

Rákóczi szabadságharc emlékműve

Az emlékoszlopot Karva község önkormányzata állíttatta a község 760 éves fennállásának, a Rákóczi szabadságharc 300. és a Hídverő napok 10. évfordulója alkalmából, 2005 júliusában.

Kitelepítettek emlékműve

2007-ben állította a község a kitelepítések és deportálások 60. évfordulója emlékezve.

Az első világháború hősi halottai tiszteletére emelt kereszt

A római katolikus templom mellett fekszik az öreg temető központi, korpusz nélküli fakeresztje, mely 1931-ben készült. Ez a kereszt pótolta a korábbi, már régen elpusztult központi keresztet. A templom bejáratánál a falon függött a 20. század elejéről származó fa körmeneti kereszt, amely a II. világháború idején elpusztult. Az új temető központi kőkeresztjét öntvény korpusszal 1934-ben állította a Bottka család. A kereszt Komáromi Viktor komáromi kőfaragó munkája. A kereszt talapzatának oldalára az I. világháború 38 áldozatának nevét vésték.

II. világháború áldozatainak emlékműve

A katolikus templom mellett, a kereszt mögött találjuk a II. világháború áldozatainak emlékművét, amely 1992-ben készült. A fekete márvány obeliszken az 54 áldozat és a Kotányi család neve olvasható.

Mária-kép

Mária-kép a kultúrházhoz vezető út mentén.

Jézuska kereszt

Jézuska-kereszt a karvai Szőlőhegyre vezető út mentén.

Képoszlop, Láng kápolna

A település nyugati végén Dunamocs irányában képoszlop áll, amelyet a helyiek Lángkápolnaként ismernek, az 1920-as években emelték. A berácsozott fülkében Szűz Mária képe látható.

A település főtere

Fontos megemlíteni, vízhez kötődő szerepe miatt. Mikor a Hroššo-birtokot a falu megkapta, itt alakították ki a település közösségi terét. A fémrácsos kosarakkal, gabionnal kialakított tér a Duna vizét szimbolizálja: a Dunába dobott kövek koncentrikus köröket

rajzolnak, ezért minden kör alakú. Pár lépésre található a templom és a községháza. A töltés sétányára hajóhíd vezet. A korzó rendezvényeknek és koncerteknek ad helyet.

Természeti örökség

Karva egyike azon településeknek, ahol a természeti értékek kihasználása – értjük itt ez alatt legfőképp a Dunát, kimagasló. Rendezvényeikkel, attrakcióikkal mind erősíteni kívánják a folyóhoz való kapcsolódásukat, melyet az alábbiakban be is mutatunk.

Kilátó

A karvai Dunakorzón impozáns, 16 méter magas - 5 emeletnek megfelelő - kilátóból csodálható meg a Duna és a környék, mellé hangulatos parkot építettek a pihenni vágyó bringásoknak. A beton, fa és fém használatával korszerű és elegáns építmény született. Innen gyönyörű kilátás nyílik a környékre. A védőkorláton harminc, egy-egy fővárost megjelölő táblát helyeztek el, ott szerepel rajtuk, hogy légvonalban mekkora a távolság a városok és Karva között.

Dunai szabadstrand

Ha nagy a meleg, kihagyhatatlan program a dunai szabadstrand, a finom kavicsos, sekély partszakasz kiváló lehetőség a fürdőzésre. A másfél kilométer hosszú fvenyt előszeretettel keresik fel a fürdőzők, a hűsítő fák árnyékában kempingeznek és horgásznak. A rengeteg folyami kagyló a víz tisztaságáról árulkodik. A Duna vize szépen, folyamatosan mélyül. A folyó legmélyebb pontja itt 3,5 méter, a szélessége pedig 600 méter.

Eurovelo 6 – nemzetközi kerékpárút

A Duna töltésén halad az EuroVelo 6-os nemzetközi kerékpárút, ami Karván teljes infrastruktúrával szolgál. A kilátó mellett pihenőhely, kerékpártérkép, kerékpárállvány és szervizkészlet várja a bringázókat.

Tanösvény

Karván található egy tanösvény is, amely 1,5 kilométeres szakaszon mutatja be a Duna-part látványosságait, összesen 10 darab táblán.

Természeti Park

A Láng család kastélya melletti természeti parkot a 19. és a 20. század fordulóján hozták létre. Ezt a történelmi parkot 1986-ban felújították, nagyobb mértékben nőnek benne lomblevelű fák, mint tűlevelűek, és kevés a bokor. Néhány különleges és értékes fafajta nő a parkban.

Duna Mozi

Karva különleges panorámával rendelkezik, melyet a helyiek elneveztek Duna mozinak. A „Duna moziban” pedig (képletesen szólva) az előadás állandó, a rendező pedig az Oscar-díjas természet. A kilátásban gyönyörködve nyugágyakon pihenhetünk meg. Az idelátogatók szerint itt a legszebb a napnyugta.

Lábatlan-Karva révátkelő

Karva és Lábatlan (akkortájt még Piszke) között már a 13. századtól volt révátkelés. Ez folyamatos volt egészen 1945-ig, amikor a visszavonuló német csapatok az utolsó harcokban felrobbantották a rév kikötőt. Az igény a kikötők újjáépítésére folyamatosan megvolt, de a lehetőségre a

Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Programig várni kellett, míg végül 2013-ban adták át a két új határkikötőt. A pályázat célja szerint a két település közötti közúti távolság lerövidítése mellett, a gazdasági, a társadalmi és a kulturális kapcsolatok szorosabb

ápolása, a Duna által kínált turisztikai lehetőségek kiaknázása volt. Karva részéről nem volt szükség a parti infrastruktúra fejlesztésére, az már rendelkezésre állt, felújították azonban az átkeléshez használatos kishajót, és beszerezték a

biztonságos üzemeltetéshez szükséges új eszközöket. A révátkelés minden évben április elsejével indul, és november 15-ig szállítják a gyalogosokat és a kerékpárosokat.

Kiállítás

Tanösvény – bemutatóhely

Karván található egy tanösvény, amely 1,5 kilométeres szakaszon mutatja be a Duna-part látványosságait, a Dunához kötődő értékeket összesen 10 darab táblán.

Ökoturisztikai látogatóközpont (megvalósítás alatt)

A tervek szerint 2022-ben nyitja meg kapuit a Bükki Nemzeti Park Igazgatósággal közös RiWild azonosítójú INTERREG V-A pályázat révén Karva.

A település célja, hogy a látogatóközpont a térség öko- és aktív turisztikai központjává váljék, ahol a látogatók az egész térségről megfelelő információt kaphatnak, összeállíthatják a saját bakancslistájukat, amihez a látogatóközpont szükség esetén túra- és/vagy idegenvezetőt, a kenutúrákhoz szakvezetőt nyújt. Más esetben audioguide-ot vagy térképet is biztosítani tud, egyben lehetőséget kínál arra, hogy a környék látnivalóinak a belépőjegyei megvásárolhatóak legyenek, illetve közös csomagként megvehetőkké váljanak a Dunamente élményei a szlovák és a magyar oldalon is.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Karva rendkívül gazdag programkínálattal rendelkezik, melyek jelentős része a Dunához kapcsolódó aktív és hagyományőrző események. A település, és polgármestere rendkívül nagy figyelmet fordít ezekre a rendezvényekre, valamint a közelben lévő folyó adta lehetőségek minél teljesebb kihasználására.

Dunakorzó rendezvénysorozat

4 rendezvényből áll – amelyekben felelevenítik a 20. század legendás korszakait.

Hídverő Nap! – 2000 mécses a Dunán

A Dunán 'hidat verő' községek társulása 2021-ben már a 26. alkalommal szervezte meg rendezvényét, melynek ez utóbbi évben egyik nagy szenzációja volt az úszó mécsesek érkezése a Dunán.

Lábatlan – Karva családi kerékpármaraton

Évről évre népszerűbb a Lábatlan-Karva túra, mely Lábatlanról indul és a Duna szlovákiai oldalán lévő Karván ér célba. Amennyiben az időjárás (vízállás) engedi, a résztvevők révvel jutnak át, azonban ha nem, akkor kisebb kerülővel érnek át a határon.

Kék Duna futás

„Fuss a kék Dunáért” elnevezésű futóversenyt évről évre rendszeresen szervez meg két szlovák önkormányzat. Futásban és gyaloglásban is több táv várja az érdeklődőket. Az útvonal Dunamocsról Karváig vezet majd vissza 15 km-en.

Karva – Leányfalu kenutúra

A 71 kilométeres táv megtételének célja minden évben a régió népszerűsítése. A kalandtúra nemcsak felüdülést, szórakozást, de a természet újrafelfedezését is nyújtja.

Téli fürdés a Dunában

Karva ad otthont a téli úszás legnagyobb szlovákiai rendezvényének. A Lengyelországban nagy hagyománnyal rendelkező téli Balti-tengeri úszás mintájára 2019-ben 92-en mártóztak meg decemberben Karvánál a Dunában. Ez minősített szlovák rekord is lett.

1úton vízi zarándoklat Karva – Esztergom

Minden évben Karváról indul Esztergomba a Mária út vízi zarándoklat. A résztvevők „bőgőscsónakban” eveznek a három órás túra alatt.

Dunamaraton – családi kerékpáros hétvége

Horgász és halfesztivál

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Révészet

Karván az írásos emlékek már a 13. századból szólnak révészetről, kikötőről, és a Duna másik oldalán fekvő településsel való vízi kapcsolatról. A két település szoros kapcsolatát bizonyítja, Piszke-Karva olvasóköri működött a 19. század közepén. Révkikötője 1944 karácsonyáig volt Karvának és a szemben lévő Piskének. A II. világháborúban a visszavonuló német katonák robbantották fel ezeket. 2014-ben létesült újra vízi kapcsolat a két település között, és indult újra a révközlekedés, mely jelenleg áprilistól novemberig működik. A révhajóvá pedig az utolsó működő határőr csónak lett, melyet felújítottak. Míg korábban azért dolgozott a hajó, hogy az átkeléseket megghiúsítsa, most az a feladata, hogy ezeket elősegítse.

Halászat

Jellemző tevékenység volt Karván a halászat, bár a falusiak megélhetését inkább a mezőgazdaság adta. A Dunán varsákkal, dobóhálókcal, horgokkal dolgoztak. A kifogott halakat helyben vagy a környékben értékesítették.

Hajózás

Mivel Karva a korai időktől fogva kikötővel és révforgalommal rendelkezett, a lakosok közül sokan értettek a hajós mesterséghez. Többen szolgáltak Dunai vagy tengeri hajókon.

A település hagyományai, legendái, történetei

Világhírű Karvai kemencés lepény

Azt tartják a karvaiak, hogy az ő lepényükből már Vasco de Gamma is evett. Feltevésüket arra alapozzák, hogy a faluban élt egy Kosztics Labud nevezetű földbirtokos aki Vasco de Gama családjába nősült. A telekkönyvek szerint a mai napig vannak a portugál de Gama családnak birtokai Karván. A történet valódiságára még senki nem derített fényt, de Kosztics Labud neve főként a 19 században merül fel.

Karvai csoda

Az 1930-as években Karvára költözött nagybirtokos Hrosso családhoz kötődik a Karvai csoda története. A család kisebbik fia Mihály gyermekkorában súlyosan megbetegedett, az orvosok lemondtak róla. Így a család nem tehetett mást, mint imádkozott, és megfogadta, ha fiuk meggyógyul akkor a Szűzanyának egy lourdes-i barlangot emelnek. A kisfiú meggyógyult, a barlang pedig a kúria udvarán kapott helyet. A szocializmus idején a barlangot lebontották. Az Amerikában élő Hrusso Mihály azonban minden látogatása alkalmával egy korábbi kápolnára emlékezett vissza, arról mesélt. Így adódott, hogy a karvaiak hálából, hogy Hrusso úr nekik ajándékozta a volt kúria területét, egy kápolnát emeltek. Csak később derült fény, idős karvaiak visszaemlékezése alapján, hogy a Szűzanyának emelt építmény korábban egy barlang volt, nem kápolna.

Tündér-sziget

Azt tartja a legenda, hogy a Dunában mindig is éltek aranyhajú tündérek, főként a szigeteken. Ezek a tündérek hattyúk alakjában jelentek meg a partoknál az embereknek. A karvaiak úgy tartják, hogy a tőlük nyugatra eső dunai szigeten (a Dunamocs és Süttő közötti szigeten) is tündérek élnek, akik néha a faluban is megjelennek. Ezért hamarosan szoborkompozíciót is állítanak ezen legenda tiszteletére.

Bőgőshajó

Karváról indul Esztergomba a Mária út vízi zarándoklat, minden év augusztusában. S hogy mivel utaznak a zarándokok? A masina egy igazi vízi csoda, folyami hungarikum, az egykori dunai bőgőshajók kisebbik testvére – kézi hajtású bőgőscsónak. Azt mondják, a bőgőscsónakokkal három óra alatt csorognak le a Dunán. A hajó a nevét a nyakáról kapta, mert olyan, mint a bőgőé. Tudnivaló, hogy a gőzhajók kora előtt bőgőshajókkal járták a Dunát, ezekkel szállították a rengeteg gabonát.

Szakmai összefoglaló

A vizsgált települések közül talán leginkább Karva érzi a víz szerepét és fontosságát – akár a mindennapjai során. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a Duna közelsége olyan meghatározó a lakosok számára, hogy a Főtér megformálásában is hangsúlyos szerepet

kapott: a fémrácsos kosarakkal, gabionnal kialakított tér a Duna vizét szimbolizálja: a Dunába dobott kövek koncentrikus köröket rajzolnak, ezért minden kör alakú.

A Lábatlant Karvával összekötő révátkelőt 2013-ban helyezték forgalomba, azóta a két település közösen működteti a kishajót, a part mindkét oldalán kikötő várja az érkezőket. A Duna partja is fontos Karvának: szabadstrandja kicsiknek és nagyoknak is örömet szerez, tanösvénye másfél kilométer hosszan mutatja be a legfőbb látványosságokat a part mentén. Kilátójából nem csak a településre nyílik szép kilátás, de a folyó nagy szakasza is láthatóvá válik a magasból. Karva egyébként számtalan kúriával várja a hozzá érkezőket, bár azt meg kell jegyezni, hogy ezek különböző állapotban vannak, és csak némelyik látogatható egyáltalán. Korabeli kastélyainak híres tulajdonosai voltak: itt volt kastélya Láng Gusztávnak, a Láng gépgyár tulajdonosának, a Kotányi családnak, akik ma is híres fűszerezők, valamint Kuzmik Pálnak, a pesti Rókus kórház igazgatójának. Szakrális emlékek sokasága is várja a településre érkezőket: a katolikus templomon kívül a 'csodatévő' Lourdesi Kápolna, a Harangláb, Láng képoszlopok, Jézuska keresztek.

Rendezvényei többségénél is megjelenik a Duna momentuma: a Hídverő napon sok ezer mécsest eresztenek le a Dunán, a Lábatlan-Karva családi kerékpármaraton a folyó mentén zajlik, átlagos vízállás esetén révvel kelnek át a résztvevők, vagy említésre méltó a téli fürdés, a Kék Duna futás, a számtalan kenu túra, a vízi zárandoklat Esztergomba, avagy a horgászfesztivál. Az aktív turizmus szerelmesei élvezhetik a Dunai panorámát az part mentén haladó Eurovelo6 kerékpáros útnak köszönhetően, a megfáradt turisták a 'Duna moziban' pihenhetik ki magukat: itt napágyak állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a naplementét megcsodálják.

Régi mesterségei java is vízhez köthető: révészek, hajósok, halászok mind előfordultak az ősök között, és igazi különlegesség a bőgőshajó, mellyel minden évben túrát tesznek. A Tündér-sziget legendája máig elkíséri a helyiek életét, és természetesen nélkülözhetetlen Nepomuki Szent János szobra is, aki a folyók, hidak védőszentje.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Szabadstrand
- Kilátó, panorámával a Dunára is
- tanösvény, mely a Duna part főbb látnivalóit mutatja be
- Főtér, mely kompozíciójában mindenhol hangsúlyos elem a víz

- Nepomuki Szent János szobor
- Rendezvények sokasága, mely valamely módon a Dunához kapcsolódik:
 - o Téli fürdés
 - o Kék Duna futás
 - o Lábatlan-Karva családi kerékpáros maraton
 - o Vízi zarándoklat Esztergomba
 - o Horgászfesztivál
 - o Kenutúrák
- Hagyományos bölgőshajó, vízi túra szervezése
- Lábatlan és Karva közötti révátkelő
- Régi mesterségek: révészek, hajósok, halászok
- Tündér sziget legendája
- Duna mozi
- Eurovelo6 kerékpárút a Duna mentén

A vizsgált települések közül Karván jelenik meg legtöbbször, és a legkülönbébb variációkban a Duna momentuma, látható, hogy a település mindennapjait is meghatározó elemmé vált eme csodálatos folyó.

KISGYARMAT

Kisgyarmat (Sikenicka)

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítás
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Az Ipoly menti dombvidék nyugati lábánál, a Szikince patak bal partján fekszik Kisgyarmat. Mint a neve is jelzi, kicsi, mindössze 450 lelket számláló községről van szó. Kicsi, de nagy múltú település, hiszen első írásos említése 1135-ből maradt fenn (Yarmat néven), amikor a Hont-Pázmány nemzetség birtokát képezte.

A községben sok szakrális emlék megmaradt, amelyek az itteni lakosságnak a vallás és a katolikus egyházhoz való ragaszkodását tanúsítják. A nevezetesebb épületek közül – a Szent Márton püspöknek szentelt katolikus templomon kívül természetesen – említést érdemel még egy fakapus, egyablakos, minden feltűnést kerülő ház: itt született Varga Imre költő.

Kisgyarmat híres helyi népviseletéről: egyike ugyanis a hat kurtaszoknyás községnek, s egyes vélemények szerint talán éppen az itteni népviselet a legszebb valamennyi közül. A táncos lábú kisgyarmati hagyományőrzők csoportja igyekszik életben tartani az ősök hagyatékát: Dédapáink nyomában című műsorukkal sokfelé megfordultak. A Csemadok helyi csoportjának közreműködésével több népszokást mutattak be: tollfosztást, húsvéti locsolkodást, disznótort, és múlt héten volt az ötödik népviseleti bál, amelyet minden évben más községben rendeznek meg.

A huszadik század elején malma is épült a Szikincén. 1964-ben államosították, de napjainkban, igaz, kissé elhanyagolt állapotban, magántulajdonba kerülve várja, hogy újra hasznossá tegye magát. A községben óvoda, kultúrház, sportpálya és szabadtéri színpad is található. Említést érdemel a helyi népművészet, valamint a szőlőtermesztés – ez utóbbit egyre kevesebben művelik. A falu környékén elterülő dombok és erdők kalandos kirándulási lehetőségeket kínálnak a természetbarátoknak.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Római katolikus templom

A Szt. Márton püspöknek szentelt római katolikus templom a 13. században épült mint rotunda, s mellette állt egy harangláb. A 18. században barokk stílusban átépítették és kibővítették, 1887-ben meghosszabbították a hajóját, 1948-ban pedig korszerűsítették Kiss Géza építész tervei alapján. 1993-ban az egész templomot felújították. Egyhajós épület a szentély félkör alakú lezárásával, hozzáépített sekrestyével és az oromhomlokzat elé kiugró toronnyal. A hajó újabb része szélesebb. A templom homlokzatát csak félkörívben végződő ablakok, az oromhomlokzatot és a tornyot falsávkeretek is tagolják. A szentély gömbszelet-boltozatos, a hajó sima mennyezetű. A 19. század végéről származó főoltáron Szt. Márton püspököt ábrázoló festmény volt, amelyet a 18. század második felében a Pálffy család adományozott a templomnak, ennek azonban nyoma veszett. A hajó újabb részében mellékoltárok vannak. Az orgonakarzat alatt van a Lourdes-i barlang a Lourdes-i Szűz Mária szoborral. A barokk szószék a 18. század második feléből való, mellvédjén két evangélista aranyozott reliéfje látható, a baldachin fakeresztben végződik. A toronyban három bronzharang függ: a Szűz Mária, Magyarok Nagyasszonyának szentelt nagyharang, amelyet 1939-ben Szlezák László budapesti harangöntő készített; a kisebb harang, amelyet 1877-ben öntettek a kisgyarmati hívek Walszer Ferencnél; és a Szt. Antalnak szentelt lélekharang, amelyet 1924-ben Mészáros János és fia öntetett Richárd Herold harangöntőnél Chomutovban.

Vízimalom

A vízimalom napjainkban már nem működik, ugyanis az 1960-as években elterelték a Szikince-patakot, amelyet a helybeliek Szince-nek neveznek. A lakatra zárt épület ma is őrzi a gépi berendezések egy részét, többek között az 52

lóerős turbinát, generátort. 1938-ban már villanyáram hozta mozgásba az őrlő szerkezetet. A malom támfalait néhány éve készítették, új tetőszerkezet is került az ódon épületre. A vízimalom jelenleg rossz állapotban van. A történetéről a jelenleg is tulajdonos molnár-család egyik leszármazottja mesélt. Az épület műemlék, a helyreállítása már többször szóba került, azonban nehézkes pályázni rá. A belső berendezés egy részét is ellopták már. Rendszerváltás után kapták vissza a tulajdonosok az épületet, addig szövetkezeti tulajdonban volt. A Szince patakon korábban 11 malom működött, de csak ez az egy alól terelték el a vizet, melynek oka nem tiszta. Mivel a víz hozama adott volt, így a patakmal működő malmok egyeztetették egymással az őrlés időpontját, így tehát nem egész nap dolgoztak a molnárok. Érdekes, hogy ebben a kataszterben volt a legjobb siker tartalmú gabona a térségben.

Az I. és II. világháború áldozatainak emlékműve

A templom homlokzata előtt áll az I. és II. világháború áldozatainak emlékműve, amelyet 1944-ben az itteni úrbéres gazdák állítottak. Az obeliszk alakú emlékművet a tetején a turulmadár díszíti. Ezt 1945 és 1993 között Jónás István rejtegette. Az emlékmű, amelyet a bokrok sűrűje takart el, 1993-ban került felújításra. Feketemárvány tábláin az I. világháború 22, valamint a II. világháború 67 áldozatának neve olvasható.

Hármashegy

1939-ben, 1940-ben és 1941-ben a község határában táboroztak a budapesti 102. sz. Ganz cserkészcsapat tagjai. A táborozásaik emlékére 1943-ban egy emlékművet emeltek. A terméskőből emelt hármashalom-emlékművet az 1960-as években lerombolták. A község központjában lévő emlékművet 2009-ben újjáépítették, a Csemadok és a hagyományörző együttes közreműködésével.

Emlékoszlop a község első írásos említésének évfordulójára

Az emlékoszlopot, Smidt Róbert szőgyéni fafaragó munkáját, a község első írásos említésének 880. évfordulójára, és védőszentjének Szent Mártonnak emlékére állították.

XIX. sz.-i képoszlop

Az alsó faluvégén a főút mellett látható egy 19. században készült képoszlop. Eredetileg a Papföld nevű dűlőn állt, s 1914-ben a község hozatta át erre a helyre. Egy karcsú, négyzet alaprajzú építmény, teteje háromszögű oromban végződik. Félkör alakban záródó fafülkéjében Mária Szeplőtlen Szíve szobor volt elhelyezve - ez utóbbi ma már sajnos nem található meg.

Út menti keresztek - öntöttvas és homokkő korpusszal

A településen 6 keresztet lehet megszámolni, és megtekinteni, az alábbiak szerint:

- A római katolikus plébánia előtt homokkőből készült kereszt áll homokkő korpusszal, amely 19. század első feléből való, s eredetileg a régi temetőben volt felállítva. A 20. század 50-es éveig a búcsújárási menet egyik megállójaként szolgált. Körülötte kovácsoltvas kerítés van
- A mai temető központi keresztje öntöttvas korpusszal a 20. század elejéről való
- A már megszüntetett temetőben eredetileg egy homokkőből készített központi kereszt volt látható. Ezt Isten dicsőségére Tulok Ferenc helyi plébános állította, aki 1814. november 18-án hunyt el, és valószínűleg a kereszt alatt van eltemetve. A kereszt felső része a kőből készült korpusszal leomlott, ezt követően már nem állították helyre, már nem található
- A 89-es számú ház előtt homokkőből készült út menti kereszt áll öntöttvas korpusszal, amelyet 1916-ban Isten dicsőségére Mészáros János és Sándor helyi molnárok állítottak. Kovácsoltvas kerítés veszi körül
- A 152-es számú ház előtt műkőből készült út menti kereszt áll öntöttvas korpusszal, amelyet 1935-ben Isten dicsőségére Jónás Sándor özvegye Janig Gizella és családja állíttatott. Kovácsoltvas kerítés veszi körül
- A Párkányba vezető út mentén, a falu végéhez közel áll egy fából készült út menti kereszt öntöttvas korpusszal, amelyet a 20. század elején a Takács család állíttatott, s 1950-ben felújították.

Természeti örökség

A község az Alsó-Garammente kistájon, a Garam völgyében, a Szikince mentén, az Ipolymenti-hátság dombvidékének nyugati lejtőin fekszik, szép természeti környezetben

Kilátó

A 2019-ben átadott építményt a falu egy olyan magaslati pontján helyezték el, ahonnan térképként tárul elénk nem csak a festői Garam menti táj, a Börzsöny és a Gerecse hegynyelvényeinek, de még a Zobor-hegy is. A kilátóból jól látni a Garam mentét, a Börzsönnyt, a Gerecsét és a Zobort is, továbbá a kéméndi a bényi és a szőgyéni templomtornyot, az egykori orosz cukorgyárat és a mohi atomerőművet is. A 9,5 méter magas kilátót Smidt Róbert szőgyéni fafaragó tervezte és készítette el, megépítéséhez húsz köbméter fát használtak fel, főleg feketefenyőt és lucfenyőt.

Szikince patak

Kisgyarmat a Szikince, vagy a helyiek által többször használt Szince patak mentén fekszik. A patak nagyjából állandó víz mennyiséggel rendelkezik egész évben. Nem túl erős, de azért haladás sodrása, szűk, kanyargós medre van. A partvonal egyébként szép, rendezett.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Szikince Fesztivál

A 16 éve megrendezésre kerülő népművészeti és zenei fesztiválnak méltó otthont ad a település megújított rendezvényhelyszíne. A 2020-as évben a covidnak köszönhetően elmaradt a rendezvény, és Kisgyarmaton 2021-ben sem került megrendezésre, csupán a szomszédos Zalabán valósult meg a rendezvény.

Tíz évvel ezelőtt Szikince – Ghymes Fesztivál címen indították útjára a rendezvényt a szervezők, köztük a neves együttes. Azóta sokáig a három kis falu élte a rendezvényt:

Garampáld, Kisgyarmat és Zalaba. A nyári fesztivál életben tartása mindhárom faluban elsősorban a polgármestereknek volt köszönhető, akik nem engedték, hogy településükön

teljesen kihaljon a magyar kultúra. A korábbi évek programjai azt mutatták, hogy jelentősek a hagyományőrzésre fókuszáló programelemek: helyi néptáncosok, kézművesek, énekesek, hagyományőrző csoportok mutatták be tudásukat, miközben tájjellegű ízekkel várták a látogatókat.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Molnárság

Az 1870-es években érkezett a Mészáros molnár család Zalabáról és épített Kisgyarmaton malmot. A Sikince (vagy ahogy itt hívják Since) patakon 11 malon volt Lévától számítva. Mivel a malomkerék hajtásához fontos volt a vízhozam, így a molnárok összebeszéltek/ meg volt adva, hogy melyik órában melyik malom őrölhet. Naponta őröltek de meghatározott időpontban. A malomnál egy kisebb víztározót is kialakítottak, nagyobb hozamot biztosítsanak egy-egy őrléshez. A kisgyarmati malomban főként búzát őröltek - félfogóst, fogóst és simát - jó minőségben tudtak őrölni. A legutolsó molnárnak malomipari végzettsége is volt, nemcsak a hagyományos tudása az őseitől. 1930-as években villanymotor hajtásúvá építették át a malmot, később a patakot elterelték így víz nem tudta/tudja meghajtani a malomkereket. 1945-ben átvette a szövetkezet majd 1964-ben államosították.

Szövőipar

A gazdagabb családoknak volt szövő székük több is (10-15 szövőszék) és azt adták a egymásnak a faluban. Összeült egy-egy család, rokonság és együtt szőttek. A gyapjút fölfonták és saját részre használták, ha több volt, akkor el is adták.

A település hagyományai, legendái, történetei

Kurta szoknya

A kurtaszoknya az Alsó-Garam mente népviselete. Ehhez a népviselethez fűződik egy monda, miszerint a török hódoltság idején az esztergomi pasa rendeletbe adta a szoknya megrövidítését, megkurtítását, hogy lássák a

lányok bájait, lábait. Az eszes asszonyok eleget tettek a parancsnak. Csakhogy furfangosan: amennyivel a szoknyát megrövidítették, annyival hosszabb lett a derékrész is, így jártak túl a török pasa eszén. 1920-as évek végéig fél lábszárig értek a szoknyák. Ezután kezdték varrni a még rövidebb szoknyákat (Szőköl Lujza). A lányok és menyecskék az ünnepekkor piros csizmát viseltek. Hajukat befonták, kifonó szalagot fontak bele olyan hosszan, hogy a szoknya közepéig érjen. A sípujjú ingük vászonból készült, az ujjak szélére csipkét varrtak. Az ünnepi ing nyakáig gombolható, könyök fölött kötötték meg az ujját és csuklóig ért a csipkefodor. Az ing fölé vették fel a pruszkot, amely mellényszerű ruhadarab, a csípőnél pofándli, amely vászonból készült hurkaforma. A nyakukba háromszögletűre hajtott kendőt tettek, elől a mellen keresztettk, hátul pedig a szoknya fölött, a csípőn kötötték meg, a két végét kétfelé igazították. Pendelyt, pentőt vászonból varrták, ezt tették az alsószoknyák alá, madzaggal vagy gombbal zárták. A pentőre posztószoknyát vettek, amelynek szélén zöld szövet volt, az alja kétrétű, hogy többet mutasson. Az alsószoknyát a pofándlira helyezték, egymás fölé többet is. Az alsószoknyából a kisebb lányok 6-8 darabot, a nagyobb lányok, a menyecskék és a menyasszony esetleg 10-12 darabot is felvettek egyszerre. A felsőszoknya lehetett posztó, bársony, selyem. Kézzel ráncolták, deréknál apró ráncokat, míg az alsó részen nagy ráncokat készítettek. A ráncokat a felmelegített kulmivassal tették hullámossá. A viselet egy másik kelléke volt a kötény. A körülkötény a szoknyát teljesen körülérte, madeira csipkéből készítették, átlátszott rajta a szoknya. Az ünnepi népviselet díszai voltak a nyakékek. 7-8 sor ezüstgyöngyöt viseltek.

Nagypénteki kajabálás

Farsangkor a tinédzser lányok meglesték, hogy a nagyobb lányokat hol látták, kit kivel. Aztán nagypénteken a kőbánya tetjére álltak és onnan énekelték ki ki mit csinált - plébános pedig minden évben elkergette őket, hisz nagypéntek liturgikus ünnep.

Kárlátó

Egy régi lakodalmi szokás a kárlátó: amikor a menyasszonyt elvitték a vőlegényes házhoz, a falusiak szerint a menyasszonyos házat kár érte; ezért még a menyecskévé öltözés előtt a vendégek egy csoportja – miután a boroktól már igen jókedvre derült – kárlátóba ment a menyasszonyos házhoz.

Vadászati kiállítás

Távoli vidékeken is hírnévvel rendelkező vadásznapiak voltak, kiállítások - elmaradtak.

Táncok

A sajátos, egy-egy településre, területre jellemző szokások, hagyományok, ünnepek tették szebbé, vidámabbá és élhetőbbé a mindennapi megterhelő fizikai munka és egyéb feladatok után az itt élők életét. Ezek közé tartoztak a mulatságok és a táncok. A kisgyarmati táncokat négy nagy kategóriába lehet sorolni: üveges táncok, lakodalmas táncok, lányok táncai, legények táncai. Az üveges tánc kialakulásának története: a régi időkben a kocsmában zajlottak a község életét érintő megbeszélések, döntések. Ide az asszonyoknak nem volt illendőség bejárni. Mivel a kocsmázás gyakran rossz hatással volt a családi életre (gorombaság, eladósodás), ezért a bárot asszonyok, hogy megmentseik családjaikat bementek a kocsmaiba, fejükre helyezték az italos üveget és énekelve táncolva kivitték az italt a kocsmából. A férfiak pedig szégyenkezve követték őket. A vőfélyek (ahogy kisgyarmaton mondják vőfélyek) tánca arra szolgált, hogy a násznépet mulattassa és hangulatukat előkészítse a lakodalomra. Versikéket mondtak, eljátszották játékaikat eltáncolták a "husárverbunkot" táncba hívták a koszorús lányokat. Lagzis táncok közé tartozott többek között a párnatánc, gyertyatánc és a kalácstánc. A falusi emberek a táncokat, nótákat a maguk és a község lakóinak szórakoztatására táncolták, dalolták.

A kisgyarmati táncok külön kiadványban is gazdagon részletezésre, illusztrálásra kerültek Mészáros Julianna gondozásában.

Szakmai összefoglaló

Kisgyarmat messziföldön híres kurtaszoknyás népviseletéről, melyet külön legenda is kísér: hogyan jártak túl a helyi lányok, asszonyok a török pasa eszén. A kisgyarmati táncok is különlegesek, ezeket nagy kategóriába lehet sorolni: üveges táncok, lakodalmas táncok, lányok táncai, legények táncai, régre nyúló hagyományait egy kisebb csoport őrzi a mai napig.

A Szikince patak mentén fekszik a település, ennek kihasználtsága kérdéses, szűk, kanyargós medre a tapasztaltabb vízi túrázókat is próbára teszi. Kilátója 2019-ben épült meg, pompás panorámát nyújtva a Garam mentére, a Börzsönyre, a Gerecsére és a Zoborra is.

A Szikince patakon – egykor – 11 patakmalom őrölt, ezek közül az egyik legjobb állapotban pont a kisgyarmati látható. Sajnos a patak medrét elterelték a 60-as években, így már nem tudta víz hajtani a malomkereket. Az épület áll, a belső részét azonban már kifosztották a műemlék védelem alatt álló épületnek, mégis jelentős gazdálkodástörténeti emlékeknek számít. Hagyományos mesterségek közül, a fentieknek megfelelően a molnár volt jellemző (az utolsó molnár leszármazottja is a településen él), valamint a szövőipar virágzott még.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Műemlék védelem alatt álló, egykori patakmalom
- Molnárság
- Szikince-patak

LETKÉS

Letkés

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítás
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Letkés az Ipoly bal partján fekszik, Ipolytölgyes, Nagyörzsöny és Márianosztra, és Ipolydamásd szomszédságában. A falu területe már az Árpád-korban is lakott volt, első írásos említése 1261-ből származik.

A régi Krisztus mennybemenetele római katolikus templom a 13. században épült román stílusban, 1811-ben bontották le. 2020 nyarán zajlott a középkorban épült régi letkési templom feltárása a Korongi-parton. A művelődési házban 2021-től kezdve egy kisebb kiállítás mutatja be a kutatás során nyert új információkat és a településmúltját. A jelenleg is megtekinthető, Krisztus Mennybemenetele római katolikus templom 1811-ben épült, klasszicista stílusban.

A Szeplőtelen Szűzanya szobra eredetileg az út mellett állt, a '70-es években helyezték át a templom kertjébe. 1707-ben épült barokk stílusban. Az első világháború áldozatainak emlékművét 1924-ben adták át, a második világháború áldozatainak emlékművét pedig 1990-ben. Itt áll a szovjet katonák emlékműve.

A településen több kúria is épült. A széppatakpusztai kúria klasszicista stílusban épült a 19. század második felében, míg az 1920-ban épült liliompusztai kúria jelenleg vadászházként működik.

Az Ipoly letkési szakaszán 2009 nyarán egy öt méter hosszú, egyetlen tölgyfából kifaragott bödönhajót találtak. Ez az első hajóelet, ami az Ipolyból került elő. A dendrokronológiai vizsgálat szerint a fát legkorábban 1698-ban vághatták ki. A roncsot kiemelték, és ideiglenesen egy bányatóba süllyesztették konzerválás céljából.

A község területének közel fele a Duna–Ipoly Nemzeti Park része, a szomszédos Szalkával híd köti össze az Ipoly felett.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Krisztus Mennybemenetele római katolikus templom

A régi Krisztus mennybemenetele római katolikus templom a 13. században épült román stílusban. Több ízben megrongálódott, javították, 1737-ben felújították és új boltozatot kapott. 1811-ig állt, majd fokozatosan széthordták építőanyagként. Minden

bizonyval az építőanyag egy részét az új templom építésénél használták fel. Ennek a templomnak az alapjai a mai napig megtalálhatók a településen.

Krisztus mennybemenetelének szentelt római katolikus temploma 1811-ben épült klasszicista stílusban. Szószéke empire stílus, egyhajós építmény, enyhén szűkített szentéllyel, hullámvonalú zárófallal, az ormos homlokzat elé épített toronysisakos toronnyal. Az új templom 1944 végén a harcok során erősen megrongálódott, de hamarosan megjavították. Ebben a formában maradt meg mindmáig, de néhányszor felújították. A szentély bal oldali falához építették hozzá a sekrestyét. Az épület homlokzatát pilaszterek és nagy szegmentíves ablakok tagolják, a toronynak is szegmentíves bejárata van, fölötte a 18. századból származó fa feshűtel a régi templomból. Mennyezeti falfestmények díszítették 1974-ig. Az oltárkép, mely Krisztus mennybemenetelét ábrázolja, a 18. század második felében készült. A Madonna-szobor a hajóban található. 1700 körűli, kb. 150 cm magas, még a barokk nagy testességével, élénk mozdulatokkal.

Szép, barokk alkotás, a Szentháromság-szobor található a hajóban, mely az óbudai Kiscelli-kastélyból származik, egy család adománya. 2020 nyarán zajlott a középkorban épült régi letkési templom feltárása a Korongi-parton a Rákóczi utca és a Fő utca találkozásánál. A feltárást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézete irányította hazai és szlovákiai egyetemi hallgatók és szakemberek részvételével. A kiásott maradványok a fotózás és lerajzolás után visszatemetésre kerültek. A feltárást eredményeiről a régészek és munkatársaik 2021 tavaszán Letkésen tartottak előadásokat. A művelődési házban 2021-től kezdve egy kisebb kiállítás mutatja be a kutatás során nyert új információkat és a települműltját.

Széppataki-kúria

A széppatakpusztai kúria a 19. század második felében épült neoklasszicista stílusban az esztergomi káptalan nagybirtokainak intézői részére. A 19. század utolsó negyedétől 1918-ig Kleinkauf György földbirtokos és felesége lakott itt. 1928-ban Mammusich János vette bérbe az esztergomi káptalan itteni nagybirtokát, és saját földet is

vásárolt hozzá. Ő 1943-ig lakott a kúriában, ekkor a birtokot bérbe adta Hodzsik Jánosnak. 1948-ban az épületet államosították. Később magtárként szolgált, majd tsz irodákat rendeztek be benne, még később lakásokat alakítottak ki, 1969-től pedig üzem működött az épületben. A kúria téglalap alakú építmény előreugró kétpilléres középső bejáratú résszel, amely timpanonnal végződik. A bejáratú kapu oldalainál rövid tornác van, a kéttengelyű sarkakat beépítették. A helyiségek egyenes mennyezetűek. Jelenleg magánkézben van.

Liliompusztai kúria

A liliompusztai kúriát 1920 táján építtette Szántó Ernő, aki a közös birtokot vezette (birtokrésze volt Ganz Lipótnak is). 1930 után a birtok irányítását Ganz Gábor vette át, de később családi problémák miatt Budapestre költözött, és a birtokot eladta Theörey Zoltánnak. Az ő tulajdona volt 1948-ig. A kúriában az intéző, Rendek Lajos lakott. Később az épületet átvette a termelőszövetkezet, jelenleg magánkézben van, és vadászházként működik. Egyszerű emeletes, téglalap alakú épület, a háromtengelyű főhomlokzaton enyhén kiugró, fokozatos háromszögű timpanonnal végződő rizalittal és fából készült bejáratú verandával. A földszinten a főhomlokzati ablakok félkörívben végződnek. A keskenyebb oldalhomlokzatok falazott háromszögű csúcsban végződnek. A kúria földszintjén eredetileg préház volt, az emeleten három lakóhelyiség a tulajdonos részére. Az épület eredeti állapotban maradt fenn, jelenleg vadászházként működik.

I. világháború áldozatainak emlékműve

Szokatlan alakú és megvalósítású az emlékmű: még egy tábla is hirdeti, hogy ez egy kápolna, amiből világháborús emlékhely lett. Fallner K. kőfaragó mester készítette 1924-ben, s a mai polgármesteri hivatal mellett látható. A kápolna domború boltozatát két kőoszlop tartja. A tető előtt korpuszos vaskereszt áll. A kápolnában egy angyalt ábrázoló dombormű látszik, amely inkább egy naiv alkotás. Alul sisak, puská és szurony, a középen elhelyezett emléktáblán pedig a harminc letkés áldozat neve olvasható.

II. világháború áldozatainak emlékműve

A község temetőjében áll a II. világháború áldozatainak emlékműve. Ezt 1990-ben emelték. Egyszerű alkotás, a kétrészes, kisebb kocka és magasabb téglalap alakú, piramisszerű tetővel végződő fehér márvány oszlopon ez a dedikáció áll: „A II. világháború áldozatai/ 1941 – és 1945”. A hősök felirat alatt 34 nevet találunk

Szeplőtelen Szűzanya szoboralakja

A Szeplőtelen Szűzanya szoboralakját (Immaculata) 1707-ben emelték barokk stílusban. Eredetileg az országút mellett állt, az 1970-es években helyezték át a templom kertjébe. Jellegzetes vidéki alkotás, lendületes barokk mozgással. Felirata: Ex voto Joannes Kecskés 1707.

Út menti kereszt

1927-ben állíttatta Tóth András és felesége, Kolos Ágnes.

A temető homokkő keresztje

1995-ben Budapestre szállították, a jelenlegi központi kereszt az 1930-as évekből való.

Temetői harangláb

A 60-as évek végén állították.

Természeti örökség

A Duna-Ipoly Nemzeti park

A Duna-Ipoly Nemzeti Park területe a Pilis- a Visegrádi- és a Börzsöny-hegységeket, az Ipoly-völgy Hont és Balassagyarmat közötti szakaszát és a Szentendrei-sziget egyes területeit foglalja magában. A Nemzeti Park térségének egyedi sajátosságát a három nagy tájképi egység, a folyóvölgyek, a hegységek és a síkság találkozása adja.

Natura 2000 területek

- Börzsöny HUDI 20008 kiemelt jelentőségű természet-megőrzési terület
- Ipoly-völgy HUDI 20026 kiemelt jelentőségű természet-megőrzési terület

- Börzsöny és Visegrádi-hegység HUDI 10002 különleges madárvédelmi terület

Országos ökológiai hálózat területei

Magterület: a Duna-Ipoly Nemzeti parknak a község területét érintő része - a Börzsöny erdőterületei ökológiai folyosó: az Ipoly medre a belterülettől északra a gátkoronáig, keletre a régi Ipoly-mederig, délre a Trianoni csatorna országútig meghosszabbított vonaláig. A község területe az OTTrT Tájképvédelmi szempontból kiemelten kezelendő terület övezetébe tartozik.

Bakancsos turizmus - Kék kereszt jelzés, zöld jelzés

Letkést a kék kereszttel jelzett turistajelzés Nagyirtáspusztával, a Liliompusztáról induló zöld jelzés pedig (a Nagy-Gallán keresztül) Márianosztrával köti össze. A Börzsönyi kéktúra nem érinti a települést.

Vízi túrázás

Az Ipolyban talált bődönhajó a bizonyítéka annak, hogy egykor élénk volt a folyó vízi közlekedése. Ma ez már csupán a vízi turizmusra: kajak-kenu túrákra jellemző. Hosszú évekig nem túrázhattunk itt, az államhatárt jelentő folyón, de ez a tény egyben segített megőrizni az itteni élővilágot, az Ipoly-völgy apró falvainak hangulatával együtt. Könnyű, kezdők számára is teljesíthető vízitúrát tehetünk az ezen a csodás kis folyócska alsó szakaszán, megismerve a völgy természeti és kulturális értékeit. Gyakorlottabb túrázók szerint a Letkéstől induló szakasz mesés, és egyszerűen teljesíthető.

Horgászat

Kifejezetten jó horgászvíznek számít az Ipoly.

Kiállítások

2020 nyarán nagyszabású régészeti feltárás indult a településen, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézete irányította hazai és szlovákiai egyetemi hallgatók és szakemberek részvételével. A középkorban épült régi letkési templom

feltárásának eredményeit 2021-től kezdve egy kisebb kiállítás mutatja be a helyi művelődési házban. A kiállítás tartalmazza a kutatás során nyert új információkat és a település múltját.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Ipolyfesz - Fesztivál az Alsó Ipolymente településein

A rendezvény célja az Alsó Ipolymentén fekvő, magyarországi és szlovákiai települések határ menti együttműködése, valamint kultúrájának és hagyományainak megőrzése, amelyet egy sokszínű, háromnapos fesztivál, önkormányzatok és civil szervezetek közti közös megszervezésével kívánnak megvalósítani. A fesztiválsorozatot első ízben 2019-ben szervezték meg "IpolyFesz" címmel. A 2021-ben, megvalósuló fesztivál helyszínei magyar oldalon Szob, Kemence, Márianosztra, Vámosmikola, Nagybörzsöny, Ipolydamásd, Perőcsény, Letkés és Kóspallag; míg szlovák oldalon Ipolyvisk, Helemba és Zalaba települések voltak.

A Dunakanyar legnépszerűbb, összművészeti fesztiváljának tehát Letkés is részese volt, helyszínként. A szervezők célkitűzése szerint a fesztivál magába foglalja a színes kulturális rendezvényeket, hagyományőrző rendezvényeket, különféle sport és családi programokat, tematikus kiállításokat, irodalmi és zenei programokat, turisztikai és természetvédelmi témájú előadásokat, elsősorban a határ menti lakosság és egyben a rendezvények résztvevői számára. A programkínálat igen gazdag volt a településen is, ám Letkés helyi értékei – a műsorfüzet szerint – nem kerültek bemutatásra. Templomi hangverseny, fűzőverseny, a vadásztársaság programjai, sportprogramok és táncos-zenei rendezvények jellemezték a fesztivált.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Királyi szekerészek, csónakkészítők fuvarosok és mosónépek

Letkés lakossága a 14 században nagyrészt a királyi "megbízásokból" élt, az udvari szolgálónéphez tartozott.

A település hagyományai, legendái, története

Dalolás vagy éneklés

Letskésen korábban az volt a szokás, hogy a nagyobb lányok esténként kiültek a ház előtti padra, ott beszélgettek, daloltak. De eljártak a fonóba, tollfosztóba, kukoricafosztóba is, ahol egymástól tanulták a dalokat. Itt találkozott a fiatalság, a legények is jártak ide. Ezek a helyek voltak a dalolás főbb helyei - meg az ismerkedésé. A templomban énekeltek az emberek. A különbséget minden bizonnyal ott kereshetjük a népies, szájról szájra járó, hallás után megjegyzett dalokat dalolták, míg a templomi énekek szigorúbb és nem változó dallamsort követtek, amit gyakran orgona vagy harmónium hangja kísért.

Bödön hajó

2009-ben igen érdekes történelmi emléket "dobott" ki magából az Ipoly. Egy feltételezhetően az 1700-as évek legelején tölgyfából faragott 5 méter hosszú hajót. Az egyetlen rönkből kifaragott hajókat nevezik bödönhajónak. Ez az első hajólelet az Ipolyból, mely azt is bizonyítja, hogy ez a kis folyó korábban élénk vízi közlekedésnek adott helyet.

Pógár lányok, pógár legények

A pógár lányok és pógár legények vallási közösséget segítő társas munkát végeztek. Templomtakarítás, díszítés és az egyházi rendezvények helyszínének kialakítása, előkészítése volt a feladatuk. Általában iskolában járó fiatalok voltak, akiknek volt elegendő idejük erre a szolgálatra. Általában a módosabb családok jó magaviseletű gyerekei közül kerültek ki, mert ők több szabadidővel rendelkeztek.

Szakmai összefoglaló

Letskés az Ipoly mentén fekvő kis lélekszámú település, melynek területe már az Árpád-korban is lakott volt, első írásos említése 1261-ből származik. A 13. században épült, román stílusú katolikus templom feltárása 2020 nyarán zajlott, melynek jelentősebb emlékeit a helyi művelődési házban tekinthetik meg az érdeklődők.

Szintén szenzációs lelet került elő az Ipoly letkési szakaszán 2009 nyarán: egy öt méter hosszú, egyetlen tölgyfából kifaragott bödönhajót találtak. Ez az első hajólelet az Ipolyból, mely azt is bizonyítja, hogy ez a kis folyó korábban élénk vízi közlekedésnek adott

helyet. Ebből mára már csupán a vízi turizmus maradt meg, ez is csak az elmúlt években vált jellemzővé, hiszen korábban a határfolyó jelleg miatt nem lehetett a folyót felkeresni ebből a célból. Tapasztalt vízitúrázók szerint a letkési szakasz gyönyörű és könnyen teljesíthető, a folyón e mellett jellemző a horgászat is.

A településen több kúria is épült. A széppatakpusztai kúria klasszicista stílusban épült a 19. század második felében, míg az 1920-ban épült liliompusztai kúria jelenleg vadászházként működik.

Egykori mesterségek közül jellemző volt Letkésen a királyi szekeresek, csónakkészítők fuvarosok és mosónépek

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- 2009-ben megtalált bődönhajó
- Könnyen teljesíthető vízi túrák az Ipolyon
- Horgászat
- Egykori mesterségek: királyi szekeresek, csónakkészítők fuvarosok és mosónépek
- Ipoly-feszt

NAGYBÖRZSÖNY

Nagybörzsöny

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítás
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Nagybörzsöny a Börzsöny nyugati peremén, a Börzsöny-patak partján található, míg nyugati határán az Ipoly folyó folydogál. A települést magyar jobbágyok mellett német bányászok lakták, akik valószínűleg II. Géza idején, a 12. században érkeztek ide. A község 14. századtól bányatelepülés volt, gazdag arany-, ezüst-, vasérc-, ólom- és kénkészlettel rendelkezett. A 18-19. században az esztergomi érsekség birtokában levő mezőváros volt. Nagybörzsöny közeléből származott az az ércdarab, amelyben Kitaibel Pál 1789-ben elkülönítette a tellúr kémiai elemet. A község gazdasági életében fontos szerepet játszik az idegenforgalom. A látogatókat részben Nagybörzsöny történelmi múltjának emlékei, részben pedig a Börzsöny természeti szépségei vonzzák ide. Érdekesség: itt forgatták 1983-ban Bacsó Péter *Te rongyos élet* című filmjének legtöbb jelenetét. Nagybörzsönyből hét jelzett turistaút vezet a Börzsöny belseje felé. A Börzsöny nyugati lejtőin hagyományosan nagy jelentőségű a bogyós gyümölcsök termesztése, melyeknek feldolgozására Ganádpusztán gyümölcsborokat előállító üzem működik. Említésre méltó a község háziipara (lekvár- és szörpkészítés, kosárfonás, szőnyegszövés) is.

Nagybörzsöny összességében csodálatos természeti környezetben fekvő, gazdag múlttal rendelkező település, mely mai napig őrzi hagyományait, hagyományos mesterségeit. Számos műemlékvédelem alatt álló épületén kívül kiállítások, interaktív műhelyek és helyi termékek jellemzik.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Szent István király Római Katolikus templom

A Szent Istvánról elnevezett román műemlék templom már 1200 körül állt. Hazánkban az Árpád-kori eredetű templomok ritkán maradtak fenn napjainkig eredeti, a román stílust megőrző állapotukban, mivel az évszázadok során többször átépítették, bővítették ezeket. A börzsönyi Szent István-egyház esetében csupán egy – viszonylag jelentéktelen – módosításról tudunk a XV. században: ekkor alakították ki a toronynak a hajó földszintjéről

nyíló ajtaját, és ezzel egy időben falazhatták el a torony nyugati bejáratát. Ugyanerre az évszázadra tehető a temető körüli (a mainál eredetileg jóval magasabb) körítőfal megépítése is, amit talán a század közepén fellépő huszita veszély indokolt. A további átalakítások hiányára az jelentheti a legvalószínűbb magyarázatot, hogy a börzsönyi magyar lakosság a középkor folyamán beolvadt a tehetősebb, tekintélyesebb német közösségbe, és így szükségtelenné vált külön (magyar) plébánia fenntartása. (Figyelemre méltó, hogy a Bányásztemplomot a XV. század folyamán jelentősen bővítették, majd több alkalommal is átépítették.). A templom szentélye pontosan kelet felé néz, azaz az épület jól keletelt, falai barnászörös trachit kőből faragott kváderekből készültek, s eredetileg is vakolatlanok voltak. Hajója belső hossza kb. 7,5 méter, szélessége 4,25 m, a felmenő falak kb. 0,8 méter vastagok, a félköríves záródású szentély a nyugati végében 3,2 m széles, legnagyobb kelet-nyugati hossza pedig 3,1 méter körüli. A nyugati homlokzat előtt emelkedő torony kb. 4,1 x 3,3 méteres külméretű. A szentély hossz tengelyében, a keleti oldalon egy gazdagon profilált, félköríves tölcserablak található, a keret alján bordás, félgömbös díszítéssel. 1779-ben felmerült, hogy a rossz állapotban lévő Szent István-templomot lebontják, és köveit az akkor épülő új plébániatemplom építéséhez használják fel, de szerencsére erre nem került sor. 1782-ben egy irat „deserta et fere desolata”-ként („elhagyott és csaknem elpusztult”-ként) említi. Az 1830-as években a templom belsejét átmeszelték, átalakították. 1853-ban Varsányi János lerajzolta a templomot és több részletét. 1896-ban Gerecze Péter tudósít róla: fala erősen repedt, tornyának déli részét korábban villámcsapás rongálta meg, amit 1894-ben állítottak helyre. 1904-1907 között Gyakus László vezetésével tatarozták az épületet. 1965-66-ban R. Ratkai Ida irányította a templom műemléki feltárását, helyreállítását pedig erdei Ferenc tervei alapján végezték. A templomot 1990-ben életveszélyessé nyilvánították, mivel falai időközben megsüllyedtek és megrepedtek. 1994-ben a Szent István Király Alapítvány kezdeményezésére elkezdődött a restaurálás előkészítése, melynek során Sedlmayr János építész tervei alapján megtörtént a helyreállítás, és az esővíz elvezetésének megoldása után sikerült megállítani a falak süllyedését is.

Fájdalmas Szűz-bányásztemplom

Az eddigi kutatások alapján bizonyos, hogy a 13. században már két templom állt Börzsönyben. A Szent István magyar király tiszteletére szenteltet

feltehetően a magyar hívek emelték, a Szent Miklós-egyházat (a mai Bányásztemplom elődjét) pedig a németek építhették. Az 1960-as években Sedlmayrné Beck Zsuzsa irányításával a Bányásztemplomban végzett falkutatás és a helyreállítási munkálatok során kiderült, hogy a XIII. századi templom a mainál jóval kisebb méretben és egyenes szentélyzáródással épült. Hajójának északi és déli, szentélyének az északi fala esett egybe a maiakkal; hajója kb. 9 méter hosszú, 7,5 méter széles, szentélye pedig kb. 3,7 x 4,6 méteres volt (belméretek). Falait egyenetlenre építették, vastagságuk 0,6 és 0,8 méter közt váltakozott. (Ennek a kisebb épületnek az alaprajzát a helyreállítás során a padlózatn téglával jelölték.) Ehhez az első – román kori – periódushoz tartozhatott a diadalív közelében (a szószerű mellett) kibontott kis élszedett ablak is. A középkori falusi templomokban nem voltak padok, a hívek állva vettek részt a misén, így viszonylag sokan elérték a mai szemmel szűkössnek tűnő helyiségekben. A Szent Miklós-egyház híveinek vagyoni gyarapodása lehetővé tette, hogy valamikor a XV. század folyamán átalakítsák és kibővítsék templomukat. Ezt leginkább a gyülekezet lélekszámának növekedése indokolhatta, e miatt növelték a hajó méretét, de ezzel egy időben a szentélyt is nagyobbra, díszesebbre alakították át, az akkor szokásos, „korszerű” gótikus stílus követelményeinek megfelelően. A nyugati irányba megtoldott hajó belső hossza 14,3 méter lett, szélessége változatlan maradt, falai 0,8 és 1 méter közti vastagságúak. A korábbi egyenes záródású szentély déli és keleti falát lebontották, az északit viszont felhasználták az új, tágasabb szentély építésekor. Ez a nyolcszög három oldalával záródik, három sarkán pillérekkel támasztották meg, és csillagboltozattal fedték. A szentélytől északra sekrestyét emeltek, melybe az oltártér felől nyílt bejárat. Festésnyomok csak a diadalív keleti oldalán maradtak ránk; lehetséges, hogy a gótikában a templom egyéb részeit is hasonló módon díszítették, de ha így is volt, ezeket a későbbi átépítések eltüntethették. A középkori templomokba általában egy déli bejáraton keresztül lehetett bejutni, ehhez néhol egy nyugati kapu is járult. A Szent Miklós-templom esetében a déli helyett egy csúcsíves északi kapuval találkozunk. Ezt a megoldást feltehetően egyrészt azért választották, mivel a középkori hospes-település központja a mai főtér táján, az egyháztól északra feküdt, másrészt talán már több évszázaddal korábban is létezett az a vízmosás ill. mélyút, amely ma a templom déli falától néhány méterre húzódik. A szintén csúcsíves, gótikus nyugati kapu felett egy félköríves mezőben keresztbe tett ék és kalapács látható. Erről a bányászjelvényről nyerte ma használatos elnevezését a templom.

Szent Miklós római katolikus templom

A Szent Miklós-templom a 18. század végén épült, de a Szent Miklós titulus ekkor már hosszú múltra tekintet vissza a településen. A 13. században az ide érkező németek egyházát, a mai Bányásztemplom elődjét a nyugati jövevények körében kedvelt védőszent, Szent Miklós (a kalmárok, kereskedők védőszentje) tiszteletére szentelték fel. Az itteni magyarság plébániája a Szent István-templomhoz tartozott. Néhány nemzedéknyi együttélés után a helyi magyarság eltanulva azok nyelvét beleolvadt a jobb módú – kereskedelemmel is foglalkozó – németiségbe. Ennek eredményeként a Szent István-templom elvesztette híveit és vele plébánia jogállását, és így a Bányásztemplom, az akkori Szent Miklós-templom lett a helység egyházi központja. A 16. század közepe táján a lakosság többsége áttért az evangélikus hitre, ezért a 16-17. század nagyobb részében ők használhatták ezt az egyházat. A török kiűzése (1686) utáni években indult meg Börzsönybe és a szomszédos Vámosmikolára a felvidéki katolikus telepések bevándorlása. Valószínűleg a két falut birtokló esztergomi érsekség szervezte ezt meg azzal a céllal, hogy a nagyrészt evangélikus Börzsönybe és református Mikolára „jobban kezelhető”, hűségesebb jobbágyságot telepítsen. A két településre érkező családok többsége a Németpróna (ma Szlovákia, szlovákul Nitrianske Pravno, németül Deutschproben) környéki német helységekből érkezett ide, beáramlásuk kb. két nemzedéken át, a 18. század közepéig tartott. Leginkább e migrációnak lehetett a következménye, hogy a börzsönyi katolikus gyülekezet lélekszáma a század végére kb. félezer főre nőtt, és így lassan „kinőtte” kicsiny templomát. E miatt kezdték el 1782-ben a mai barokk plébániatemplom építését az akkori esztergomi érsek, Batthyány József támogatásával. Hat év munka után, 1788-ban szentelte fel a prímás az új egyházat, amely átvette vagy „megörökölte” a Bányásztemplom védőszentjét, Szent Miklóst. (A Bányásztemplom ma csak kápolna, védőszentje a Fájdalmas Szűz.). Az 1788 óta álló egyhajós Szent Miklós-templom már nem kelet-nyugati tengelyű, hanem nagyjából észak-déli irányítottaságú. (A középkor végéig általános katolikus szabály mondta ki az egyházak kelet-nyugati tájolását, és a halottak ilyen irányban való eltemetését is.) Az épület északi, bejárati vagyis homlokzati részén tornyot találunk, ennek felső részében található a harangok. A késő barokk stílusú templom belső tere világos, hajója három csehsüveg-boltozatos részből

áll, a szentélyt is hasonló módon fedték le. A szentélyben található a copf stílusú (= a barokk egyik kései irányzata) oltár, ami felett látható a XVIII. század végéről származó oltárkép, mely Szent Miklós apoteózisát (megdicsőülését) ábrázolja. A szentély bal oldalán az „Utolsó vacsora”, jobb oldalán a „Krisztus megkeresztelése”, az első boltszakasz jobb oldalfalán Szent Imre, a bal oldalon pedig a domonkos rendi Margit apácát (Árpád-házi Szent Margitot, IV. Béla leányát) ábrázoló vászonképek láthatók. A sekrestye a szentélyből nyílik, itt találhatók az istentisztelethez szükséges kelléket, pl. a szertartáskönyvek és a miseruhák

Római katolikus plébániaház

A Bányásztemplom kertjében, az ódon hangulatú, 260 éves műemlék plébániaházban egész évben működő, 45 ágyas szálláshely, étkezőkonyha, társalgó, 6 szoba, 4 fürdőszoba, központi fűtés, sátorozási, parkolási lehetőség zárt udvarban.

Evangélikus templom

A község főterének közelében áll az evangélikusok klasszicista temploma, mely 1847 és 1852 között épült Belcsák Károly tervei szerint. Börzsöny német többségű lakossága a többi magyarországi német településhez (pl. Sopron, Selmecbánya, erdélyi Szászöld) hasonlóan igen hamar megismerkedhetett a német földről német nyelvű kiadványokon keresztül terjedő Lutheri reformációval. A helység nagyobb része még a 16. század közepe táján áttérhetett az új hitre. Az itteni protestáns (nyilván evangélikus) prédikátorra / lelkészre vonatkozó első biztos adat az 1600. évből származik. Börzsöny áttért lakói az általuk addig birtokolt Bányásztemplomot, akkori nevén Szent Miklós-templomot használták a 17. század végéig. Tudjuk, hogy több esetben is sikerült ekkor, a török hódoltság alatt a katolikusoknak néhány évre visszaszerezni ezt az egyházat. A török kiűzése (1686) után, egy időre ismét elvesztették az evangélikusok a Bányásztemplomot, amit csak a Rákóczi-szabadságharc idején, 1705-ben kaptak vissza. A kurucok veresége következtében 1710-ben ismét egyház nélkül maradtak a helybeli lutheránusok. A következő hét évtizedben saját templom – és lelkész – hiányában a hagyomány szerint lakóházaknál és a szabadban tartották istentiszteleteiket. Évente egy alkalommal, húsvétkor a legközelebbi német nyelvű gyülekezetet, a selmecbányait keresték fel, hogy ott úrvacsorás istentiszteleten vehessenek részt. II. József türelmi rendelete után, 1782 és 1784 közt építették fel a börzsönyi lutheránusok a számukra engedélyezett fatemplomot a mai evangélikus templom helyén a

Börzsöny-patak partján. Ekkor alakult meg újra több mint hét évtized után a helybeli evangélikus egyházközség. A második világháború után a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolt és a következő években szülőföldjükről kitelepített nagybörzsönyiek emlékét örökíti meg a főbejárat melletti két emléktábla, melyek a Kanadában élő Klein Gyula adományából készültek 2007-ben. Az ablakokon Zsellér Imre 1942. évben készült szignója található, ám a művet alaposabban áttanulmányozva inkább Róth Miksa munkájának tűnik (Zsellér tanítvány volt Róth-nak).

Antal-féle vízimalom

A főtértől két perces sétára található az evangélikus templom szomszédságában az Antal-féle műemlék vízimalom, mely napjainkban még mindig működőképes malomipari műemlékként szolgál. Az 1570. évi török összeírásban Börzsönyben két malmot írtak össze a mohamedán adószedők. Forrásaink szerint az 1700-as években több molnárcsalád is élt a településen. A helység belterületét ábrázoló 1783. évi térkép a Börzsöny-patak mentén összesen négy malmot ábrázol. A 20. század első felében szintén négy malom őrölt az akkor kétezer fős községben. A malom története: A teljes épségben fennmaradt műemlék Antal-féle malmot vízvezető árkaival együtt az 1847. évi nagy tűzvész után építették, 1851-ben készült el. A hosszú, nyeregtetős malomépületben a molnár és családja, valamint a háziállatok is helyet kaptak. A meghajtáshoz szükséges vizet a patakon kb. 200 méterre feljebb épített duzzasztógáttól egy keskeny csatornán vezették az épülethez. A malom több részből tevődik össze.

Az ipari rész, ahol az őrlést végezték. Itt láthatjuk az ősi kőőrlést, amit 1852-től 1930-ig használtak, majd áttértek a modernebb visszaőrléses technikával használt hengerszékes őrléshez, amit serleges felvonókkal és szitákkal bővítettek. A malomszerkezet mai hengerszékei az 1930-as években kerültek beépítésre. A lakószobában a malomipar történeti emlékei, dokumentumai láthatók. A parkosított udvarban malomkő gyűjtemény, gazdasági épületek, és egy 160 éves ma is működő kenyérsütő kemence található. Az épületen kívül, de mégis a tető alatt, egy felülcsapott vízikereket csodálhatunk meg. A víz az épület alatti alagúton, majd egy rövid árokszakaszon át tér vissza a patakba.

Az Antal-féle malmot inkább csak a falubeliek használták. Az aratás és cséplés után nyáron és kora ősszel éjjel-nappal folyamatosan üzemelt, így napi 12-16 mázsa búzát őrölt naponta. Az első őrlésből származó terméket szitálással választották ketté. A finom lyukú szitán áthullott a kész

finomliszt, a szitán fennakadt, durvábbra őrölt korpás anyagot pedig újra őrölték, amíg csaknem korpamentes nem lett. A XIX. század közepén épült vízimalom a Börzsöny patak vizét használja. A hosszú, nyeregtetős épület lakóház, malom és istálló volt egyben. Ma a lakószobában a malomipar történetét bemutató kiállítás tekinthető meg. A malomrész kétszintes: kiugró nyeregtető védi a pinceszinten lévő vízikereket és a hozzákapcsolódó erőátviteli rendszert; ezek felett - a földszinten - láthatók a hengerszékek, a daráló és a tisztítóberendezések. A mai malomszerkezet hengerszékei az 1930-as években kerültek ide. A gabonaőrlés igen energiaigényes: a patak hol kevesebb, hol bővebb vízmennyiségét duzzasztó- és csatornarendszer segítségével vezették a malomárkon keresztül, a kerékre felülről (ezért hívják ún. felülcsapott keréknek), majd egy rövid, a lakóház alatt húzódó alagúton irányították vissza. A garatra öntött búza őrlésénél, szitálásánál két rész keletkezik: a kész liszt és a félkész termék, mely korpát is tartalmaz. Ez utóbbit mindaddig őrlik és szitálják újra, míg csaknem korpamentes lesz.

Kisvasút - Keskeny nyomtávú vasutak (Szob-Nagybörzsöny)

A transzbörzsönyi vasút ma Magyarország egyik leglátványosabb hegyi pályája, a vonala szűk patakmedrek partján, sűrű erdőkben kanyarog, irányfordítóval és hármas hurokkal győzi le a meredélyeket. A 2016-ban átadott Márianosztra – Nagyirtáspusztá (7 km hosszú) szakasszal megvalósult a természetjárók több évtizedes álma, újra végigutazható a Szob és Nagybörzsöny közötti erdei vasúti hálózat teljes, 22 kilométer hosszú vonala. Azonban változatos vonalvezetés többféle üzemeltetési viszonyt jelent, ez az oka, hogy a vonalon egy helyen, Nagyirtáspusztán (a vízvásztón) át kell szállni másik szerelvényre. A jegykiadás a vonatokon is ehhez igazodik, tehát a két szakaszra külön-külön lehet megvásárolni a menetjegyeket a szerelvények kalauzainál. Hogyan találjuk meg a

kisvasutat Nagyörzsönyben: A község főterét az annak csapásával megegyező irányú Völgy utcán kell elhagyni, amely párhuzamosan halad a patakkal. Ez az út a sárga sáv turistajelzéssel azonos. A patak először az út bal, majd a jobb oldalán folyik. A második híd után kb. 15 perc sétával érjük el a Hosszúvölgyet, a kisvasút pályáját és felszállóhelyét.

18 .századi kohó – bányászat történeti emlék

Az oklevelek tanúsága szerint a bányászat a 13. század második felében indult meg és a 14. században élte első fénykorát. A török hódoltság után 1610-ben selmeci polgárok felmérték a örzsönyi bányákat és „sok régi bánya nyomára akadtak, kohók és zúók nyomaira, de már mind vastag fákkal voltak benőve”. Nagyörzsöny bányászatának második fénykora az 1770-es évekre esett és kifejezetten rövid ideig tartott. 1784-ben kohó épült, ami az egyike a kevés fennmaradt kohászati emléküknék. Ezután az időszak után a bányaművelés egészen rövid időszakokra indult be újra és újra, de több kutatást végeztek a területen, hiszen az egykori bányászat emléke élt tovább. Nagyörzsöny jelentősége 1920 után nőtt meg, amikor Magyarország elvesztette bányáinak körülbelül 4/5-ét. 1946 és 1991 között rendszerezések voltak a kutatások a területen és mindegyik azzal zárult, hogy miközben a mély jelentős ércvagyonot rejt, a kitermelés nem lenne gazdaságos. Az egykori bányaterületet a örzsönyi kék turistaútvonalon érhetjük el: Bányapuszta, Rózsabánya és Fagyosasszony bánya esik az útba.

I. Világháborús emlékmű

A főter, a Hunyadi tér nyugati részén található az I. Világháborúban 1914 és 1918 közt elesett nagyörzsönyi férfiak emlékére állított turulmadaras emlékmű. Az akkor túlnyomó részben német nyelvű településről több száz férfi vett részt az első világháború harcaiban. Közülük 76-an áldozták életüket hazájukért, amely veszteséggel Nagyörzsöny kiemelkedik a környék falvaiból.

II. Világháborús emlékmű

II. világháborús emlékmű: A Hunyadi tér keleti részén a posta közelében áll a II. Világháborús emlékmű. Ezen nemcsak a különböző harctereken elesett nagyörzsönyi

katonák, hanem az 1944-1945 telén Nagybörzsöny környékén zajló összecsapásoknak áldozatul esett helyi lakosok és a Szovjetunióba hurcolt, az ottani kényszermunka során elhunyt személyek nevei olvashatók. (Összesen 74 személy.) Az emlékműhöz tartozó, az áldozatok neveit tartalmazó két díszes kivitelű táblát a Kanadában élő, nagybörzsönyi származású Klein Gyula adományából készítették.

Kiállítások

Bányásmúzeum és Tájház

A Bányásztemplom mellett, a plébánia és a régi katolikus iskola szomszédságában található 17. századi épületbe lépve több generációnyt ugorhatunk vissza az időben. A négy helyiségből álló ódon házban több apró kiállítás mutatja be a település utóbbi évszázadait. Az első, úgynevezett tiszta szobában az egykori nagybörzsönyi Ércbányászati Múzeum anyaga kapott helyet, mely bemutatja a helyi bányászat történetét és a hegységben előforduló ércesedések, ásványok jelentős részét. A változatlan formában ránk maradt szabad kéményes konyhában a 20. század elején élt nagybörzsönyi német háziasszonyok konyhai felszerelésével és ételkészítési módszereivel ismerkedhetünk meg. Ugyanennek a korszaknak a berendezései tárgyait és a helyi, nagybörzsönyi német viseletet csodálhatjuk meg a hátsó szobában. A leghátul található apró kamrában a ház körüli munkához és a különböző kézműves mesterségekhez tartozó tárgyakkal és munkafolyamatokkal találkozhatunk. A 18 méter hosszú, 60cm széles alapfalakkal rendelkező épület alatt hűvös pince található, amelyben egykor a híres nagybörzsönyi borral teli hordók sorakoztak. Az épület szerdától vasárnapig tart nyitva, előzetes bejelentkezés alapján tekinthető meg.

Antal-féle vízimalom kiállítása

A malom kiállítása több részből tevődik össze: megtekinthetjük az ősi-, de a modernebb technikákat is, mely segítségével az őrlést végezték, valamint betekintést nyerhetünk a malomipar emlékeibe, dokumentumaiba.

A parkosított udvarban malomkő gyűjtemény, gazdasági épületek, és egy 160 éves ma is működő kenyérsütő kemence található. Az épületen kívül, de mégis a tető alatt, egy felülcsapott vízikereket csodálhatunk meg. A kiállítás a hétfői szünnap kivételével a hét minden napján nyitvatartási időben várja az érdeklődőket, de telefonos egyeztetés alapján bármikor szívesen fogadják a látogatókat.

Kókai Géza szépművészeti fafaragások kiállítása

A fafaragások kiállítása Nagyörzsönyben világviszonylatban is egyedi, Kókai Géza művész által diófából készült zsűrített alkotások, igényesen kivitelezett szép kompozíciók. A kiállítás a Széchényi utca 3. szám alatt tekinthető meg, a hét minden napján.

Magfaragó Műhely

Nagyörzsöny egyik értékes látnivalója Martin Balázs magfaragó műhelye. A gyümölcsmagok faragása egy mára már csaknem elfeledett ősi mesterség, így Martin Balázs a nyitott műhellyel és a kiállítással ezt a hagyományt szeretné életben tartani. Az érdeklődők a faragás folyamatába is betekintést nyerhetnek. A műhelyben berendezett tárlat a hét minden napján látogatható. Időpont egyeztetés telefonon lehetséges.

Mesekerámia kiállítás

Korongozott, kerámia figurákból megformált, mesejelenetek kiállítása, mely ingyenesen látogatható. Nyitott műhelybe is betekintheznek az érdeklődők, hétfő kivételével a hét minden napján.

B. Szabó András festő állandó kiállítása a Főtéren

2020. augusztus 20-án nyílt a nagyörzsönyi szabadtéri állandó tárlat, mely a Főtéren szabadon megtekinthető bármikor.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

IpolyFeszt

A rendezvény célja az Alsó Ipolymentén fekvő, magyarországi és szlovákiai települések határ menti együttműködése, valamint kultúrájának és hagyományainak megőrzése, amelyet egy sokszínű, háromnapos fesztivál, önkormányzatok és civil szervezetek közti közös megszervezésével kívánnak megvalósítani.

Kisvasutak Napja

A Nagybörzsönyi Kisvasút minden évben résztvesz a Kisvasutak Napja akcióban, amikor is különleges bemutatókkal és vonatokkal várják a látogatókat.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Kosárfonás

A nagybörzsönyi kosárfonók híresek voltak strapabíró, igényes kivitelezésű 'hátikas'-aikról. Mogyorófavesszőből, néha "klenfából" készítették ezeket a tároló és szállító eszközöket. A hátikas fonását nők végezték, de a beszegést és az összeállítást mindig a férfiak. Az elkészült kosarakat egy éjszakára kádba rakták, ként tettek mellé, amit meggyújtottak és lefedték egy lepedővel. Így a kas szépen kifehéredett. A hátikasoknak nem volt fedele, kasterítőt - "kreksztueh"-t használtak a letakaráshoz. Ezt a kosártípust használták étel, termés, friss fű sőt gyermek szállítására is. A váci piacon nagyon kelendő árunak számított. A II. világháború idején fontos cserekereskedelmi termék volt a jó hátikas, az Ipolyon átcsempészve Ipolyszakállason el tudták cserélni cukorra, lisztre. Az utolsó nagybörzsönyi kosárfonó Freml János volt, illetve nemrégén költözött Letkésre Cserge Gábor, aki még tud kosarat fonni.

Kender áztatás

A falu közvetlen határában voltak a kenderföldek. Aratás után a kendert 12-14 napig áztatták a Börzsöny patak "tump"-jaiban. A patak mélyebb pontjain kövekkel voltak körberakva ezek a "tump"-ok, áztató helyek. A kisebb anyagokat, ruhadarabnak valókat az asszonyok maguk készítették el, a nagyobb ponyvákat, lepedőket pedig a takácsmester, akinek egy szobányi nagyságú szövőszéke volt.

Molnárság

Korábban négy malom is üzemelt a faluban - patakmalomok, de kettőnek nyoma veszett. Gátakkal biztosították a patak felduzzasztását és így elegendő vízhozamot a malmoknak. Főként a település lakossága hordta a malmokba a búzáját. Nemcsak lisztet de grízt és darát is őröltek itt, valamit kukoricát is daráltak a csirkéknek. A legutolsó molnár Antal Gusztáv volt. A malom jó állapotban és gépeivel maradt fönt - csak a patakot terelték el - így nincs ami a kerekét meghajtsa.

Bányászat

A falu bányásztelepülés volt, ahová az esztergomi érsek telepített német nyelvű lakosságot (szászokat), akik értették a bányász mesterséget, még a XIII. században nemesfémbányászat céljából. Mivel azonban a bányászati jogokat az esztergomi érsek birtokolta, így nem kapta meg a település azokat a kiváltságos jogokat mint a felvidék (szabad királyi) bányavárosai, egyetlen kiváltsága a vásártartási jog volt. A 13. században ezüstöt és ólmot bányásztak a Bányapuszta nevezetű területen. A Fagyosasszony táróban aranyat és ezüstércet bányásztak. A Rózsabánya nevű táróban aranyat bányásztak. Itt kohó is működött. Az aranyat általában Selmezbányára szállították. Azt beszélik, hogy a török idők alatt titokban tartották a bányákat, nem is művelték, az aranyból, ezüsből készült pénzürméiket a küszöb alá rejtették, vagy gerendákhoz tűzték. Nagybörzsöny bányászatának második fénykora az 1770-es évekre esett és kifejezetten rövid ideig tartott. Művelés folyt több táróban és altáróban. A völgyekben igazi kis iparvidék alakult ki pörkölővel, érczúzóval, raktárral, kovácműhelyekkel, bányász és bányafelügyelő lakásokkal, irodával. 1784-ben kohó is épült, melynek fúvóit a patak vize hajtotta. A nagybörzsönyi ezüstkohó – az újmassai „őskohó” mellett – az egyetlen fennmaradt XVIII. századi kohászati emlékün.

Borászkodás

A nyugatról származó telepesek fő megélhetési forrása a földművelés, leginkább a szőlőtermesztés lehetett. A települést övező déli lejtőkön jó minőségű bort termeltek, amit Bécsbe, Esztergomba, vagy Selmezbányára szállítottak. A település jó része alá van pincézve, előfordult a fűrtös pince is - mely egy főágból és mellékágakból állt. Volt olyan pince, melyben egy lovaskocsi meg tudott fordulni.

Helyi termékek, termelők és üzletek

Lek-Vár Lak

Több, mint 120 féle, helyben készült lekvár kóstolható, vásárolható, valamint a készítését is megtekinthetik az érdeklődők.

Magfaragó Műhely

A helyi magfaragó műhelyben egy rég elfeledett mesterség, a gyümölcsmagfaragás rejtelmeibe tekinthet be a látogató: egyedi ékszerek, miniatűr faragványok tekinthetőek és vásárolhatóak meg.

Házi füstölt húskészítmények

Nagybörzsönyi őstermelők házi készítésű, saját nevelésű állatok húsból készült finomságok közül válogathatnak a vásárlók.

Oszi füstölt finomságai

Sertésből, a régi hagyományokat követve kis kézműves feldolgozóban készülnek a különféle gasztronómiai csodák.

Édes Mézes Mézeskalács

Különleges édességek kerülnek ki Svéger Ágnes kezei közül, melyet a Kossuth L. utcai üzletében lehet megvásárolni.

Neszka

Házi aszalt termékeket lehet vásárolni Grósz Ágnes jóvoltából a nagybörzsönyi üzletben.

Padláskincsek

A kézműves ajándékbolt a Malomkert Panzió Éttermének bejáratánál található kis parasztházikóban lelhető fel.

Mesekerámia

Korongozott, kerámia figurákból megformált, mesejelenetek kiállítását tekintheti meg az érdeklődő Palisca Mária műhelyében.

A település hagyományai, legendái, története

A gyász színe

A monda úgy tartja, hogy Szent Péter a mennyország kapujában piros virággal várja az oda érkezőket. Ezért Nagybörzsönyben a gyász színe a piros volt. A halotti leplen a piros minta csíkokban fordult elő, a sűrű minta gazdagságra utalt. A lányok addig nem mehettek férjhez, amíg el nem készítették saját és leendő férjük halotti leplét.

Bányász legenda

A régi bányász legenda úgy tartja hogy az aranytehen farka Selmezbányán van de a feje Nagybörzsönyben. A falu bányásztelepülés volt, ahová az esztergomi érsek telepített német nyelvű lakosságot (szászokat), akik értették a bányász mesterséget, még a 13. században nemesfémbányászat céljából. Mivel azonban a bányászati jogokat az esztergomi érsek birtokolta, így nem kapta meg a település azokat a kiváltságos jogokat mint a felvidék (szabad királyi) bányavárosai, egyetlen kiváltsága a vásártartási jog volt. A 13. században a Fagyosasszony tőroban aranyat és ezüstércet bányásztak. Az aranyat általában Selmezbányára szállították. Azt beszélik, hogy a török idők alatt titokban tartották a bányákat, nem is művelték, az aranyból, ezüsből készült pénzérméiket a küszöb alá rejtették, vagy gerendákhoz tűzték a helyi bányászok.

Kitaibel Pál és a pilsum

1789-ben Kitaibel Pál egy addig ismeretlen ércre bukkant Nagybörzsönyben. A település német neve alapján (Deutschpilsen) a pilsum nevet adta annak az ércásványt alkotó elemnek. Ezt az elemet ma tellúrnak hívjuk, de miért? Sajnos nem Kitaibel volt, aki először felfedezte ezt az ércet. 6 évvel korábban egy erdélyi kollégája is felfedezte ezt az anyagot, melyet metallum problematicumnak nevezett - mert az aranyércet kohósítását nehezítette. Végül ebből a rejtélyes ércből kapott egy berlini professzor, aki felismerte, hogy ez az érc egy addig ismeretlen elemet tartalmaz, amit ő aztán Tellus földistenről tellúrnak nevezett el.

Faragott emberfejek legendája

A Szent István templom apszisának külső falán tizenkilenc kőbe faragott marcona férfifej látható. A huszadik hely üres. A legenda szerint, amikor a kutyafejű tatárok rátörtek a falura, az emberek nem futamodtak meg, hanem ellenálltak, s húsz tatár harcost el is fogtak. Tizenkilencnek fejét vették, de egy megszökött. A diadal emlékére a helyi templom hajójának külső díszítményeként kőbe faragták a tatárok arcmását, de egy hely máig üres, s minden valószínűség szerint már az is marad. A huszadik tatár meg ki tudja, hol alussza örök álmát, még az is lehet, hogy valahol a Börzsöny titokzatos erdőinek mélyén.

Pilsnerus nyelv

Nagybörzsönyben néhányan még beszélnek a "pilsnerus" nyelvet, és tartják a régi hagyományokat - főként az ételeket tekintve. A buger nyelv egy különös dialektus, ami csak Nagybörzsönyre jellemző. Az Árpád-kor második felében érkezhettek ide német hospes-ek (bizonyos kiváltságokkal ellátott vendégek) akik nyelvükbe az idők folyamán magyar és tót szavakat is bevettek. Mivel elszigetelten éltek a dialektusukat szinte nem is értették a török háborúk után betelepülő németek, akik aztán szintén hozzátettek, és formálták a dialektust.

Strand

Korábban a Börzsöny-patakot duzzasztották fel és ott fürödtek a fiatalok, majd kialakítottak egy kb 12m hosszú és 8-10 széles medencét is, aminek sekély részébe széles lépcső vezetett le, de a medence túlsó vége már 2 m mély volt. A medence körül bódékban enni, innivalót lehetett vásárolni. A 70-es években ezen a területen tartották a Nagybörzsönyi Napokat - a medence vizét leeresztették, ide került a színpad, a nézők pedig a medence peremén ültek, álltak. Kulturális előadások, táncbemutató, zenés est volt műsoron.

Szakmai összefoglaló

Nagybörzsöny rendkívül gazdag épített örökségi emlékekben: a településen számos műemléki védelem alatt álló érték található: a Szent István király római katolikus templom, a Fájdalmas Szűz-bányásztemplom, az Evangélikus templom, a Szent Miklós római katolikus templom, a Római katolikus plébániaház és az Antal féle vízimalom. Ezen kívül számos kiállítás és interaktív műhelyfoglalkozás várja a látogatókat, úgy, mint a magfaragó műhely, a fafaragó műhely, a mesekerámia kiállítás, vagy éppen a Főtéren található állandó kiállítás.

Gazdálkodástörténeti emlékek közül külön kiemelésre méltó az Antal-féle vízimalom, mely malomipari műemlékként szolgál, valamint kiállítótérként is várja az érdeklődőket. A régi bányász legenda úgy tartja, hogy „az aranytehen farka Selmecebányán van, de a feje Nagybörzsönyben”. Nagybörzsöny igazi bányásztelepülés volt, ma a nagybörzsönyi ezüstkohó – az újmassai „őskohó” mellett – az egyetlen fennmaradt 18. századi kohászati emlékünk. A Bányásmúzeum és Tájházaiban szolgálnak további információkkal erről a korszakról is, valamint a régmúlt mindennapjairól.

A transzbörzsönyi vasút, melynek egyik állomása is a településen található, ma Magyarország egyik leglátványosabb hegyi pályája, a vonala szűk patakmedrek partján, sűrű erdőkben kanyarog, irányfordítóval és hármas hurokkal győzi le a meredélyeket.

Manapság ritkaság, hogy a településre látogatók számtalan helyi termék közül is válogathatnak, legyen az húskészítmény, lekvár, mézeskalács, vagy éppen kerámia. Számos régi mesterség is felfedezhető, melyek közül a bányászat és a molnárság hagyományi ma is bemutatathatóak, de jelen volt a kosárfonás, a boráskodás és a kenderáztatás is. Az épített és szellemi örökség gazdagsága mellett a természeti környezet is csodálatos.

Szakmai elfogultság nélkül kijelenthető, hogy Nagybörzsöny számos olyan értékkel várja a településre érkezőket, amely miatt megéri betérni a településre. Gazdag épített örökséggel rendelkezik, megőrizték gazdálkodástörténeti emlékeiket, melyek bemutatóságára is nagy hangsúlyt fektettek. Kijelenthető azonban az is, hogy vízhez kötődő emlékük viszonylag kevés van, a település értékei azonban további fejlesztésre érdemesek!

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Antal féle vízimalom
- Régi mesterségek: kenderáztatás, molnárság
- Régi strand
- Ipolyfesz
- Bányászat

NAGYMAROS

Nagymaros

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Aktív turizmus
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, története

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Nagymaros a Dunakanyarban, a Duna bal partján, a Börzsöny lábánál, szemben Visegráddal fekszik. Nagymarost az ország legszebb fekvésű települései között tartják számon. A településen vezet át az Országos Kéktúra-vonal, a Nemzetközi Duna-kajaktúrának pedig itt van az első állomása. A város környékét szintén behálózzák a túra és kerékpáros útvonalak. A Duna partjáról fantasztikus kilátás nyílik Visegrádra, valamint a Visegrádi várra.

Nagymaros első írásos említése 1257-ből származik. Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás korában az uralkodók kedvelt tartózkodási helye volt. A település 1342-ben kapott először városi rangot, melyet 1996-ban sikerült visszaszerezni. Károly Róbert ideje alatt Maros lendületes fejlődésnek indult. A település lakóit Buda város

kiváltságaival ruházta fel, valamint Marost Visegrád ikervárosává nevezte ki. Jelentős szerepet játszott a település életében a dunai hajózás. A török időkben, valamint az 1709-es pestisjárvány idején a település népessége jelentősen megfogyatkozott, melynek pótlására nagyarányú lakosságtelepítés indult meg. Nagymarosra a Rajna vidékéről, Mainz környékéről érkeztek német telepesek, akik folytatták és fejlesztették a helység gazdasági kultúráját, a kertészetet és a gyümölcstermesztést. A 18. század végétől a település újra fejlődésnek indult, virágzott a gyümölcstermesztés és a kereskedelem.

Nagymaros két híres személy lakhelyéül is szolgált. Egyikük az Afrika-kutató, vadász, zoológus Kittenberger Kálmán, a másikuk az olasz születésű festőművész Pállya Celesztin. A település a Duna-Ipoly Nemzeti Park területének része.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Szent Kereszt felmagasztalása római katolikus templom

A Nagymaroson álló plébániatemplom a ma is álló középkori egyházi műemlékek közül az egyetlen a Dunakanyarban. A gótikus templomot barokk stílusban építették át. Már a város 1324-es kiváltságlevele is utalt a templomra, ám a település idővel növekedésnek

indult, így a szerény méretű templom hamar szűknek bizonyult, azért a XIV. században a hajóját kibővítették. Az északi fal ablakrendszere ebből a korból épségben fennmaradt. A XV. század végén került sor a templom következő átépítésére, ekkor az épület hajóját meghosszabbították, és szentélyt, valamint sekrestyét is építettek hozzá.

A Mátyás kor végén, a Jagelló-kor elején kezdődött meg a gótikus átépítés, mely során megépült a nyugati torony, és a torony pompás, csúcsíves kapuzata, illetve a toronyalj terét fedő gótikus csillagboltozat is ennek az átépítésnek viselte nyomait. Az 1680-as években a háborúk során a templomnak elpusztult a tetőszerkezete, és a torony felső szintje, a templom sajnos rommá vált. A település lakosai menekülni kényszerültek, és a béke után is lassan költöztek vissza, ám a sors nem segítette ezután sem a templom építését, ugyanis az 1709-10-es pestisjárvány következtében Maros teljesen elnéptelenedett. A Canonica Visitatio 1713-ban a templomot romosnak írta le. A teljes újjáépítésre Leonard Schade kamarai építész tervei szerint 1771-72-ben került sor, amikor is az egész épületre barokk főpárkány és új tetőszerkezet került. A templom mai berendezése a XVIII. századból származik. Az 1910-es években Sztéhlo Ottó tervei szerint állították helyre az épületet, de csak 1951-ben találták meg és emelték ki a gótikus déli kapuzat köveit. 1958-ban, majd az 1973-as években feltárták és helyreállították az összes középkori nyílást, visszahelyezték és kiegészítették a déli, középkori kapu köveit. A 2001-es utolsó felújítás során megtörtént a toronysisak rézlemezfedése, a tetőhéjzat és az ereszcatornák teljes cseréje. A felújítás alkalmával sor került a templom tetején lévő kereszt levételére. Elképesztő, de a keresztben találtak egy idő kapszulát, amelyet a legutóbbi renoválás alkalmával helyezett el benne az akkori katolikus közösség. A levélben olvashatunk egy akkori helyzetleírást, kik töltik be a tisztségeket, ki újjátarta fel a templomot stb. Ezen felbuzdulva a kereszt vissza tétele során a nagymarosi katolikus közösség egy új levelet helyezett el az utókor számára.

Kálvária kápolna és stációk

A Kálvária-kápolna és a stációk 1773-ban épültek. A kálváriához vezető lépcsőket az 1920-as években nagymarosi családok készítették, a lépcsőkön még olvasható a készítő neve. Jelenleg

Béki Márton helyi képzőművész réz domborművei díszítik a stációházakat. A források csak annyi írnak, hogy a kilencvenes években készítette. A stációképeket is adományokból hozták létre, az adományozó neve a dombormű alján látható. Nagyon meredek lépcső mentén vannak a stációk. Nyolc stáció van a lépcsők mentén, az utolsó négy stációkép a kápolna falán van. Jeruzsálemben kezdetben két stáció volt, a pilátusi ítélet és a keresztre feszítés. Maga a kápolna belső berendezése nem értékes. A hagyomány szerint Mária, Jézus anyja Jézus feltámadása után néhány tanítvány kíséretében többször végigjárta Jézus szenvedésének útját. Később az út egyes helyeire emléktáblák kerültek. Miután a ferencesek 1342-ben átvették a szentföldi helyek felügyeletét, Jeruzsálemben körmeneteket tartottak zarándokoknak Jézus szenvedésének útján. A zarándokok megálltak az egyes táblák előtt imádkozni, elmélkedni. „A kálváriák elterjedése és használata összefügg azzal a gondolattal, hogy a keresztény ember legalább jelképesen járja végig Krisztus szenvedéseinek útját a pilátusi ítélettől a sírba tételig.” És miután az emberek nem juthatnak el Jeruzsálembe, a pápák megengedték, hogy másutt is lehessen állítani keresztutat. Először hét stációs volt a keresztút a római hét-stációs templom mintájára, majd tizenkét stációs lett. A keresztutat a 13. és 14. stációval Antonius Daza spanyol ferences 1625-ben egészítette ki. XII. Kelemen pápa 1731-es rendelkezése szabályozta a keresztutak felállításának feltételeit, körülményeit és az ájtatosság módját.

Szent Rókus Kápolna

A Vác felé vezető út mentén áll az 1770 körül épült barokk Szent Rókus-kápolna íves oromzatú, fa huszártornyos épülete. Egyszerű, késő barokk épület, egyenes záródású szentéllyel. Gazdagon tagolt főpárkány, homlokzatán legömbölyített sarkú oromzat mögött fa huszártorony bádogsisakkal. A homlokzat közepén szegmensíves, szalagtagos kőkeret, kétszárnyú, barokk vasalású, de klasszicista ajtóval. Kétoldalt lizénával keretelt tükrör. A hajó oldalfalain egy-egy szegmensíves keretelt ablak barokk vasráccsal. Az ablak asztalos szerkezete XIX-XX. századi. Az épületet az elmúlt években teljesen felújították.

Református Templom

A templom a 1798-ban, a Türelmi Rendelet miatt torony nélkül, és utcaszinttől beljebb épült. A torony a templom 1934-ben történt felújításakor épült, Kós Károly tervei

alapján. A reformáció következtében az 1600-as évek Nagymaroson nagy számban éltek reformátusok, jelentős református gyülekezet alakult ki.

Azonban a pestisjárvány és a Rákóczi-szabadságharc következtében az 1700-as évek elejére mindössze 30 református család élt Nagymaroson, a Magyar u – Fő tér – Molnár u. által határolt területen. A bajorországi svábok Nagymarosra történő betelepítésének következményeképpen növekedni kezdett a katolikus vallásúak száma, a reformátusok száma pedig tovább csökkent.

Vízimalom

A 18-19. században működött hajómalom (egészen az I. világháborúig) Nagymaroson, ami a Molnár utca végén volt kikötve. A századfordulón valamivel lejjebb került, hiszen ekkor már akadályozta a hajóforgalmat a lehorgonyzott, Duna közepén található malom. Mára már nem maradt fent emlék róla, csupán néhány régi fénykép.

Szoborpark

A Duna parton, a hajóállomáson található kis szobrok gyűjtőhelye, mely szabadon látogatható.

Szent István és Gizella szobra

A római katolikus templom tornya a Dunakanyar egyetlen ma is álló középkori egyházi műemléke. A templom már egy 1324-es kiváltságlevélben is szerepel. Ez előtti téren áll Magyarország első királya, Szent István és Gizella királyné 2001-ben készült szobra, akinek rendeletére emelt minden tíz falu egy templomot. Erre utalhat Gizella kezében a kis templom-épület, míg István "hagyományosan" kezében az országalmát tartja. Lukács István nagymarosi szobrászművész alkotása.

Pállya Celesztin szobra

Az érdekes életet megélt, vonzó munkásságáról ismert festőművészek 2015-ben avatták nagymarosi szobrát, a művészt mindenhol polihisztornak emlegetik. Pállya Celesztin, a genovai születésű (1864–1948) festőművész apja magyar származású volt, aki Olaszországba emigrált. Fia azonban – bár olasz nőt vett feleségül –, visszatelepült Magyarországra. A vasútnál töltött be hivatalt, ami folyamatos költözéssel járt, de Pesten sikerült megállapodni.

Művészi tanulmányait ebben az időben kezdte el, pl. Morellinél fametszést tanult. De ekkor már festett is, élete első jelentős sikerét is ekkor érte el (16 éves!). Lotz Károlynál folytatta tanulmányait, majd egy müncheni kitérő után Benczúr Gyula tanítványa lett, ami jelentősen meghatározta további pályáját. Gyakran vállalt együttműködést tanáraival, pályatársaival. Ezek közül legismertebb Feszty Árpád "csapatában" való részvétele, akinek a Magyarok bejövetele című körképén szereplő valamennyi lovat ő festette meg. Szobra Lukács István szobrászművész keze munkáját dicséri.

Árpádházi Szent Margit szobra

A plébánia kapujától jobbra márvány kötömbre állított műkő szobor látható. Szent Margit nyulat és liliomot tart a kezében. Az előbbi arra utal, hogy a Nyulak-szigeti (ma Margit-sziget) domonkos kolostorban élt, az utóbbi pedig szüzességét jelzi. A tatárok elől Dalmáciába menekülő IV. Béla király és felesége, Laszkarisz Mária (bizánci hercegnő) királyné felajánlotta őt Magyarország megmentéséért, azonban később kétszer is férjhez akarták adni: a cseh majd a lengyel királyhoz. A műkő talapzaton kettős kereszt címer látható. A kettős kereszt Bizáncból terjedt el Nyugat-Európában, magyar címerpajzson először III. Béla király ezüst dénárján fordul elő.

Szent Imre kút

A kút 20 méter mély, a kútkáva átmérője 120 centiméter, rajta régi kutakat idéző kovácsoltvas kútrács és kútház. 2006 húsvét vasárnapján szentelték fel. Az Ars Regia szellemi műhely szervezte a kút készítését adományok gyűjtésével. Az adományozók nevét

beleírták a kútkáva 24 kváderkövébe. Ezzel utalnak arra, hogy a nagymarosi kálvária lépcsőfokaiba is nevek vannak belevésve, feltehetően az adományozók nevei. A Nagymaros című helyi újságban folyamatosan hirdették a támogatás lehetőségét és adtak folyamatosan tájékoztatást a kútkészítés helyzetéről. Korábban is létezett itt egy kút - ún. közkút, amit feltártak, és mely valószínűleg a templommal egyidős. Föléje építették a kútkávét.

Világháborús és 1956-os emlékmű

Szervátiusz Tibor műve a két világháború és az 1956-os forradalom áldozataira emlékeztet. Az áldozatok névsora hiányos, a lista kutatás alatt áll. Az emlékmű három egységből áll: középen Piéta-jelenet, két oldalt az áldozatok névsora. Érdekes, hogy az első világháborúban elesettek neve nincs feltüntetve. Minden bizonnyal itt is volt külön emlékmű, de nem tudni, mi lett a sorsa.

Kittenberg Kálmán bronz mellszobra

Mészáros posztamensen áll a híres Afrika kutató, vadász bronz mellszobra. A szobrot 1971-ben a Vadászati Világkiállítás idején a vadász szövetség és a nagymarosi vadásztársaság állíttatta. A posztamensen egy oroszán domborműve látható. Kittenberger Kálmán 1958-ban bekövetkezett haláláig Nagymaroson élt, hajdani villája a róla elnevezett utcában található.

Szent Márton és a koldus szobra

A Fő téren Szent Márton szobrát lehet látni – Szent Márton egyébként a város védőszentje. Leginkább a Márton-napi libáról ismerjük, de korántsem csak a „libás” legenda él Szent Mártonról. Történt egyszer ugyanis, hogy Márton légiós szolgálatát töltötte Amiens városában, és egy őrjárat közben megpillantott egy koldust a hóban. Alig fedte ruha a szegény ember testét. Márton a kardjával levágta a köpenyege felét, és oda adta a koldusnak. Aztán este, álmában megjelent Jézus, vállán a koldusnak adott köpenydarabbal. A Fő téren átható szobor azt ábrázolja, ahogyan Márton épp kettévágja a köpenyét, és a koldusnak adja. A mű Nagy Attila szobrász alkotása.

Kőkeresztek

A településen több kőkereszt is áll, ebből jelen tanulmányban kettő kerül részletezésre.

- A város szép gótikus templomával szemben áll. Német nyelvű felirata szerint 1861-ben emeltette Josef Emerisch és családja, a szöveg szerint "hálából bűneink megváltásáért". Szintén német nyelvű felirat tudatja, hogy 1932-ben renoválták.
- Kettős talapzaton kőkereszt, kő corpus-szal. a talapzat homloksíkjában építési felirat: 1800. Renoválva 1931-ben.

Természeti örökség

Nagymarost az ország legszebb fekvésű települései között tartják számon. A településen vezet át az Országos Kéktúra-vonal, a Nemzetközi Duna-kajaktúrának pedig itt van az első állomása. A város környékét szintén behálózzák a túra és kerékpáros útvonalak. A marosi panoráma szorosan összefonódott Nagymaros létével. Nagymaros egész területéről varázslatos kilátás nyílik a visegrádi Fellegrárra, amely a hegytetőn állva tekintélyt parancsolóan uralkodik még ma is. Így nem csoda, hogy akik a városba érkeznek, azoknak a fő programot a Duna parti séták jelentik. A település a Duna-Ipoly Nemzeti Park területének része, számos kiránduló-útvonal indul innen.

Julianus-kilátó

A Hegyes-tető 482 méter magas csúcsán álló Julianus barát toronyból a Dunára, a Visegrádi-hegységre és a Börzsönyre is páratlan panoráma nyílik, a lábánál padok és asztalok várják a kirándulókat. A csaknem tizenöt méter magas, középkori bástyát idéző Julianus-kilátó látványában, stílusában mintegy válaszol a visegrádi várnak a Duna túloldaláról. A kilátó két ütemben újult meg az Ipoly Erdő Zrt. és a nagymarosi erdészet révén, középső szintjén egy fedett helyiséget alakítottak ki, ahová behúzódhatunk a szél és az eső elől. Az eleink után Ázsiában kutató szerzetesről elnevezett, bástyára emlékeztető, kétemeletes kilátót a nagy múltú Encián Turista Egyesület építtette 1938-ban (és adta át a következő évben) a 482 méter magas Hegyes-tetőre. Akkoriban a Szent Mihály-hegy tömbje turisztikai mintaterületként szolgált, ahol a természetjárók viszonylagos szabadságot élvezhettek a kor

máshol jellemző viszonyaihoz képest, hiszen nappal járhatták a kialakított turistautakat, emellett többek közt padok, pihenőhelyek épültek számukra. Csigalépcsője igen meredek és keskeny. A kilátót Törökmezővel a Törökmező tanösvény köti össze.

Törökmező tanösvény

A Törökmező és a Hegyes-tető között húzódó tanösvény a dél-börzsönyi erdők és rétek világát, természeti és kultúrtörténeti érdekességeit, értékeit mutatja be. A tanösvény szakaszonként is bejárható. Aki a teljes útvonal bejárásához szükségesnél kevesebb időt tud eltölteni a környéken, a túra több pontjáról elérheti a tanösvénnyel párhuzamosan futó Panorámautatót, amelyen visszatérhet a kiindulópontához. A fáradalmak kipihenésére az útvonal mentén több pihenőhely áll rendelkezésre. A tanösvényen bepillantást nyerhetünk a Börzsöny élővilágába: virágokba, odúkba, beszédes földrajzi nevekbe, állatvilágba.

Gesztenye tanösvény

2007-ben "A "24. órában" - közösen a helyi szelídgesztenyések megmentéséért" név alatt Nagymaros és Kékkő önkormányzatai közös projektet hoztak létre az európai szelídgesztenye (*Castanea sativa*) megmentéséért. A közös tudományos kutatás és a szelídgesztenyések védelme mellett létrehoztak egy-egy referencia területet, ahol a gyakorlati fogások mellett a gyógyítás eredményei is bemutathatók. Az ismeretek terjesztésének érdekében hozták létre ezt a 21 állomásos tanösvényt. Az állomásokon 60x80 centiméteres, színes, képekkel illusztrált leírásokat olvashatunk. A tartóoszlopok tetején stilizált gesztenyét láthatunk. A tanösvény végig vezet Nagymaros híres fái között, és felhívja a figyelmet a fák veszélyeztetettségére.

Remete-barlang

Tizenöt millió évvel ezelőtt e helyen nagyerejű kitörésekkel, lávafolyásokkal és hatalmas törmeléklavinákkal, hegyomlásokkal kísért vulkáni működés zajlott. Az 1500 méter magasságot is elérő vulkáni kúpok 2-300 méter mélységű sekély tenger ölelte körbe. A Remete-barlang bejáratát legjobban a Visegrádi vár magasságából láthatjuk. A Duna fölé magasodó Szent Mihály-hegy meredek, sziklás oldalában nem vezet fel turistaút, ott még száraz időben is kockázatos vállalkozás a kalandozás. Biztonságos turistaút a nagymarosi vasútállomástól vezet fel a hegyre. A sárga jelzésen elindulva előbb egy erős kaptatót kell

leküzdenünk, majd a Panoráma úton, odébb a Kittenberger úton érjük el a sárga barlang jelzést. Ez visz le a barlangokhoz. Ezek a barlangok csak kis részükben természetes eredetűek. Most látható méreteiket és formáikat mesterséges átalakításokkal, a kőzet faragásával nyerték el, melyek részben a római korra tehetőek. A középkorban az üregekre feltehetően sziklakápolna, illetve barlangkolostor épült. A bejárat mellett láthatunk is az építmény maradványaiból egy kisebb darabot. A barlang belső kialakítása primitív bazilikális elrendezésű, a jobb oldali „mellékhajó” kicsi szentélyben záródik. Az egykori kolostor festői elhelyezkedése a romantikus korokban védettséget, később sajnos kitettséget jelentett.

Aktív turizmus

Kajak-kenu bérlés

Kajak-kenu-csónak kölcsönzés lehetséges egy helyi vállalkozás szolgáltatásainak igénybevételével.

Vízitúrák

A Dunával, Ipollyal, Garammal és a budapesti Duna szakasszal összekapcsolva akár egynapos, akár egy egész hetes kenutúrát is szervez egy helyi vállalkozás.

Kerékpározás

Budapest-Vác-Szob között kiépített kerékpárút vezet. Érdekessége és nagyszerűsége abban áll, hogy nagyrészt közvetlenül a Duna parton halad, ami a kerékpározást feledhetetlen élménnyé teszi.

Horgászat

Horgászni vágyók a Dunán, vagy akár a törökmezői halastavaknál és az Ipoly partján is hódolhatnak szenvedélyüknek. A térség vizes élőhelyeinek jellegzetes fajai közül néhány érdekesebbet említünk: csuka, leső és törpeharcsa, süllő, dunai ingola.

Közforgalmú kikötő

A közforgalmú kikötő Nagymaros 1693+100 fkm bal parti szelvényében nyíló öbölzetben található. A kikötő rendelkezik 2 sólyapályával (csúsztatógerenda) és egy csörlővel. A vízén érkező vendégek számára 30 méter hosszú vendégstég áll rendelkezésre. A stégeken víz és áramvételi lehetőségeket biztosítanak. A helyszínen lehetőség nyílik üzemanyag tankolásra, hajófelszerelés vásárlására. Vendégeink igénybe vehetik a Yacht étterem szolgáltatásait, valamint a helyszínen található szálláslehetőségeket. Mahart

járatok. Több Mahart járat is érinti Nagymarost, így például a Dunakanyar körjáratok, mely meghatározott menetrend szerint várja az utasokat.

Maros yacht kikötő

Nagymaroson, a visegrádi várral szemben, mesterségesen kialakított zárt öbölben található, egész nyáron várja a hajózás szerelmeseit.

Komp

Visegrád és Nagymaros közt rendszeres kompjáratot üzemeltet az Atlantis Club Kft. A kompon gyalogosan, biciklivel, motorkerékpárral, személygépjárművel és akár 40 tonnát meghaladó tehergépjárművel is lehetőségünk van átkelni a Duna egyik partjáról a másikra. A komp a hét minden napján üzemel.

Kiállítások

Kittenberger Kálmán lakóháza (jelenleg átépítés alatt)

Kittenberger Kálmán, magyar Afrika-kutató, zoológus, tanár, vadász és természettudományi író, Nagymaros lakója volt 1958-ban bekövetkezett haláláig. A Kittenberger Kálmán utcában áll egykori háza, a Sylvia Lak, amely ma még lakóház. A településen iskolát és utcát is elneveztek róla, emlékéét pedig egykori lakóháza és a főtéren álló mellszobra is őrzi. Kittenberger Kálmán (1881-1958) vadász, preparátor, Afrika-kutató, lapszerkesztő, természetkutató, vadászati szak- és szépíró volt. Hat utazása során összesen 16 évet töltött Afrikában, 300 új állatfajt fedezett fel. A nagymarosi villa 1890-ben épült, melyben eredeti tárgyak és berendezések találhatók. Az Ipoly Erdő Zrt., az állam segítségével, a családtól megvette a házat. A tervek szerint látogató- és oktatóközpontot alakítanak ki. A fejlesztés két lépésben történik: először megújítják az épületet és környezetét, a második ütemben pedig oktató- és rendezvénytérrel bővítik.

Német Nemzetiségi Tájház

Az elmúlt években nyílt meg a Sváb Tájház, amelyet a város közösségi összefogása keltett életre. Itt a vitrinekből kivett, padláson talált régi tárgyak kerültek kiállításra. A

látogatásra hétfőig és ünnepnapokon van lehetőség 10-18 óra között, előzetes bejelentkezéssel.

Sigil Galéria

A Duna-parthoz közel eső Sigil Galéria szintén remek úti cél, ahol havonta változó kiállítások tekinthetők meg a képzőművészet különböző ágaiból. A leggyakrabban festőművészeti alkotások kerülnek kiállításra, de fotók, sőt, olykor szobrok is megjelennek a kiállításon. Az alkotók egy része kapcsolatban áll a várossal. A galéria a kávézóval, vendéglátóhellyel kiegészülve tökéletes kulturális helyszínt biztosít különféle rendezvények lebonyolítására, ráadásul igazán gyerekbarát az udvara is.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Dunakanyar fesztivál

A Dunakanyar Fesztivál keretében minden évben olyan programokkal készülnek a szervezők, melyek a helyi és az odalátogató érdeklődők számára is izgalmasak, illetve általuk az egész Dunakanyart is jobban megismerhetik. A játékos családi programok mellett többek között vezetett túrák, zenés-táncos helyszín, jóga és koncert is szerepel a programban. 2021-ben Olyan programokkal készültek, ami az adott település szépségeit és kultúráját mutatja be a helyi közösség bevonásával. Így került sor például vezetett túrákra, faültetésre, kincskeresésre, vagy éppen különféle hangszerek kipróbálására.

VéNégy Fesztivál és Színházi Találkozó

A fesztivál teljesen egyedi Magyarországon, mert a visegrádi négyek államaiból - Magyarország mellett Csehországból, Lengyelországból és Szlovákiából – hív, 2021-ben 8. alkalommal színészeket, előadókat, zenekarokat. a gazdasági és politikai összefogás mellett akkor van igazán "lelke" a V4-ek együttműködésének, ha ez a kultúra területén is egyre erősebben megvalósul. Ebben kiemelt szerepe van a 2021-ben Nagymarosra költözött fesztiválnak. A visegrádi várral szemben, a nagymarosi Duna-parton megvalósuló fesztiválon három színpaddal, nívós színházi előadásokkal, hazai és külföldi zenekarok koncertjeivel, gasztronómiai kínálattal, napközbeni programokkal várta a látogatókat.

Dunakanyar Művészeti Fesztivál – Dalok a vízen – utazás stílusokon át

A Duna Művészeti Fesztivál eseménysorozat programjai június és augusztus között minden pénteken, szombaton és vasárnap sokszínű kulturális programokkal várják az érdeklődőket: Nagymaros, Zebegény és Visegrád hajóállomásain.

Zenélő Dunakanyar Kikötőkoncertek

A Vác Civitas Fúvószenekar térzenei programjai a Dunakanyar több településén: Szob, Vác, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Dömös, Visegrád, Esztergom kikötőiben.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Kofahajók

Nagymaroson a gyümölcstermesztésnek már a középkorban is volt hagyománya, egyes emlékek szerint már a római korban termesztettek itt szőlőt. Híres volt a gesztenye - a legenda szerint Beatrix királyné Olaszországból hozott fajokat telepítettett ide -, a szőlő, az őszibarack, a körte és a bogyós gyümölcsök is. A 19 század második felében hajókkal szállították a gyümölcsöt Bécsbe és Budapestre. A sváb kereskedők könnyű szerrel értékesítették árujuk a bécsi Naschmarkton is. A budapesti kofahajók este indultak és a Kis-Dunán minden állomáson felszedték az eladókat. Éjfél után értek a budapesti Nagyvásártelepnél lévő hajóállomásra. Az értékesítés hajnali 4 körül kezdődött. Visszafelé 11-kor indult hajó, amivel haza is térhettek az árusok. A gyümölcsök csomagolásához is nagyon értettek a nagymarosiak, pontosan tudták mely gyümölcsöt milyen kosárba, milyen módszerrel kell elhelyezni, hogy ne sérüljön meg.

Révészet, kompátkelés

A Nagymaros és Visegrád közötti kompjárat 1890. május 22-én indult el a Buda nevű motorossal - propeller hajó fa kompot vontatott maga után. Az első utas Görgey Artúr volt. 6 krajcárt fizetett a jegyért. Hajók már korábban is kikötöttek itt – már 1863-tól. Akkoriban rendszeres hajójárat volt Budapest és Bécs között, és a hajók itt is kikötöttek.

A település hagyományai, legendái, történetei

A királylátás halottja

1894-ben hadgyakorlatot tartottak a térségben amit meglátogatott a király, Ferenc József is. Azt tartja a legenda, hogy a király érkezése olyan nagy esemény volt, hogy mindenki látni akarta, a nagymarosi harangozó is, aki annyira kihajolt a toronyból, hogy lássa a királyt, hogy kiesett és szörnyet halt.

Remete barlang legendája

A legenda szerint a 19. században egy helyi remetének látomása volt - hallotta a szélben az angyalok hárfázását, ezután pedig visszavonult a Szent Mihály-hegyi barlangba. Volt egy szamara, aki a történet szerint olyan okos állat volt, hogy naponta lejárt a Dunára a hátára kötött vödörrel és olyan mélyre gázolt a vízbe, hogy megtöltse azokat. A falun keresztül ment vissza a barlanghoz, út közben a falusiak még ráaggattak ajándékokat a remetének. A monda úgy tartja, hogy egy áradáskor a szamár vízbe fulladt, a remete pedig bánatában, hogy elvesztette szeretett állatát vízbe ölte magát. A legenda egy másik befejezése már nem ennyire romantikus. Aszerint a falubeli gyerekek kővel rakták meg a szamár vödreit, emiatt fúlt az állat vízbe, gazdája pedig éhen halt mivel hiába várta az állatot a vízzel és a falusiak csomagjával.

A "Dám" története

Az 1838-as nagy árvíz a fél falut elöntötte. Ekkoriban a Duna part lapos volt és a víz könnyen betört a házak közé. Az árvíz után Széchenyi István sokat hajózott a Dunán, megoldásokat keresve a tragédiák megelőzésére. Ő javasolta, hogy Nagymaroson egy kiálló szikla ormot építsenek, ami megtöri a Duna rohamát, akár a jegesár esetén is. Ez a kőbástya szerű építmény ma is védi a települést, és léte a kellemesen árnyékos sétány létrejöttében is nagy szerepet játszott.

Képeslap írás

Amikor a 19. század közepén a Dunakanyar és benne Nagymaros kedvelt nyaralóhellyé vált - köszönhetően főleg a Budapest-Pozsony vasútvonal kiépülésének - egyre többen keresték fel a települést. Ha már itt nyaraltak szívesen tudatták ezt rokonaikkal, barátaikkal. 1898-tól jelentek meg a falu épületeit, a Dunapartot ábrázoló képeslapok. Mivel a feladási díjat úgy határozták meg, hogy a címzés oldalán megjelenő szavakat is felszámolták, ezért sokan inkább az ingyenes képes oldalra írták a beszámolójuk.

Nagymarosi pofon

A 19. és 20. század fordulóján szállóigévé vált nagymarosi pofon a dunakanyari nyaralóturizmus elterjedéséhez köthető. Korabeli újságok tudósítása alapján a nyári szezon elején két pesti nyaraló szólalkozott össze melynek következtében csattan el az első pofon, melyből tömegverekedés lett. Az évek során aztán szinte minden évben beszámolnak a tudósítások a "szezonnító pofonokról". Décsi Imre orvos 1911-ben úgy jellemezte a "kialakult szokást" mint a pesti ember "vékony tisztességtudás rétegét", mely egy nem tetsző mondat, vagy néhány sör után teljesen elvékonyodik és pofozkodásban ér véget. A 20-as évek elejére csillapodott a "pofonháború", melyről műdal is született.

Duna alatti alagút

Talán már évszázadok óta létezik a mende-monda a helyiek körében, hogy a Duna alatt vezet egy titkos alagút. Van, aki a rómaiaknak titulálja, van, aki az Anjoukhoz köti. Egy biztos, alagút van, de nem is titkos és nem is régi. 1995-ben már próbaüzemet tartottak a Duna Menti Regionális Vízmű Zrt. közműalagútjában, ami a Duna 1696. folyamkilométerénél fut kb. 17 méterrel folyó alatt 550m hosszan. Ivóvíz, szennyvíz és egyéb közművezetékek futnak benne, illetve mindkét bejárat közelében kis tárlat mutatja be az alagutat.

Szakmai összefoglaló

Nagymarost az ország legszebb fekvésű települései között tartják számon: a Duna partjáról fantasztikus kilátás nyílik Visegrádra, valamint a Visegrádi várra. Ez azonban nem minden, ennél a település sokkal gazdagabb értékekkel is rendelkezik. A városon át vezet az Országos KÉK túra, és a Nemzetközi Duna kajak túráknak is itt van a kiindulópontja. A Julianus toronyból kiváló panoráma biztosított a Dunára, ahol rendkívül aktív a vízi turisztikai élet.

Szakraális értékekben is bővelkedik a település: templomai és kápolnái mellett a kissé nehezen megközelíthető Remete-barlang is sziklakápolnának, vagy barlangkolostornak épülhetett. Számtalan emlékművel rendelkezik a település, leghíresebbjei közé Szent István és Gizella szobra, Pállya Szelesztin, valamint Szent Márton és a koldus c. szobor tartoznak. A település lakosa volt Kittenberg Kálmán, híres Afrika-kutató; a Sylvia lakot jelenleg alakítják át modern látogatóközponttá.

3 kikötő is várja a hajózni vágyókat: kompikötő (Visegrád és Nagymaros között), közforgalmú kikötő a MAHART járatainak, valamint yacht kikötő az egyéni vendégek részére. Kevesen tudják, de Nagymarost Visegráddal egy Duna alatti alagút is összeköti: az 530 méter hosszú közműalagutat évente kétszer a nagyközönség számára is megnyitják, egyébként nem látogatható.

Nagymaros a régmúltban is kihasználta a Duna közelségét: a vízimalmokról mára már csak a szóbeszéd maradt, és néhány régi fénykép, kézzelfogható emlék nem várja az érdeklődőt; révések és kofahajósok kerültek ki a lakosok közül.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Duna alatti alagút
- A 'Dám' története
- Egykori mesterségek: kofahajós, révész
- Vízimalmok emléke (nincs maradvány)
- 3 jelentős kikötő: 1) közforgalmi, 2) yacht-, és 3) kompikötő
- Rendszeres hajójáratok a Dunakanyar települései között
- Aktív vízi turizmus
- Dunakanyar Művészeti Fesztivál, hajóállomásokon adott koncertek
- Julianus barát toronyból panoráma a Dunára
- Dunáról panoráma a Visegrádi várra
- Nemzetközi Duna kajaktúra

PÁRKÁNY

Párkány (Stúrovo)

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Párkány (szlovákul Štúrovo) Szlovákia legdélebben fekvő és legmelegebb városa, Esztergommal átellenben, a Duna bal partján fekszik. Olyan csodás kilátás nyílik az esztergomi bazilikára a Magyarországot Szlovákiával összekötő Mária Valéria hídról és a város Duna-parti sétányáról, hogy ezért a látványért már önmagában is sokan látogatnak el a településre.

Az első írásos feljegyzések a Duna fontos gázlója mellett fekvő településről a 11. századból származnak. A város területe már a kőkorszakban lakott volt. A római időkben ezen a helyen volt található az „Anavum” őrállomás. A város feltehetőleg Nána és Kakath helységekből alakult ki, Kakathvár nyári lakot Árpád magyar vezér fia építtette a 10. században. Kakath község fontossága egyre nőtt, és a Dél- és Nyugat-Európából érkező középkori kereskedők vásártere volt. A tatárjárás idején a település erődítményt kapott, ekkor kezdték használni a település új nevét (Párkány).

Történetéhez hozzátartozik, hogy helyi hagyomány szerint 1546-tól, tehát a török hódoltság kezdetétől tartanak vásárokat. Vásártartási kiváltságlevelet 1724-ben kapott a település, III. Károly királytól, amely évi négy országos vásár (Szent György, Szent Bertalan, Szent Simon és Júda, valamint Szent Luca napjain) megtartását engedélyezte Párkányban. A századok múltával ezekből csupán a híres Simon-Júda napi vásárok maradtak fenn egészen napjainkig.

Ma már természetes számunkra, hogy Párkányt Esztergommal híd köti össze, de sokáig kellett erre várni, hiszen a II. világháborúban a visszavonuló német csapatok felrobbantották a hídszerkezet középső részeit. A rekonstrukcióra pedig majdnem hat évtized után került csak sor; 2001. október 11 óta ismét teljes hosszában áll a Mária Valéria híd. Érdeemes Párkány hangulatos belvárosában sétát tenni, megnézni a település számos emlékművét, betérni múzeumába, galériájába, vagy éppen sétálóutcájába.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Mária Valéria híd

Az Esztergom-Párkány közötti dunai átkelésnek már kr. u. 170-ből is van írásos emléke. Ez kezdetben tutajjal, 1075-től révvel történt, a török hódoltság alatt, 1585-től 1683-ig pedig már stabil hajóhíddal, mely a keresztények ágyúí és a menekülő török csapatok terhei alatt pusztult el. 1762-ig dereglyék és csónakok bonyolították le a forgalmat, mígnem Esztergom város felszabadítása után repülőhidat állítottak forgalomba: ez egy 7 ladikra helyezett úszómű volt, melyet 400 méter hosszú kötél tartott, és a víz árja hajtott egyik partról a másikra. Baross Gábor minisztersége idején vették tervbe egy állandó vashíd építését, melyet 1895-ben ünnepélyes keretek között adtak át, és amelyet a legmagyarabb királyi főhercegnőről, Ferenc József Budán született leányáról, Mária Valériáról neveztek el. 1919-ben egy robbantás tette tönkre a híd első pillérjét, 1922-ben tették újra járhatóvá, majd 1927-ben teljesen felújították: a korszerűtlen fakonstrukciót vasbetonra cserélték. 1944-ben a visszavonuló német csapatok a híd középső három ívét felrobbantották, így ezt követően csónakjárattal, kishajóval, majd autókat is szállító komppal közlekedtek át a Dunán.

2001. október 11 óta ismét teljes hosszában áll a Mária Valéria híd, összekötve Párkányt Esztergommal.

Árpád-házi Szent Imre herceg római katolikus templom

Az 1701-ben épült barokk templomot gróf Esterházy Imre (1663-1745) esztergomi érsek építtette Árpád-házi Szent Imre herceg tiszteletére. A templom későbarokk stílusban épült. Eredetileg csak egy hajója és alacsony tornya volt. A szentélyben volt a főoltár, felette olajfestményen a templom védőszentje Szent Imre. A templom hajójában a szószék és a Fájdalmas Szűzanya és Jézus Szíve mellékoltárok voltak. A templomnak kőből épült hat változatú orgonával ellátott kórusa volt. Az Esztergom Vízivárosi plébániához tartozott. Első adminisztrátora Hidassy János volt, aki 1699-1703-ig muzslai plébános volt. Simor János érsekprímás kiszélesítette és felújította a templomot. Két oldalhajóval bővült, ezekbe lett áthelyezve a két mellékoltár is. Erről tanúskodik a főbejárat felett elhelyezett latin felirat: JOANNES CARDINALIS SIMOR AMPLIAVIT ET RESTAURAVIT AD 1878. Orosch János, 1993-1999 között párkányi adminisztrátor és dékán, 1999-2004 között plébános szolgálata alatt a templomot az orgonával együtt teljesen felújították, a templom Szent Imrét ábrázoló

főoltárképét is restaurálták. 2017-ben a templom új tetőszerkezetet és cserepezést kapott. Külső tatarozása 2020-ban valósult meg.

Hungária Szálló

1894-ben a Fő utca elején felépítették a város első emeletes épületét, a Steiner Mór féle Hotel Hungáriát. „A terjedelmes épület földszintjén és emeletén vendéglőket és kávéházat nyitott s néhány vendégszobát is rendezett be fogadóval.”- (Esztergom és Vidéke, 1894. november). Ez idő tájt pezsgő kereskedelmi élet jellemezte a települést, Párkány a térségnek a központja volt, vasút itt épült először, fel a bányavárosok felé ezért is volt szükség a szállodára. 1911-ben a Párkányi Takarékpénztár tulajdonába került, mely utána takarékpénztárként üzemeltetett az épületben. Nekik köszönhető a régi fotókon látható méhkas forma is. Az épület ma is áll, kereskedelmi egység található benne.

Nepomuki Szent János szobor

A szobor a Szent Imre plébániatemplom kertjében, a templom bejáratától jobbra áll.

1946. évi kitelepítések emlékére

A Szent Imre plébániatemplom mellett található emlékművet az emlékező és soha nem feledő utókor készítette.

Wertner Mór emléktáblája

A századforduló jeles tudósa 1908-1921 között Párkányban élt és működött, mint megbecsült járási tisztiorvos és több kiváló történeti munka szerzője. Az emléktáblát Párkány és Vidéke Kulturális Alapítvány és Párkány városa állította 1996-ban.

Párkány történetének emlékműve – a Regélő szikla

Párkányt a garamszentbenedeki apátság alapítólevele 1075-ben ‘Kakath’ néven említi. ‘Kakath’ – Kakas. A középkorban Kakath Parkan néven is szerepelt. A török 1543-ban elfoglalta, 1546-ban várat épített. Török neve: Dsigerdelen Parkan. 1683. október 9-én a párkányi csata

során Sobieski lengyel serege szabadította fel a várat, amit teljesen leromboltak. A mű a Párkányi Városi Hivatal előtti parkban található, és elsősorban a város első írásos említésének állít emléket. A párkányi csata 310. évfordulójára emelték, 1993-ban került jelenlegi helyére a Bartusz György által készített mű.

Az Államalapítás kopjafája

A kopjafán a Szent korona látható, a minden évi március 15-i ünnepek helyszíne.

Az első és 2. világháború és a holokauszt emlékműve

Párkányban az 1994-ben felavatott a két világháború áldozatainak állított köztéri emlékmű (fekete gránittal borított, nagyméretű kaput formázó) őrzi a helyi zsidó áldozatok emlékét is.

Kossuth Lajos emléktáblája

Az Ady Endre Alapiskola udvarán álló emléktáblát a párkányiak állították a Magyarok Világszövetségének kezdeményezésére, mint Okos Márton és Pécsi L. Dániel adományát.

III. Sobieski János lengyel király bronzba öntött lovasszobra

A szobor másfél évtizedes szervezőmunka eredményeként jött létre, melynek kezdetei Barta Gyula képzőművész és Bartusz Gyula nevéhez fűződnek. A közadakozásból emelt emlékművet a párkányi csata 325. évfordulóján, 2008 októberében avatták fel. A lengyel honvédelmi miniszter 2009-ben Arany Érdeméremmel, a külföldieknek adományozható legmagasabb honvédelmi kitüntetéssel tisztelte meg a Sobieski-szoborbizottság elnökét, Dániel Erzsébetet.

Barokk kálvária

A templom kertjében látható egy 1766-ból származó műemlék jellegű barokk kálvária is. Az 1970-es években helyezték át ide eredeti helyéről, a Vadas fürdő nánai úti bejáratához közeli dombról.

Templomkerti nagykereszt

A kereszt a Szent Imre plébániatemplom kertjében, a templom bejáratától balra áll.

Gazdálkodástörténeti emlékek

A 19. század második felében Párkányban fejlődésnek indult a gazdaság és vele együtt a polgári élet is. Kisebb üzemek alakultak. 1842-ben itt alapították meg Frankl Otto és Fiai Első párkányi keményítőgyárát a malommal együtt. Később megalakult a Renner Fivérek téglagyára. Még az I. világháború előtt megalakult Schrank Ecetgyára és a Tímár testvérek gőzmalma a Nánai úton, ami már 1917-ben megépült, ám csak később kezdett el teljes gőzzel működni. A malom főleg az I. világháború alatt virágzott. A történelmi dokumentumok a három vízimalom létrejöttének pontos dátumát nem jegyezték fel. A város újjáépítése 1921 után kezdődött. Az újjáépítés első mozzanata a Duna-híd helyreállítása volt, amelyet 1926-ban adtak át ismét a forgalomnak. A háború utáni helyreállítás során felújították a keményítőgyárát, a gőzmalmot, a Renner féle téglagyárát, sörraktárát és új katonai laktanyákat építettek. Párkány megszállása egészen 1945-ig tartott. A város polgárainak felszabadulás utáni első tettei az újjáépítésre irányultak.

Gőzmalom

A párkányi gőzmalom már 1917-ben megépült, ám csak később kezdett el nagyobb kapacitással működni. Állami támogatást kapott, melyből teljesen felújították, a modernizáció által a kor legjobb malomipari felszerelése érkezett Párkányba. Az eredetileg 35 tonna teljesítményre tervezett létesítményt a Tímár-testvérpár építette, működtette, majd a budapesti Hazai Malomipari R.T. tulajdonába került. Az első világháború után néhány évvel a STRASSER és KLÍNIG cég vásárolta meg az üzemet. Korszerűsítésére 1928-tól Lettang János kapott megbízást. „Lettang János feladata a technikai felújítás befejezése volt, amely nemcsak az őrlemény napi 45 tonnára történő emelésére, hanem a liszt minőségének javítására, valamint a termelés gazdaságosabbá tételére is vonatkozott. Mivel olyan megbízást kapott, amit egyéni szakismeretére szabtak, eredményesen meg is birkózott vele. A malom egyre sikeresebben működött, ez Párkány és környéke mezőgazdaságának is jót tett” – áll Jozef Slabák, Lettang János és kora című irományában. A malom a 40-es évek elején már 30-35 személyt foglalkoztatott, napi kapacitása 400 q volt. A Hazai Malomipari R.T. 1942. június 25-én íródott levele szerint a létesítmény a megye és az ország közellátásában fontos szerepet töltött be. A második világháború borzalmai az üzem zsidó

tulajdonosait is érintették, így 1948 februárja után a gyár állami tulajdonba került. 1944 novemberében a német hadvezetés robbantás céljával érkezett a nánai útra, a műveletet azonban Lettang János és Dlouhy László igazgató (egykori polgármester) megakadályozta. A Demokrata Párt párkányi titkársága erről igazolást adott ki, ahogy az üzem dolgozói is bizonylatot készítettek a történelekről. A szóban forgó iromány szerint, 1944-ben egy német jelzésű, katonákkal teli autó állt meg a malomudvarban. A gépjárműben nagy valószínűséggel robbanószerek voltak. A dokumentum leírja, hogy a zsidó tulajdonosok akkortájt már koncentrációs táborban voltak. A német tisztek ezt hallva megenyhültek, és a katonák busás megvendégelésével egy időre elmúlt a veszély. Pár hónap múlva, 1945 januárjában ismét szükség volt Lettang János bátorságára. Ekkor a malom udvarán szovjet tisztek álltak meg és kihallgatásra vitték a férfit. Vallomásával megakadályozta, hogy a háború során megrongált keményítőgyárhoz tartozó Franklin-malom néhány dolgozóját sztrájkokkal vádolják, amiért a vörös hadsereg parancsnoksága fel akarta akasztani őket. Tímárék gőzmalmát 38 ágyúlövedék és bombatalálat érte, s már április 23-án, vagyis 4 héttel a párkányi harcok befejezése és a város felszabadulása után teljes kapacitással üzemelt. Ebben Lettang Jánosnak és Dlouhy László igazgatónak nagy érdeme volt. A háború utáni helyreállítás során a keményítőgyárat, a Renner féle téglagyárat, a sörraktárt is felújították és új katonai laktanyákat építettek. A gőzmalom a gyakori átszervezéseknek köszönhetően a lévai, nyitrai és a pöstyéni vállalati igazgatóságok irányítása alá került, Lettang János egészen 1953-ig főmolnár maradt. A 70-es évektől a pöstyéni malom üzemeltette, 1976-ban létrejött az első zabpehely gyártó, amely nemcsak hogy a legnagyobb volt Csehszlovákiában, hanem olyan kifejlett technológiával rendelkezett, amelyet a mai napig használnak. A szóban forgó technika a feldolgozás közben a zabot megtisztítja, gőzöli, összezúzza, majd megszáritja. Ezen felhasználási mód mellett a pelyhekben megmaradnak a fontos tápanyagok, és takarékosabb az előállítás is, mint azon módszerrel, amely során a szemek keményen kerülnek a zúzóba. A búza őrlésére szolgáló üzemet 1986-ban zárták be, az épület felújítása után nagyobb teljesítményű zabpehely gyárat hoztak létre, amely napi 30 tonna kapacitással bírt. 1989 után egy bizonyos ideig a nyitrai malom kezébe került a gyár, amely ezen években hanyatlásnak indult. 1998-ban szlovák- cseh-luxemburgi konszern vette meg a céget, a Párkányi Malom a mai napig a tulajdonukban van. A gyártás az utóbbi években ismét növekedett, ez a racionális életmód divatossá válásának is köszönhetően. Egy év alatt 3500 tonna zabot, 500 tonna más gabonafélét dolgoznak fel. Az előállított termékeket

Magyarországra, Csehországra és Romániába importálják. A malomban biotermékeket is előállítanak, 2000-től zabból készült lisztet is gyártanak. Arról, hogy a párkányi molnárok megfelelően tudják ötvözni a több mint 30 éves tradíciót és a csúcstechnológiát, több szlovákiai és nemzetközi kitüntetés is tanúskodik.

Természeti örökség

Komoly vonzerőt jelent Párkány esetében az, hogy csodálatos természeti környezetben fekszik: északkeletre tőle vulkanikus sziklák emelkednek, a Kovácpataki dombok legmagasabb csúcsával, a 395 méter magas Burdával, északnyugaton pedig a Hegyfarok természetvédelmi terület, a helyiek bortermelő vidéke határolja. A város közelében torkollik a Garam és az Ipoly a Dunába. A Garam a horgászok kedvenc folyója, míg a Dunát a vízi sportok szerelmesei választják előszeretettel. Az Ipoly pedig a legtökéletesebb választás a vízi túrákhoz.

Duna parti sétány

A nem túl hosszú, de a szép térburkolattal ellátott part menti sávon csodás környezet várja a kikapcsolódásra vágyókat: kitűnő panoráma nyílik innen ugyanis a szemközti oldalon magasodó esztergomi Bazilikára.

Párkányt Szlovákia legmelegebb településének tartják, ami lehetővé teszi, hogy az oda látogatók kiélvezzék a fürdők adta lehetőséget.

Fürdőhelyek

Szabadvízi strand a Dunán

Öreg fürdő

Vadas Termálfürdő

A nyári hónapokban több ezer üdülő számára biztosít pihenést Szlovákia egyik legnagyobb termálfürdője (8 szabadtéri és 1 fedett medencével), amely 24 hektáron terül el. 1973-ban

elkezdődött kútfúrási munkálatok 39,7 C hőmérsékletű termálvizet tártak fel.

Kiállítások

Városi múzeum

A városi múzeum az egykori Frankl-ház, 1842-ben épült ódon épületében, a sétálóutca végén kapott helyet, mely 2004 májusában nyitotta meg kapuit a nyilvánosság előtt. A múzeum területi szemszögből nézve helyi jellegű, szakmai szemszögből pedig helytörténeti és néprajzi irányultságú, melyet a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma 2005 februárjában hivatalosan is felvett a jegyzékébe. A belépés ingyenes!

Városi Barta Gyula Galéria

A városi Barta Gyula Galéria 1993-ban alakult és 2006 óta szerepel a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériumának nyilvántartásában. Jelenleg a volt községi nagyvendéglő épületében működik, amely a sétálóutcában található. A galéria működését a Városi Művelődési Központ biztosítja a város költségvetéséből. Szakmai működését az adott célból létrehozott bizottság irányítja, amely szakemberekből tevődik össze. A galéria iránt hazai és külföldi művészek egyaránt érdeklődnek, rendszeresen kiállítanak. A kiállítások havonta változnak, így színesítve és gazdagítva a város és a régió kulturális életét. A belépés ingyenes.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Simon-Júda vásár

A hagyományos Simon-Júda napi vásár egyike Párkány legkiemelkedőbb kulturális és társadalmi eseményeinek. Az utóbbi évtizedekben a híres párkányi őszi (hagyományosan minden év októberében kerül megrendezésre) nagy vásár ismét vonzóvá vált: Magyarországról is sokan mennek át, nemcsak Esztergomból, hanem

távolabbi vidékekről is. Egyre több a büfésátor, a szórakozási lehetőség, az igényes kézműves és népművészeti munkák.

Forma Fest

A párkányi kompikötőben hagyományosan (már 11 éve) megrendezésre kerül egy underground minifesztivál. A rendezvény nem csak a mainstream tömegzene helyett kínál alternatívákat az érdeklődőknek, de más művészeti ágakat is megszólít, így a színházat, a képzőművészetet és a slam poetryt. Az izgalmas esemény kísérőprogramja a Dunában való csobbanás is.

Aquaphone fesztivál

A múlt század ötvenes éveinek elején nem állt a híd és tulajdonképpen semmilyen lehetőség sem volt a Duna másik oldalára szakadt rokonokkal és barátokkal való találkozásra, beszélgetésre. Ezért esténként – szélcsendes időben – lementek az emberek a Dunához és szót váltottak egymással. A folyó vize fél kilométeren keresztül vitte a szavakat, néha talán egy rejtjelezett hírt.

Az AquaPhone performance 2021-ben már tizennegyedik alkalommal szándékozik felidézni ezt a jelenséget, tisztelettel adózva azoknak a sorsoknak, amelyek titkait annak idején az emberek a Dunára bízták. A kulturális és zenei rendezvény, felidézi az elszakítottaságot és a Dunán való kommunikációt. A Duna mindkét partján művészek verseket mondanak, zeneszámokat játszanak.

Párkányi Nyár

2021-ben is megrendezésre került ez a több, mint két hónapos rendezvénysorozat a párkányi sétálóutcán. A programkínálat igazán sokrétű, a bábszínháztól a különféle zenei együtteseken át hagyományőrző eseményeken keresztül mindenféle műfaj megtalálható..

Nemzetközi Duna Napok

Június 29-én minden Duna menti országban változatos események sorozatával ünneplik a világ „legnemzetközibb” folyójának évfordulóját. A program célja, hogy az embereket közelebb hozza a Duna-parthoz. A megmozdulás számos gyermek és ifjúsági programot hirdet, de a különböző vízi és szárazföldi játékok mellett, az esemény lehetőséget kínál helyi szervezetek és az egyéb érdeklődő célközönség közötti beszélgetések kezdeményezésére is. 2018-ban Esztergom és Párkány közösen készültek az eseményre.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Halászat

A halászatnak nagy hagyományai vannak Párkányban. Már a 15. századból írásos emlék szól arról, hogy a párkányi halásztelep látta el az esztergomi püspöki konyhát hallal. Rákóczi hadai is kaptak itt bőséges ellátást. Főként 5 családhoz köthető ez a foglalkozás (pl Lábik, Tóth, Sárga), akik hivatalosan halászhattak, engedéllyel rendelkeztek. A legkeresettebb haluk a viza volt, melynek súlya olykor a több száz kilogrammot is elérte - ezt a pesti főúri palotákba és Bécsbe is szállították. A Vaskapu megépítése után a viza már nem tudott felúszni a Dunán. A feljegyzések szerint az utolsó vizát Párkányban fogták. A történet szerint akkora volt, hogy egy méretes lovas szekérről lelógott. Az 1930-as években még három halászmester dolgozott Párkányban, akiknek akár 5-6 segédjük is volt. A kifogott halat jégvermekben tárolták (a mostani plébánia helyén), innen folyt az üzletelés főleg cseh és német vevőkkel. A jó halász ismerte a víz minden titkát, együtt élt vele, így pontosan tudta, hol talál rá a halak tartózkodási helyére. A halászok maguk készítették hálójukat, csónakjaikat és haltartó bárkáikat.

Révészet

A révészet hagyományáról már 1075-ben említést tesznek, I. Géza alapító levelében, hogy Esztergom királyi székhely és a szemben lévő település, akkoriban valószínű Kakath néven, között vízi összeköttetés van. De szinte bizonyos, hogy már a római kortól volt itt valamiféle összeköttetés a Duna egyik és másik partja között. Később a hidak illetve a komp közlekedés biztosította a kapcsolatot.

Molnárság

A településen mind vízi mind száraz malom működött. 1917-ben pedig gőzmalom épült. A gőzmalom a mai napig híres jó minőségű őrléséről (újabbban zabot őrlnek benne). A vízimalmok hajóalmok voltak, melyeket a Duna sodrásába horgonyoztak le és ennek erejét használták a malomkerék meghajtásához. A molnárok munkája itt is hasonló volt, mint az esztergomiaké.

A település hagyományai, legendái, történetei

Simon-Júda vásár

A híres párkányi vásárok történetét 1546-tól számítják, amikor is a törökök újjáépítették Kakat (Párkány) erődítményét és az újra őrséggel ellátott lakott helynek számított. Hivatalosan a VI. Károly király/III. Károly német-római császár által, 1724-ben kiadott adománylevelével nyilvánította vásáros helyévé Párkányt, és évi négy országos vásárt engedélyezett. A századok múltával az eredeti négy vásárból mára csupán a Simon-Júda napi (október 28.) vásár maradt fenn. Az egykori vásárok akár 8-10 napig is eltartottak. A vásárokra a környékből mindenholnan érkeztek az árusok, sokan hajókkal – pl. a káposztás hajó. A vásárt manapság október elején tartják és még mindig nemzetközi hírű.

Aquaphone

A háborúk a hidat lerombolták, a családokat szétszakították, a kapcsolattartás szinte lehetetlenné vált. A Duna két partjára szakított családok úgy üzentek egymásnak, hogy szélcsendes este kimentek a Duna partra, ráhajoltak a vízre és kihasználva, hogy a víz viszi a hangot, küldték az üzeneteiket a túlsáron állóknak.

Hídőr projekt

A Hídőr projekt egy művészeti projekt, mely művészek számára nyújt lehetőséget 3-6 hónapos alkotásra Párkányban és környékén azzal a céllal, hogy a híd összekapcsoló/összekötő funkcióját erősítsék. A művészek naplójában őrzik a híd szellemi örökségét, az itt tartózkodásuk élményeit.

Fürdő kultúra

A Duna mellett az 1952-ben épült egy fürdő, hévizes medencéje van. Ezt főként a helyiek használják, és Öreg Fürdőként emlegetik. Ezután tudatos építkezéssel 1978-ra jött létre a Vadas Termál Fürdő, ami azóta is bővül. 30 hektáron helyezkedik el, 9 medencéje van. Szlovákia egyik legnagyobb termál strandja. Egész évben vonzza a fürdőzőket, de nyári időszakban az idelátogató turistákkal megduplázódik a város lakossága.

Hajózás-vasút

Esztergom és Párkány/Kovácspatak között a 19.század közepén csavargőzös közlekedett. Ez egy olyan gőzhajó volt, melyet a hajó farán elhelyezett egy vagy több csavarral, ún. propellerrel hajtottak meg, tengelyüket pedig gőzgépek vagy gőzturbinák működtették. A 19. sz. végén megjelent Pallas Nagy Lexikonában már találunk rá adatot, mégpedig hogy Garam-Kövesd közelében van az „Esztergom-csavargőzös nevű vasúti állomás, ahonnan Esztergom városába csavargőzös jár.” A helyi gőzös az Esztergomi csavargőzös vasúti állomásról (ami Kovácspatak volt) induló illetve oda érkező vonatokhoz csatlakozott. Mivel a vasúti fővonal Budapest és Pozsony között a Duna másik oldalán haladt, ezért szükség volt a dunai átkelés biztosítására. Ezt a célt szolgálták a csavargőzösök.

Mária Valéria híd második veszte

Az 1895-ben elkészült hidat első ízben 1919. július 22-én robbantották fel. Szinte mindenki a meghátráló Vörös Hadsereg katonáinak tetteként könyvelte le a robbantást, ez azonban tévhit. A párkányi csehszlovák helyőrség egy katonája, Vilém Polák cseh tengerész, aki villamossági műszerész volt, összekötötte a töltésen lévő áramegység drótjait és mivel a híd alá volt aknázva az felrobbant. A június végi és július eleji parancsok csak az aláaknázás előkészítéséről szóltak, tehát Polák "magánakciót" hajtott végre, mely lehetett elővigyázatlanságból elkövetett hiba vagy akár "kamikáze" kalandortett is. Tetteért letartóztatták és az érsekújvári bíróság elé állították.

Szakmai összefoglaló

Párkány Szlovákia legmelegebbnek mondott városa, Esztergommal átellenben a Duna bal partján fekszik. Előbbi tény azért jelentős, mert a településen virágzik a fürdőkultúra, a szabadvízi mellett az Öreg fürdő és a népszerű Vadas termálfürdő is kínálja szolgáltatásait.

Utóbbi tény pedig azért izgalmas, mert Párkányról csodás kilátás nyílik a Bazilikára. Mindkettő kiemeltté teszi a település szerepét, aminek látogatottságát a 2001 óta ismét teljes hosszában álló Mária Valéria híd is megkönnyíti.

Vásártartási kiváltságlevele 1546-ból származik, tehát a török hódoltság kezdetétől tartanak vásárokat, mára ebből a híres Simon-Júda napi vásár maradt fent.

Számos műemlék épület fogadja az érdeklődőket, valamint az emlékművek száma is jelentős.

Párkány csodálatos természeti környezetben fekszik: a város közelében torkollik a Garam és az Ipoly a Dunába. A Garam a horgászok kedvenc folyója, míg a Dunát a vízi sportok szerelmesei választják előszeretettel. Az Ipoly pedig a legtökéletesebb választás a vízi túrákhoz.

Rendezvényeikben is megjelenik a víz, leginkább a Duna momentuma: a Nemzetközi Duna napok szervezése, az Aquaphone fesztivál (aminek története rendkívül izgalmas!), valamint a Hídőr fesztivál is ide kapcsolódik.

Megjegyzendő, hogy a településről a Duna megközelítése kissé nehézkes, nincs jól kiépített közvetlen kapcsolat a vízhez.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Mária Valéria Híd, és története
- Párkányi panoráma az esztergomi Bazilikára
- Fürdőkultúra – szabadvízi fürdőzés, Öreg Fürdő, Vadas termálfürdő
- Hídőr projekt
- Aquaphone rendezvény, valamint története
- Nemzetközi Duna napok
- Hagyományos mesterségek: molnár, révész, halász
- Duna-parti sétány
- Ipoly-Garam torkolata
- Nepomuki Szent János szobra
- korábbi vízimalmok (nem maradt fent emlék), csupán a gőzmalomról

SZOB

Szob

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Szob története egészen az őskorra vezethető vissza, mivel a település legrégebbi lelete 30-35000 évre is tehető. Mindezt régészek által feltárt tárgyi emlékek bizonyítják. Az 1200-as években a település királyi birtok volt, és a damásdi várhoz tartozott. Az Árpád-ház kihalása után a település hol királyi, hol egyházi, hol pedig nemesi birtok volt. A törökök pusztításai miatt a település elnéptelenedett, ezért az esztergomi káptalan katolikus szlovákokat telepített be, kétszer is. A település felvirágzása a Luczenbacher családnak volt

köszönhető, XIX. sz. második felétől. Nagy hangsúlyt fektettek az iparosításra, több üzemet létesítettek, és működtettek. Az Ő nevükhöz fűződik az 1872-ben alapított új népiskola, mely később fiúiskola lett, majd az 1885-ben a Páli Szent Vincéről elnevezett Leánynevelő Intézet is. A vasút 1850. évi kiépítése volt az, mely nagymértékben előmozdította a település ipari és mezőgazdasági fejlődését. A vasúttal összefüggésben mindenképp említést érdemel, hogy 1883-1885 között Kodály Frigyes, Kodály Zoltán édesapja is itt volt állomásfőnök Szobon.

Szobon két kastély is található, az egyik a Gregersen-kastély, mely az 1850-es években épült. A kastélyt Gregersen Gudbrand építette, aki számos híd és vasút építkezésben vett részt. A másik jellegzetes kastélya Szobnak a Luczenbacher-kastély, mely a Duna parton található. A 18. században a Luczenbacher-család kúriája volt, mai arculatát a 20. században történő átépítést követően nyerte el. Az épületet a francia lazarista rend vette meg a családtól, melyet 1950-ig birtokolt. Jelenleg ismét a lazaristák tulajdona a kastély, ám sajnos sem az épület, sem a parkja nem mutatja már vissza az eredeti pompát.

A Börzsöny Múzeum a Börzsöny élővilágát, a településsel összefüggő régészeti tárgyait, a térség néprajzi anyagából készült használati tárgyait, mindemellett helytörténeti kőemlékek is fellelhetők. Összességében elmondható, hogy átfogó képet és hiteles információkat átadni az adott földrajzi egységről érdeklődőknek csak a Börzsöny Múzeum tud.

A korábban népszerű Szobi Szörp Rt. gyára a környéken termesztett bogyógyümölcsöket, főként málnát dolgozott fel, majd szörp, illetve gyümölcslé formájában forgalmazta. A gyár a 2000-es években bezárt.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Luczenbacher-kastély

A Luczenbacher család 1750 körül telepedett le, Szobon. Akkoriban még csak egy lakóházban laktak, a későbbi kastély parkjában, ám miután meggazdagodtak - fakereskedésből, kőbányászatból, utca-és járdakő készítésből leginkább -, felvásárolták a telken található épületeket, a területre pedig a XIX. század második felében felépítették a mai Széchenyi sétány mellé a földszintes kúriát. 1904-1907 között készült el az új kastélyépület klasszicizáló és neobarokk stílusban, a kastély tervezője Alpár Ignác budapesti építész volt. Az Országos Műemléki Felügyelőség 1987-ben "városképi jelentőségű építmény"-nek nyilvánította. A kastélyt 1930-ban a - gazdasági világválság hatására - csődbe jutott család eladta, amelyet a lazarista rend vásárolt meg, és rendházként működtetett. 1950-ben a rendek megszüntetésekor felszámolták a papneveldét, majd államosították az épületet nevelőotthon céljára. A rendszerváltás után visszakapta a rend a kastélyt, ahol sokáig a Szent László Gimnázium kollégiuma működött. Maga az épület helyén korábban - a XVIII. század elejéig egy Árpád-kori templom állt, mely a XIII. században épült. Az épület mai állapota már csak nyomokban mutatja azt a pompát, amelyre a látogatók számítanak, amikor felkeresik a szobi Széchenyi sétányt, és ugyanez igaz a kastély parkjára is.

Római kori kikötőerőd

A Római Birodalom feltételezett és részben fel is tárt, 6000 kilométernyi szárazföldi (limes) és folyóparti (ripa) határvédelmi létesítményei kiemelkedő történeti és tudományos értékkel bírnak. A római limes magyarországi szakasza a Duna mentén húzódott. A 4. században keletkezett szobi római kori kikötőerőd két szempontból is különleges. A római birodalom dunai határán létrejött erődöket a folyó jobb partján építették fel. A folyó éles kanyarulata és a közeli, a túlpartra jó rálátást biztosító hegyeknek köszönhetően ez a határszakasz nehezen volt védhető, így a Dunakanyarban – Szobtól a Szentendrei-sziget déli

végéig - a bal parton is építettek erődöket, amire másutt a Duna teljes szakaszát tekintve sincs példa. A szobi erőd ezeken belül is különleges, mert a nem a Duna, hanem az abba ömlő Ipoly folyó mellé épült. Ez a régészeti terület is bekerült korábban a LIMES – Ripa Pannonica részeként a Világörökség Várományosi Listába, aminek jelölését a Magyar Kormány 2021-ben visszavonta. Az őrtorony alapfala a település előtt kb. 1,5 km-re, a 12-es főút mellett, a Dunamező-dűlőben található. Egyéb római kori emlékek is szép számmal kerültek elő. Az egyik ilyen nagyjelentőségű tárgy egy több mint száz síros kelta temetőből került elő. Egy görög bronz ivóedényről van szó, mely egy hadjárat alkalmával kerülhetett új gazdájához, majd magyar földbe. A kantharoszt a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításában láthatják az érdeklődők.

Szobi kálvária és kápolna

A településekről kivezető főutakon rendszeresen helyeztek el kereszteket, lehetőséget adva az utazóknak ájtatosság végzésére. Sokszor jelölték meg keresztekkel a települések környékének egy-egy magaslatát is, a kálváriai események színhelyére utalva. Szobon a kálvária előzménye lehetett a felállított kőkereszt

a mai kálvária helyén, ahol akkor még a faluból a Zebegény felé vezető út vezetett. Bizonyítja ezt egy metszet Ligeti Antal rajza, amely az 1860-as években készült, és a Vasárnapi Újságban jelent meg. Ezen a helyen építtette fel a kápolnát és a stációkat Luczenbacher Pál és felesége, önmaguk temetkezési helyéül Czigler Győző tervei alapján az 1880-as években. A löszdomb tetejére épült kápolnához vezető úton 9 kálváriastáció áll, egymástól 12-13 méter távolságra, a maradék 5 kép pedig az épület falán látható. A táblaképeket öntöttvas domborművek alkotják, amelyeket magam Luczenbacher Pál készíttetett. A kálváriaút végét jelentő keresztek a kápolna tetején állnak, ahova lépcsősoron juthatunk fel, és remek kilátás nyílik a Dunakanyarra. Kápolna: az épület Duna-parttal szembeni részének közepén található a kiemelt kápolnabejárat. A félköríves előrész két oldalán indulnak a hozzá simuló lépcsőkarok

a tetőre, amelynek hátsó részénél állnak a keresztek. A kör alakú kápolnában belső köroszlopsor található, amely a tetőt tartja. A bejárattal szemben van a kápolna oltára, amelyet Jézus Szent Szíve tiszteletére szenteltek fel. Eredetileg az oltáron egy életnagyságú, Krisztust ábrázoló festmény állt, de vandál kezek tönkretették az 1970-es évek közepén. A helyreállításkor egy fából készült Jézus szobor került az oltár mögé, amelyet a renoválást végeztető Győri Mihály plébános készíttetett. A díszített faragású, asztal alakú oltár Kliment Károly, volt lazarista laikus testvér munkája. A terem közepén feküdt Luczenbacher Pál és felesége márvány sírköve, amelyet szintén összetörték a "kincskeresők". Ma egy betonból öntött lap zárja le az építtető sírkamráját. Az építkezés emlékére két táblát is elhelyeztek a kápolna falán. Ezek az oltár két oldalán találhatók meg: a bal oldali latin nyelven, a jobb oldali magyar nyelven tartalmazza a felszentelés emlékét.

Szent László király római katolikus templom

Az egyhajós, barokk templom 1775 és 1778 között épült. Hármastagolású homlokzatából előugrik órapárkányos, hagymasisakos tornya. A szobi templom főoltárának alkotóművésze Dunaizskey Lőrinc, a kor neves faszobrásza volt. A mai főoltár elkészítésére 1816-ban kapott megbízást az Esztergomi Főkáptalantól. A megrendelő kívánsága szerint Szent István és Szent Imre az oltár két fő alakja, két oldalt térdelő angyalszobrok és a Religio ülő szobra a díszítés. A szobrok fából készültek, a két főalak a hazai klasszicista szobrászat első történelmi tárgyú szoborpárja. A templom védőszentjét ábrázoló oltárképet, a sziklából vizet fakasztó Szent Lászlót, Fráter Risardi alkotta. 1927-ben azonban új oltárképet készíttetett a kegyúr, Szent László képét ezúttal Lohr Ferenc festette meg. A templom orgonáját 1794-ben építette Pazsichy mester. Bár az óraszerkezet közel száz éves, a mai napig megtartotta pontosságát. A templomnak négy harangja van, amelyek közül a lélekharang a legrégebbi, még a régi Árpád kori templomból származik. A két nagyharang közül az egyik a Szent László-harang, a másik a Boldogasszony-harang. Mindkettőt 1958-ban öntették újra a szobi hívek.

Luczenbacher kápolna

A temetőkápolnát a Luczenbacher család építtette, a család tagjainak sírkápolnájául a régi temetőben. A családalapító, a "halász" Luczenbacher János és felesége, Einczinger Terézia hamvait helyezték el az északi oldalon, a hátsó kriptában. A déli főhomlokzaton található bejárat a kápolnarészbe vezet, ahol a család tagjait ravatalozták fel, illetve miséket tartottak. A bejárat felett egy mozaikkép látható: Mária a kisdettel. Felette kőfaragással az 1851-es évszám olvasható, valószínűleg az építkezés kezdetét jelenti, mivel a későbbi híradások 1852-t jelölik meg az építésnek. A korabeli metszetek a Vasárnapi Újságban és az István Bácsi naptárában még a kápolna első építési fázisát ábrázolják. A kápolna alatti sírkamrát, amelyben a család összes tagját eltemették, csak a század vége felé építették. A neogótikus stílusú kápolnát Gerster és Fesl pesti építészek terve után 1852-ben építették a szobi temetőbe.

Nepomuki Szent János-szobor

A Szobon felállított második legrégebbi szobor, Nepomuki Szent János szobra, a talapzatán az 1758-as évszám szerepel. A szobor elhelyezése minden korban fontos helyet jelentett, itt a Márianosztra felé menő út (ma Szent László u.- Tompa u.) mellé került, szembe a Dunához vezető úttal, ahol régen a szobi rév működött. A mészkőből készült szobrot eredetileg színesre festették, napjainkra azonban erősen megkopott már, de nemrég felújításra került. Történetéről a legelső írott adat az 1813-as Canonica Visitationban szerepel: a kőből való Nepomuki Szent János szobrot, amely "érintetlen és sértetlen" Huszák János szobi lakos állíttatta 1758-ban. A szobrot 1914-ben újították fel.

Honfoglalás szobor

A 2003-ban felavatott szobor egyfajta utalás a történelmi múltra, erősíti a nemzettudatot és ápolja kulturális hagyományainkat. Ziman Lajos helyi szobrászművész által a városnak adományozott szobor Szob szoborparkjában, a Köztársaság téren tekinthető meg. *"Árpád magyar fejedelem emlékére" szobor*

A templom és az iskola között felállított, több elemből álló, magas emlékmű már messziről feltűnő látványt nyújt. Árpád magyar fejedelem emlékére készült, és 2011. augusztus 20-án avatták fel.

I. és II. világháborús emlékmű

A szobi öregtemetőben, a Luczenbacher sírkápolna előtt van felállítva a két világháborúban elesett szobi hősök emlékműve. A szöveges tábla fölött Magyarország címere van elhelyezve. Az emlékművet Szob Önkormányzata állította 1995-ben. Alkotója Szabó Imre szobrászművész.

Szent László mellszobor

Szent László mellszobra az államalapítás és a római katolikus kereszténységre térés millenniumának ünnepén került áradásra. Szent László nevét viseli a közeli római katolikus templom és az utca is.

Kő korpusz keresztek

A településekről kivezető főutakon rendszeresen helyeztek el kereszteket, lehetőséget adva az utazóknak ájtatosság végzésére. Sokszor jelölték meg keresztekkel a települések környékének egy-egy magaslatát is, a kálváriai események színhelyére utalva. 1) Szobon a kálvária előzménye lehetett a felállított kőkereszt a mai kálvária helyén, ahol akkor még a faluból a Zebegény felé vezető út vezetett. Bizonyítja ezt egy metszet Ligeti Antal rajza, amely az 1860-as években készült, és a Vasárnapi Újságban jelent meg. 2) A feltehetően 18. századi, kő talapzaton álló kő korpusz, az 1900-as évek elejéig a templom bejárata mellett állt, később helyezték jelenlegi helyére, környezete rendezett, felirat: Újíttatott 1914.

Gazdálkodástörténeti emlék

Működő kőbánya, zúzda, kőosztályozó - "Fehér bánya", "Fekete bánya"

A Dunakanyarban a (kő)bányászati tevékenység régóta jelen van, tagadhatatlan kulturális örökséggel, és máig jól látható lenyomatokkal a tájon. A szobi Csák-hegyen, az esztergomi főkápitan birtokán a kő kitermelése az 1830-as években kezdődött el, majd az 1860-as években lendült fel. Hazánkban itt indult meg

az utcaburkolati kockakövek (kis-és nagy kockakő, vékony-és vastag szegélykő, fejkő) készítése, tehát a Csák-hegy a magyarországi 'riceripar' bölcsőjének is volt tekinthető, az iparvasút egyik fő útvonala is erre ment, ám ma már nem működik.

Az iparvasút másik vonala az 1900-as évek elején nyitott malomvölgyi („Fekete”) bányáig ment. Az itt bányászott kékesfekete, a dácitnál keményebb andezit kőzetből szintén készült kézzel faragott útburkoló kő, azonban az itteni termelés nagyrészt a MÁV kiépülő fővonalaihoz igényelt zúzott kő előállítására irányult – jelenleg is – ez a bánya egyik fő terméke.

Kisvasút - Keskeny nyomtávú vasutak (Szob-Nagybörzsöny)

A transzbörzsönyi vasút ma Magyarország egyik leglátványosabb hegyi pályája, a vonala szűk patakmedrek partján, sűrű erdőkben kanyarog, irányfordítóval és hármas hurokkal győzi le a meredélyeket. A 2016-ban átadott Márianosztra – Nagyirtáspusztá (7 km hosszú) szakasszal megvalósult a természetjárók több évtizedes álma, újra végigutazható a Szob és Nagybörzsöny közötti erdei vasúti hálózat teljes, 22 kilométer hosszú vonala. Azonban a változatos vonalvezetés többféle üzemeltetési viszonyt jelent, ez az oka, hogy a vonalon egy helyen, Nagyirtáspusztán (a vízválasztón) át kell szállni másik szerelvényre. A jegykiadás a vonatokon is ehhez igazodik, tehát a két szakaszra külön-külön lehet megvásárolni a menetjegyeket a szerelvények kalauzainál. Szobon: a nagyvasútállomásról indul, tavasztól őszig működik.

Természeti örökség

Szob Pest megye északnyugati részén, a szlovák határ mellett, a Duna bal partján, a Dunakanyar nyugati kapujában, az Ipoly torkolatánál és a Börzsöny-hegység délnyugati lábánál helyezkedik el. A Börzsönyből a falu felé tartó források vizeit a Damásdi-, az Öregfalui- és a Bőszobi-patak gyűjti össze. A karakteres természetes határok – a folyók – egyedi településszerkezeti tagozódást eredményeztek, A folyó, mint település alakító és közlekedésformáló földrajzi adottság, partja mentén hosszan elnyúló települést, beépítést eredményezett. A település eredetileg értelemszerűen a folyópartokat hosszan kísérő beépített területe, fejlődése során lassan felkúszott a dombvidékre.

Szob és Márianosztra között helyezkedik el a vulkáni eredetű, lajtamészkövel borított Csák-hegy (379 m), melynek oldalában hosszú idő óta kőbánya működik. Az ország legnagyobb kőbányájában út- és vasútépítéshez alkalmas követ bányásznak. Szobon található a kőbánya zúzdája és kőosztályozója.

Szob tökéletes hely túrázáshoz, kisvasutazáshoz, kajakozáshoz, a kerékpárút további kiépítése végett kerékpározáshoz, az alábbiakban bemutatásra kerülnek ezen lehetőségek.

Börzsönyi kéktúra

Köztudott, hogy az Országos kék túra útvonala átszeli a Börzsönyt, ám azt már kevesen tudják, hogy a Börzsönynek van egy saját kék jelzése, a Börzsönyi-kék. A Börzsönyi kék sáv jelzést 1980-ban jelölték ki. Diósjenőtől Szobig 60 km hosszan, hatalmas félkört ír le a Börzsöny körül. Több tájegységet érintő, rendkívül változatos terepen haladó, látnivalókban igen gazdag útvonal. Nógrád megyéből, a Nógrádi-medencéből indul, a Börzsöny keleti lankáin egyre magasabbra kapaszkodik, végighalad az Északi-Börzsönyön, Pest megyébe érve érinti a megye legészakibb települését immár az Ipoly-völgyében, majd belép a Magas-Börzsönybe, hogy végül a Nyugati- és Déli-Börzsöny tájain keresztül megérkezzen az Ipoly és a Duna találkozásánál fekvő dunaparti kisvárosba, Szobra.

Teljesítménytúrák

A Börzsöny Természetbarát és Hegymászó Egyesület szeretné, ha az útvonal értékeit minél többen megismernék, ezért elhatározták, hogy teljesítménytúrát szerveznek, mely végighalad a Börzsönyi kék turistajelzés teljes hosszán. Az első rendezésre 2007. június 9-én került sor, majd évről-évre más-más évszakban, más-más haladási irányban kerülnek megrendezésre.

Vízitúrák

A Duna menti városkában tudunk kajakot vagy kenut bérelni, akár visszaszállítással együtt. A Duna kb. 10 perc sétára található a szobi vasútállomástól. Ajánlott Nagymarosig menni, ekkor a Dunakanyar minden jól ismert látnivalóját megcsodálhatjuk a vízről: Esztergom látképét, a visegrádi várat, a Börzsöny és a Pilis természeti szépségeit.

Kerékpárút

A Dunakanyar kerékpárút Magyarország egyik legszebb táján vezet keresztül A Kismarost Szobig tartó szakasz végig kerékpárúton vezet, a Duna partján.

Révátkelő

A szobi révátkelőhely sok száz éves múltra tekint vissza, feltehetően már az őskorban is használták. Az Ipoly torkolatánál kiépült római kikötőerődöt (pannóniai Limes elemeként) pedig balparti hídfőállásként használták a Dunán való átkeléshez a „Barbaricum” felé. A Duna folyamnak ez a szakasza mederviszonyainak alakulása folytán vált alkalmassá erre a folyómeder közepén húzódó Szobi - Helembai-zátony miatt. Ez a természet- és vízföldrajzi helyzet többek között az Ipoly és a Garam folyóknak is köszönhető. A Szobi - Helembai-zátony felett található Helemba-szigeten a kora-középkorban Róbert esztergomi érsek „nyaralója” volt, és Helemba akkori lakóinak templomos és temetkezési helyszíneként szolgált.

Napjainkban pedig a szobi kompon átkelő személyautók, tehergépjárművek mellett kerékpárosok is nagy számban használják, mert az EuroVelo-6 kerékpárút (az Európai Kerékpárút Hálózat Duna menti vonalaként) Vác felől jelenleg itt ér véget, így a komp teremt kapcsolatot Esztergom irányába.

Kiállítások

Börzsöny Közérdekű Muzeális Gyűjtemény

A kiállítás a város, az Ipoly-völgye és a Dunakanyar egyéb településeinek történetét mutatja be régészeti tárgyakon keresztül. Az állandó kiállítások mellett időszaki kiállításokra is sor

kerül évente négyszer-ötször, valamint előadói estekre, hangversenyekre és iskolai foglalkozásokra is. Az alapítási céllal összhangban egy teremben a település- és helytörténettel összefüggő régészeti tárgyakat, két helyiségben és az udvari folyosón a térség néprajzi anyagából használati tárgyakat mutat be.

Az alagsori kiállító-helyiségekben a Börzsöny gazdag természeti (állat-, növényvilág) anyagából látható korszerűen berendezett színes kiállítás. A múzeum udvarán egy fedett részben népi mesterséges eszközeit láthatjuk, illetve egy Börzsöny-vidékre jellemző módon berendezett paraszti szobát. A gyűjteményben mamut kövületeket, csontokat, fogakat, több millió éves kagylókat, cápák fogát és olyan tengerben élő őrlőfogú halak fogát is megnézhetjük, amelyek 80 millió évvel ezelőtt éltek az egykor itt fekvő tengerben. A zebegényi bányából kagylók és korallak kerültek elő, homoktermelés közben pedig mamutmaradványokra bukkantak. Érdekesség, hogy a múzeum története nem a megalakulásával kezdődött, hanem már jóval hamarabb, hiszen az 1930-as évektől tervszerű régészeti feltárások folytak a település területén.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Ipolyfeszt - Fesztivál az Alsó Ipolymenten településein

A projekt célja az Alsó Ipolymenten fekvő, magyarországi és szlovákiai települések határ menti együttműködése, valamint kultúrájának és hagyományainak megőrzése, amelyet egy sokszínű, háromnapos fesztivál keretében valósítanak meg. A szervezők célkitűzése szerint a fesztivál magába foglalja a színes kulturális rendezvényeket, hagyományőrző rendezvényeket, különféle sport és családi programokat, tematikus kiállításokat, irodalmi és zenei programokat, turisztikai és természetvédelmi témájú előadásokat, elsősorban a határ menti lakosság és egyben a rendezvények résztvevői számára.

Dunakanyar Művészeti Fesztivál – Dalok a vízen – utazás stílusokon át

A Duna Művészeti Fesztivál eseménysorozat programjai június és augusztus között minden pénteken, szombaton és vasárnap sokszínű kulturális programokkal várják az érdeklődőket: Nagymaros, Zebegény és Visegrád hajóállomásain.

Zenélő Dunakanyar Kikötőkoncertek

A Vác Civitas Fúvószenekar térzenei programjai a Dunakanyar több településén: Szob, Vác, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Dömös, Visegrád, Esztergom kikötőiben.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Halászat

Szobnak már a középkortól fogva sok halásza volt. Az utolsó szobi halász Friewald László még él. A híres Karádi Katalin- Jávor Pál film a "Valamit visz a víz" halász jeleneteit is Szobhoz közel, az Ipoly torkolatnál vették fel.

Hajózás, révészet

A szobiak (a helembaiakkal, damásdiakkal és a letkésiekkel együtt) a középkortól már királyi kiváltsággal hajóztak a Dunán. I. Lajos király már 1355-ben vámmentességet adott az itteni hajósoknak, így Pozsonytól Szalánkeménig hajózhattak vámfizetési kötelezettség nélkül. Valószínű azért pont e két település lett a meghatározó, mert mindkét helyen só raktár működött, ami az akkori korban vetekedett az arany árával, és elengedhetetlen volt a tartósításhoz. A királyi oklevél szerint a szobiak peres ügyeiben senki más nem bíraskodhatott csak a király, vagy az általa kijelölt személy. A hajósoknak saját temetkezési helyük volt a Helemba szigeten.

Révészet

Révátkelésről már a középkorból származnak emlékek, de szinte bizonyos hogy a Római Birodalomnak is volt hídfő állása Szob területén. Nagy Lajos király idejében a szobi rév vámszedési joga a pálok kezében volt, mind a dunai mind a szárazföldi kereskedelemre volt vámoltatási joguk. A mai korok révészei a komp üzemeltetők. Már 1960-ban üzemelt gépjármű szállításra is képes komp. 1993 óta egy család, két fivér üzemelteti a kompot Szob

és Pilismarót között. Korábban naszádosként szolgáltak a katonaságnál, igazi "folyami medvék", úgy ismerik a Duna ezen szakaszát, mint a tenyerüket.

A település hagyományai, legendái, történetei

A Luczenbacherek

Az a monda járja, hogy egy Luczenbacher ős (feltehetően id. Luczenbacher Jánosra gondolnak) halászás közben a Dunában kincset talált és ez lett a család gazdagságának alapja. Jóval valószínűbb azonban, hogy a rátermettségi és a jó üzleti érzék tették a családot tehetőssé. Kezdetben fakereskedéssel, majd kőbányászattal, vasútépítéssel és gőzhajózással foglalkoztak. A Keleti pályaudvar építéséhez is ők szállították a cölöpöket. A Pál utcai fiúk című regényben megjelenő grund is Luczenbacher fatelep volt. A család a nemesi címet Ferenc Józseftől kapta. Ők alapították a Lujza intézet néven ismertté vált lánynevelő intézetet, ahová Kodály Zoltán testvére Emília is járt.

A Szobi Szörp

A mindenki által kedvelt "Szobi Szörpöt", a Szobi Szörp Gyümölcsfeldolgozó Szövetkezeti Közös Vállalkozás néven hét termelőszövetkezet alapította 1967-ben, friss, fogyasztásra nem kerülő gyümölcsstermesztésük feldolgozása és értékesítése érdekében. Az 1990-es évekig meghatározó szerepet töltött be a Szobi szörp Magyarország és a KGST ország üdítőital piacán. Fénykorában a környék egyik legnagyobb munkaadója volt, közel 5000 embernek nyújtott közvetlenül vagy közvetve megélhetést. Szob vonzáskörzetéből vásárolta fel a bogyós gyümölcsöket. De kedvelt volt a jaffa szörp elnevezésű narancs ízű utánozó szörp is. A privatizáció során francia kézbe került, majd két magyar tulajdonos lett és pár év alatt tönkre ment majd a 2000-es évek közepén felszámolásra került. 2009 óta ismét létezik a Szobi szörp márka, de már nem Szobon történik a gyártás.

Mária sziget titkos gyümölcse

A 12. században kelt oklevél szerint - II. András királytól - aki a Helemba- vagy a Szent Mária-szigeten szénát kaszál, és eltulajdonít, úgy veszítse életét mint egy rabló vagy tolvaj. Miért is volt a Helemba szigete ennyire védett? Róbert érsek nyári palotája és gyümölcsös

kertje volt a szigeten, ahol az akkoriban még nagy ritkaságnak számító, Perzsiából érkezett gyümölcsöt, az őszibarackot termesztették. A kis sziget éghajlati viszonyai kedvezőek volt az őszibarack számára. Ezt a kis medencét három szoros fogja közre, körbeveszik a vizek és a hegyek ez adta a különös mikroklimát, ami kedvező volt 800 évvel ezelőtt a gyümölcstermesztésnek.

Egy norvég a Dunakanyarban

Az ácsnak tanult norvég Guilbrand Gregersen a 19. század első felében egy véletlen folytán került Szobra (a 23 éves fiatalembernek - tanulmányúton járva Közép-Európában - Bécsben ellopták úti holmiját, és pénz nélkül maradt, jobb híján Pest-Budának vette az irányt). Szob környékén vasútépítési munkálatok folytak amikor Gregersen ide került, s így ismerkedett meg a településsel. Néhány évvel később vette feleségül az itteni mészárosnak a lányát, Sümegh Alojziát. Tizenkét gyermekük élte meg a felnőttkort. Mikor Gregersen gazdag tőkéssé vált - dualizmus kori építkezésekben vezető szerepet vállalt, többek között a Keleti pályaudvar épületének alapozásában, az Országház ácsmunkáiban, a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Színház kivitelezésében - a család székhelyét Budapestre tették át, de mindvégig megtartották a kapcsolatot Szobbal. Sokat jótékonykodtak.

Mária királyné kincse

A krónikák szerint a mohácsi vész után a Csele patakba fúlt II. Lajos király fiatal özvegye, Mária királyné, mint a Szent Korona kincseinek ideiglenes őre, igyekezett menteni a menthetőt. Brodarics István akkori kancellár feljegyzései szerint a budai Vár kincseit az akkoriban biztonságosnak tűnő Pozsonyba szeretne volna szállíttatni a Dunán keresztül. A kancellár mind az előkészületekről, mind pedig a később bekövetkezett lázadásról és támadásról hűen beszámol. A források szerint az akkori esztergomi várkapitányt helyettesítő Orbánczy András lázadó szándékoktól vezérelve a királyné hajói közé lövetett. Az ágyúzást nem minden hajó élte túl, ám az még kérdéses, egy vagy kettő süllyedt el végleg a rajta található kincsekkel együtt. A karavánon ugyanis a királyi kincstár szinte minden ingósága Pozsony felé utazott, állítólag Atilla király évszázadokat túlélte hagyatékával egyetemben. A magyar középkor királyi udvarhoz és udvari nemességhez köthető értékes tárgyai ott vannak valahol a Duna fenekén. Hogy pontosan hol is süllyedtek el a flotta egyes részei, máig nem tudni, azt pedig, hogy mit is szállítottak pontosan, szintén csak a legendákból ismerhetjük.

Szakmai összefoglaló

Szob története egészen az őskorig vezethető vissza. A sokat átélt település felvirágoztatása a Luczenbacherekhez és a 19. századhoz köthető. Kezdetben fakereskedéssel, majd kőbányászattal, vasútépítéssel és gőzhajózással foglalkoztak, kastélyuk és kápolnájuk a mai napig őrzi emléküket, ám mindkettő felújításra szorulna.

Gazdálkodástörténeti emlékként fontos felsorolni a bányákat, melyek lenyomata máig jól látható a tájban, a Fekete bánya még ma is működik. A keskeny nyomtávú vasút – a transzbörzsönyi Magyarország egyik leglátványosabb hegyi pályájának számít, az egyik megállója épp Szobon található.

Gazdag kiállítási tárgyakkal rendelkezik a Börzsöny Múzeum, mely a Börzsöny élővilágát, a településsel összefüggő régészeti tárgyait, a térség néprajzi anyagából készült használati tárgyait, mutatja be.

A szobi révátkelőhely sok száz éves múltra tekint vissza, feltehetően már az őskorban is használták. Az Ipoly torkolatánál kiépült római kikötőerődöt pedig balparti hídfőállásként használták a Dunán való átkeléshez a „Barbaricum” felé. Napjainkban a szobi kompot személyautók, tehergépjárművek mellett kerékpárosok is nagy számban használják, mert az EuroVelo-6 kerékpárút (az Európai Kerékpárút Hálózat Duna menti vonalaként) Vác felől jelenleg itt ér véget, és teremt kapcsolatot Esztergom irányába.

Számos egykori mesterség köthető a vízhez, és még több legenda is hallható a településen ezzel kapcsolatosan.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Mária királyné kincse
- Mária sziget titkos gyümölcse
- Régi mesterségek: hajózás, révészet, halászat
- Szobi Szörp
- Dunakanyar Művészeti Fesztivál
- Ipolyfeszt
- Révátkelő

- Eurovelo6 – kerékpárút a Duna mentén
- Aktív vízi turizmus
- Börzsöny Közérdekű Muzeális Gyűjtemény
- Szobi Kálvária tetejéről nyíló remek kilátás a Dunakanyarra
- Nepomuki Szent János szobra
- Feltárt Római kori kikötőerőd
- Luczenbacher Kastély a Duna partján helyezkedik el.

VISEGRÁD

Visegrád

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

Visegrád a Dunakanyar fővárosa, kulturális és turisztikai központja, Magyarország egyik legkisebb és legszebb fekvésű városa a Duna-Ipoly Nemzeti Park közepén. Visegrád első írásos említése egy 1009-ben kiadott Szent István kori oklevélben jelenik meg először. Visegrád fontos stratégiai ponton épült, a Dunakanyar keleti bejáratánál, a Szentendre sziget csúcsánál, a folyamon átvezető rév fölé emelkedő dombon. Ezt a helyet már a rómaiak is megerősítették.

Visegrádot az élő középkor városának is szokták nevezni, a település mindig is központi szerepet töltött be a magyar történelemben. Többek között itt húzódott a római határvonal a limes, melynek az egyik legjobban megerősített körzete Visegrád volt. A tatárjárás után nagy mértékű várépítés vette kezdetét: IV. Béla és felesége kiépíti a Visegrádi várrendszert, mely a Vízibástyából, az Alsó várból és a Fellegvárból áll. Maga a vár két részből állt: a Fellegvárból és az Alsóvárból, amiket a tornyokkal megerősített völgyzárófal kötött össze, mely egészen a Duna partján felépített őrtoronyig húzódott.

Károly Róbert uralkodása idején jelentős fejlődésnek indult a település, mivel 1323-ban Visegrádra tette székhelyét. Innentől kezdve a város fontos szerepet játszott Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás uralkodása idején is. Nemzetközi jelentőségűvé a XV. században, az Anjouk idején vált a város.

A messze földről érkezők földi paradicsomként írták le Visegrádot, mely a török időkig tartott. A török háborúk idején a település hanyatlásnak indult, és gyakorlatilag elnéptelenedett. Visegrád újbóli fellendülése a XIX. században kezdődött el a dunai gőzhajózás megindulásával. A minden évben megrendezésre kerülő visegrádi várjátékok mára már nemzetközi reneszánsz fesztivállá nőtte ki magát.

A visegrádi Királyi Palota és Fellegvár mellett a város számos történelmi látnivalóval büszkélkedhet. A Sibrik-dombon találhatóak az egykori római kori tábor maradványai, itt állt a település első vára, és egy templom is. A közelben található a Salamon-torony, amely a kettős várrendszer alsóvárának lakótornyaként funkcionált. Az épület gyakori helyszíne lovagi tornáknak, de a fotósok számára is bakancslistás hely. A torony közelében áll a Görgey vadászkastély, ahol egykor Görgey Artúr tábornok élt testvére házában. A gyerekekhez pedig

közelebb hozzá Mátyás királyt a Mátyás király történelmi játszópark, amely a palotával szemben fekszik. A Palotaházban, régmúlt idők mesterségeivel várja a látogatókat a Mesterségek Udvara.

Visegrád az irodalomban

Visegrád a fő helyszíne Bogáti Péter Halló, itt Mátyás király című regényének.

Örkény István Nézzünk bizakodva a jövőbe című egyperces novellájának is Visegrád a fő helyszíne.

A visegrádi Hotel Silvanus az egyik, érintőlegesen említett helyszíne Mattyasovszky Jenő Hód és az elárult ügynök című bűnügyi regényének.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Fellegvár

Visegrád talán legemblematikusabb építménye, melyre a köznyelv többnyire csak visegrádi várként utal, ezzel is kiemelve a Várhegy tetején magasodó, tiszteletet parancsoló épületegyüttes kulturális jelentőségét. Valójában a Várhegy tövében található Salamon-torony is része az egységnek, mint Alsóvár. A Fellegvár állandó kiállításai: Szent Korona kiállítás, Vártörténeti kiállítás, Panoptikum (1335-ös visegrádi királytalálkozó emlékére), Középkori fegyvertörténeti kiállítás, Úri vadászat a középkorban, Szabadtéri középkori hadieszköz bemutató. Története: a vár építési munkálatai a XIII. század közepén indultak, a tatárjárást követően az országot újjáalapító IV. Béla király és felesége, Laszkarisz Mária tervei alapján. A költségeket elsősorban a királyné hozománya fedezte. A Fellegvár és egyben Visegrád Károly Róbert uralkodása idején nyerte el máig élő kultuszát, amikor az uralkodó Visegrádot jelölte meg, mint hivatalos székhelyét, s mint az ország fővárosát. A híres 1335-ös királytalálkozóra is (ennek az eseménynek állít emléket napjainkban a Visegrádi Nemzetközi Palotajátékok) ezen a helyen került sor – addigra Károly Róbert már jelentősen bővítette és a kor követelményei szerint tökéletesítette a várat. A Fellegvárat maga Mátyás király is korszerűsítette, a város

(és egyben az ország) akkori arculatának reneszánsz jegyeit Mátyás itáliai feleségének, Beatrix királynénak köszönhetjük. Aragóniai Beatrixnek hatalmas szerepe volt abban, hogy Visegrád világvárosi rangra emelkedjen a XVI. századra. Érdekesség, hogy a szent koronát és a koronaékszereket történelmünk különböző periódusaiban többször is őrizték a Fellegvárbán. E ténynek állít emléket a ma is megtekinthető, tökéletesen hű Szent Korona-másolatot bemutató kiállítás a vár falai között.

Királyi palota (Mátyás király múzeum)

A mintegy 700 éves épületegyüttes, a visegrádi Királyi Palota, a 15. század első évtizedéig a magyar uralkodók hivatalos székhelye volt. A Tatárjárás idején elpusztult régi ispáni vár helyett IV. Béla építtette fel a ma is álló visegrádi várat, amely az Árpád-korban a pilisi ispánság központja volt és még csak alkalmi, királyi szálláshelyként működött, ám I. Károly 1323-tól itt rendezte be székhelyét. Ő alapította a vár alatti palotát is, amelyet azonban csak fia, I. Lajos építtetett ki a mai formájára. Utóda, Luxemburgi Zsigmond uralkodása első felében szintén Visegrád volt a királyi székhely, Zsigmond fejezte be a vár és a palota I. Lajos által megkezdett újjáépítését is, sőt a palotát egy ferences kolostorral bővítette. A visegrádi palota az 1544-es török hódításig a magyar királyok vidéki rezidenciája volt. A török időkben rommá vált épületet a 18. század közepén lebontották. Az elpusztult város helyén új település keletkezett. Németeket telepítettek le, akik a palotát kőbányának tekintették. A romos palota sorsát a fekvése is megpecsételte. A hegyről lezúduló esővizet elvezető csatornák elpusztultak, ezért a palotába folyó víz hordaléka vastagon betemette az

épületeket. 1934-től folyó feltárása és helyreállítása során maradványait múzeummá alakították. A Királyi Palota állandó kiállításai: Anjou-kori kőtár, A Visegrádi Királyi Palota története, Zsigmond-kori szoba, Királyi konyha, Corvin lakosztály.

Herkules kút

A palota 1484- ben készült díszudvarán álló vörösmárvány szökőkút a gyermek Herkules harcát ábrázolja a lernai hidrával. A Herkules-kút különös jelentőségét az adja, hogy készítője korának egyik legjobb római szobrásza Giovanni Dalmata volt. A kutat Mátyás címerei díszítették, és rajta a gyermek Herkules valószínűleg a hadvezér királyra utal.

Salamon-torony (Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma)

A visegrádi alsó vár, melyet IV. Bélától (ő és felesége, Lascaris Mária királyné építtette 1250-1260 körül) Mátyás királyig valamennyi magyar uralkodó folyamatosan korszerűsített, alapvetően három feladatot látott el mindvégig: katonai célokat szolgáló erődítmény, ispáni lakóhely, valamint királyi szálláshely volt. Erődítésfalai mögött berendezkedve a Budát és Esztergomot, e két rendkívüli fontosságú várost összekötő országutat, valamint a dunai hajózási útvonalakat is precízen ellenőrizhették innen. Az alsóvár a kaputoronnyal és őrtornyokkal megerősített erődítésfalakból és egy nagy lakótoronyból állt, amely egyszerre volt uralkodói szálláshely, ispáni lakóhely, és katonai feladatokat ellátó erődített épület. Az alsóvárat tornyokkal megerősített völgyzárófal kötötte össze a Fellegvárral, mely egészen a Duna-parti őrtoronyig húzódott. A völgyzáró falakon át vezetett a Budát és Esztergomot összekötő középkori országút. A Salamon-torony állandó kiállításai: a visegrádi Királyi Palota XIV. századi díszkútja, Visegrád története az őskortól a 20. századig.

A Salamon-torony tavasztól-őszig Visegrád egyik legaktívabb látványossága, ahol egy-egy lovagi torna, egy-egy dobos díszmenet a hét szinte bármely napján látható. Érdekesség: a Salamon-torornak, Visegrád egyik szimbólumának legnagyobb rejtélye éppen közszájon

forgó, megtévesztő elnevezése. Salamon király ugyanis semmiképpen sem raboskodhatott a Fellegvár lakótornyában (amit ma, engedve a hagyománynak, mi is Salamon-toronynak hívunk), hiszen Salamon a 11. században volt foglya Visegrádon László királynak, a kettős várrendszer elkészültéről azonban csak 1256-ban ad hírt az első, hivatalos oklevél IV. Béla uralkodásának korából.

Vízi bástya

A hajóállomástól néhány lépésnyire a XIII. századi régi Vízibástya maradványai láthatók, amelyet valamikor nagyméretű falak kapcsoltak az Alsóvárhoz. Innen figyelték a Duna forgalmát, valamint emelőszerkezetekkel vizet juttattak belőle az alsóvárba.

A többemeletes épület teteje elpusztult, alsó részének mai formáját Schulek János alakította ki az 1930-as években. Lépcsőjén a várépítő IV. Béla szobra, vaskorlátain az Árpád-, Anjou-, Luxemburgi- és Hunyadi-család címere láthatók. A kapu, amelyen keresztül haladva a vendég Visegrád területére lép, később, 1938-ban épült.

Sibrik-dombi erőd

Visegrád környékén a Pannonia provinciát védő limes számos maradványára bukkanhatunk. A 176 méter magas Sibrik dombon található Visegrád egyik legérdekesebb, mégis kevesek által ismert

láttnivalója. Hozzávetőlegesen 1700 évvel ezelőtt, Nagy Konstantin uralkodása idején itt állt a Római Birodalom, s azon belül Pannonia tartomány északkeleti csücskének egyik fontos erődítménye. Háromszáz katona állomásozott itt, felügyeletük alatt tartva a Birodalom külső határait képező Dunát és a közeli limes szakaszt. Az erődítmény alaprajza deltoid volt, és tornyok védték. Érdekesség: az erőd megmaradt darabjaiból az első keresztény magyar uralkodó, Szent István királyunk hozott létre ispánsági központot 1009-ben. Ekkor épült a dombon a város első temploma is. Könnyen megközelíthető és kifejezetten jól esik a 176 méteres domb tetejére vezető kis séta.

Stációk - Kálvária kápolna

A Stációk az országos kék jelzésen, a település központjából indulva, a Magas-közön át a Fellegvár felé vezető úton láthatóak. A Kálvária kápolna a XVIII. században, 1770-ben épült, barokk stílusú épület a település fölött lévő dombon áll, belsejében szent sír fülkét találunk Krisztus-szoborral. A kápolna szomszédságában egy természetes sziklaképződmény látható, a kálváriához vezető stációkat a hegygerincen, Szakál Ernő szobrászművész készítette 1961-ben, a régiek helyére.

Visegrádi Keresztelő Szent János Plébánia és templom

1056 táján I. Endre Szent András tiszteletére bazilita kolostort alapít, amely később bencés apátság lesz, majd 1494-ben a pálosok tulajdonába kerül. A 14. században Visegrád nagy kiváltságokkal az ország fővárosa. Külön városrészben laknak a németek és a magyarok. A német részben a Mária-templom áll, a magyar részben Szent László temploma és Szent György tiszteletére egy kápolna, amely mellé 1425-ben a ferencesek kolostort emelnek. A fellegvárban Keresztelő Szent János tiszteletére épült templom, melyet 1756-ban átépítenek. Az egyhajós, egytornyú, boltozatos belsőterű templom főoltárát szép színhatású oltárkép díszíti. Készítője Vincenz Fischer 18. századi festő. Eredetileg a budavári Szent Zsigmond kápolna oltárképe volt, és az 1930-as években került Visegrádra. A templom további berendezése - a szószék, a padok, a keresztelőmedence - szintén 18. századi eredetű. A templomot 1960-ban külsőleg renoválták. 1973-ra, 200 éves jubileumára belseje újult meg. 1974-ben ismét külső felújítást kapott. 1991-ben ismét renoválták a templomot.

Mária kápolna

A Duna-parton álló Mária-kápolnát egyesek szerint a Visegrádot visszafoglaló csapatok emelték a győzelem emlékére, mások szerint a török után betelepedett német lakosság. E kápolna szeptember 8-i búcsúja a község hagyományos ünnepe. Az apró, homlokzati tornyos kápolnába kőkeretes kapun át léphetünk be. Belül láthatjuk a passzai

Madonna elnevezésű festmény másolatát, külső falán pedig egy Ferenc József látogatását megörökítő emléktáblát.

Palotaház - Étkek háza és Mesterségek Udvara

Mesterségek Udvara: a házban régmúlt idők mesterségeinek bemutatóját tekintheti meg az ide érkező vendég. Szakértő kezek gyakorlatban mutatják be a különböző tradicionális mesterségeket. A mesterek által készített termékeket lehetőség van megvásárolni a helyszínen. Étkek Háza: különleges belső kialakítású kétszintes, látványkonyhás étterem, ahol tradicionális magyar ételekkel, vaslapon sült húsokkal, különböző lepényekkel és házi süteményekkel várják az ide látogatókat. Az épületben kapott helyet az Infoház – a visegrádi turisztikai információs iroda is.

IV. Béla szobra

Az országzászlóval és az újjáalakított vízibástyával (tervezőjük: Schulek János műépítész, műegyetemi tanár) egybeépített szobrot 1939. október 1-jén avatták fel. IV. Béla király feleségével, Laszkarisz Mária királynéval a tatárjárás után építtette a Fellegvárat, ennek állít emléket a szobor, amelynek korlátján az Anjouk, Zsigmond, és a Hunyadiak címere található. A szobor talapzatán a Le Germandat Dels Cavallers de la Conquesta spanyol lovagrend 1994 júliusában állított kerámia emléktáblája látható, mely ajánlás Castellon de la Plana város önkormányzatától.

Mátyás-szobor

A Fő utca kis térré szélesedő részének közepén áll Mátyás király bronzból öntött mellszobra. Alkotója Fadrusz János, akinek fő művét, a Mátyásról készített szoborcsoportot 1903-ban Kolozsvárott állították fel. Ez a szoborfej a kolozsvári alkotás öntvénymásolata.

Nepomuki Szent János szobra

A plébániatemplom előcsarnokában látható a 18. századi Nepomuki Szent János szobor, mely korábban a templom előtt állt.

A település további plasztikái:

Cseke László kopjafája

Életfa-szobor

Szentháromság szobor

Nagy Lajos Király dombormű

Schulek Frigyes emlékműve

Görgei Artúr emlékműve

Viktorin-emlékmű

Keresztelő Szent János-templom üvegablakai

Természeti örökség

A Dunai kikötők, vízisport

Visegrádon három kikötő is rendelkezésre áll a hajóval érkező, vagy éppen indulni szándékozók részére:

- Visegrádi Hajóállomás
- Visegrádi Csónak és Kishajó kikötő
- Visegrád 1. kikötő

A kompközlekedés közvetlen kapcsolatot jelent Nagymarossal, és ezen keresztül a Börzsönnyel. Visegrád ezen kívül elérhető hajóval Esztergomból, Budapestről, Szentendréről és Vácról is. Az utasok számára számos lehetőség adott: április közepétől szeptember végéig hétfő kivételével minden nap lehetséges a Nagy-Dunaágban szárnyashajóval és a Kis-Dunaágban közlekedő hajóval utazni, március közepétől november elejéig sétahajózni (Kék Túra), illetve közvetlen járat közlekedik Visegrádról Vácra (Zöld Túra) június közepétől augusztus végéig. A 2016-ban átadott új kikötő jelentős turista forgalmat hozott Visegrád számára.

Visegrád kedvező lehetőségekkel rendelkezik a vízisport és a vízi turizmus fejlesztésére. A Duna partján és az öbölben lehetőség nyílik evező sporthajók (kajak, kenu, csónak) és vízisí igénybevételére is a környező települések egyesületei jóvoltából (pl. Dunakanyar Vízisí és Wakeboard Oktatás - Motorcsónakos kirándulás Pilismarót központtal, Evezek Dunabogdány székhellyel).

Természetjárás

Visegrádon vezet keresztül az Országos Kéktúra, illetve számos más turistaút és tanösvény került kiépítésre – a túrázók, teljesítménytúrázók a rendszeresen megrendezésre kerülő programok közül is válogathatnak (pl. Görgey Artúr Emlék Teljesítménytúra, Kő-hegyi március 15-i emléktúra, Szarvasbőgés túra). Visegrádon található a Pilisi Parkerdő Zrt. Központja, ahol az iskolán kívüli környezeti nevelést, a természet- és erdővédelem, valamint az erdőkezelési ismeretek átadását, a környezetvédelmi tudatformálást irányítják, koordinálják. A Pilisi Parkerdő Zrt. (Visegrádi Erdészet) működteti a Madas László Erdészeti Erdei Iskolát (eredeti nevén: Erdei Művelődés Háza), a magyarországi erdei iskola mozgalom első intézményét, amely a természeti adottságok megismertetésével, a környezetvédelemmel, az erdei kultúra terjesztésével foglalkozik. Visegrádon működik az alternatív pedagógiát valló Apátkúti Erdei Általános Iskola is, ahol az oktatás középpontjában a természet-környezeti nevelés, kézművességgel összefüggő ismeretek megszerzése áll. A természeti, oktatási, kutatási feltételek komplex jelenléte egyedülálló lehetőséget biztosít az ökoturizmus különböző termékeinek kialakításához is (természetvédelmi ismeretterjesztést, madármegfigyelést, természetfotózást segítő rendezvények szakvezetők irányításával).

Apátkúti völgy

Természetjárók közkedvelt túraszakasza, hiszen az Apátkúti-patak völgye rengeteg természeti kincssel rendelkezik, úgy, mint vízesés és források. A Telgárthy-rét kiváló helyszín kikapcsolódásra: szalonasütésre, bográcsolásra és szabadidős sportolásra is alkalmas. A rét fölötti fűvészkert flórája minden évszakban szemet gyönyörködtető. A pisztrángos tavaknál horgászási lehetőség van márciustól októberig.

Ördögkúti vízesés az Apátkúti völgyben

Az egyik legkedveltebb látványosság az Apátkúti-völgyben az Ördögmalom-vízesés: a patak itt sekély „csúszdát” vájt magának az andezittufába. A zúgó önmagában is szép, de kevesebb figyelmet vonzana magára, ha nem lenne alatta egy

kisebb természetes medence, melyben a lezúduló víz lelassulva megnyugszik, mielőtt tovább áll. Mintha az ördög malma volna, úgy forog és rombol a víz a sziklák szorításában - talán innen ered a név. A vízesés mellett pihenőhelyet találunk padokkal és asztallal.

Pisztrángos Tavak

A fenntartók célja megismertetni az érdeklődőket az Apátkúti-patak élővilágával és halfaunájával, s lehetőséget nyújtani arra, hogy bepillantást nyerjenek abba az érdekes világba, amelynek ugyanúgy része a zsákmányra lecsapó halraj, mint a kiváló sült étel.

Kaán forrás

A Visegrádi-hegység legkedveltebb forrása. Első foglalását 1938-ban készítette a szentendrei 914. számú Endre Cserkészcsapat. Második, ma is látható foglalát 1974-ben Bertényi Miklós erdőmérnök vezetésével készítették. A forrás Kaán Károly erdőmérnökről, a magyarországi természetvédelem század eleji úttörőjéről kapta nevét. A forrásvíz alkotóelemei alapján a Kaán-forrás vize csekély ásványianyag tartalmú, kalcium-magnézium-hidrogén-karbonátos jellegű, kissé kemény, alacsony nátrium-tartalmú, ivási célra megfelelő víz, ám fogyasztását csak saját felelősségre ajánljuk.

Zsitvay kilátó

A kilátót a Magyar Turista Szövetség fennállásának 20-dik évfordulójára emelték, stílusával pedig igyekeztek a visegrádi történelmi múlt emlékeinek adózni, innen az erődítmény-jellegű épületforma. Odafent, a kilátószinten kör alakban elhelyezett ábrák segítik a tájékozódást a panorámának megfelelő elosztásban. A Zsitvay Tiborról elnevezett épületet 2005-ben műemlékké nyilvánították. Gyönyörű túraútvonalak fontos állomásáról van szó.

Visegrádi ásványvíz

Magyarország legmélyebb ásványvízkútjából, mintegy 250 millió éves triász kori mészkőrétegből tör fel a Lepence-völgyben a természetes ásványvíz.

Kerékpározás

Kerékpáros turizmus szervezésére a térség kiválóan alkalmas. Az utóbbi években felgyorsult a térség európai gerinc-kerékpárútjának kiépítése, Visegrád településen több mint 4 km hosszú kerékpárút létesült. A kerékpárutak kiépítésein túlmenően megfelelő táblarendszer, pihenőhelyek, attrakciós és fotópontok kiépítése is megtörtént. A város rendelkezik kerékpárbérlési lehetőséggel (Tekerentyű Szerelde), illetve a Telegárthy-réten egy Parkolj és Bringázz ponttal, amely 3 db felfestett, leírt túrát kínál az aktív sportra vágyóknak a Pilisi Parkerdő tevékenységének jóvoltából.

Pilis Bike erdei kerékpáros hálózat

A Pilis Bike hálózatához a Pilisben, a Visegrádi és a Budai-hegységben összesen 9 Parkolj + Bringázz (P+B) parkoló tartozik, amelyekből kiindulva sok-sok különböző nehézségű túra közül választhatsz. Aszfaltozott erdei utak, köves kaptatók, lágy lejtésű erdei ösvények várnak, és mindezek mellett jó levegő és rengeteg természeti és kulturális látnivaló.

Kiállítások

Salamon-torony, a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma

A Salamon-torony állandó kiállításai: a visegrádi Királyi Palota XIV. századi díszkútja Visegrád története az őskortól a XX. Századig. A Salamon-torony tavasztól-őszig Visegrád egyik legaktívabb látványossága, ahol egy-egy lovagi torna, egy-egy dobos díszmenet a hét szinte bármely napján látható.

Királyi palota - Mátyás király múzeum

A Királyi Palota állandó kiállításai: Anjou-kori kőtár, A Visegrádi Királyi Palota története, Zsigmond-kori szoba, Királyi konyha, Corvin lakosztály.

Fellegvár kiállításai

A Fellegvár állandó kiállításai: Szent Korona kiállítás, Vártörténeti kiállítás, Panoptikum (1335-ös visegrádi királytalálkozó emlékére), Középkori fegyvertörténeti

kiállítás, Úri vadászat a középkorban, Szabadtéri középkori hadieszköz bemutató. Ma is megtekinthető, tökéletesen hű Szent Korona-másolatot bemutató kiállítás a vár falai között.

Palotaház – Mesterségek Udvara

Mesterségek Udvara: a házban régmúlt idők mesterségeinek bemutatóját tekintheti meg az ide érkező vendég. Szakértő kezek gyakorlatban mutatják be a különböző tradicionális mesterségeket. A mesterek által készített termékeket lehetőség van megvásárolni a helyszínen.

Zsigmondy Vilmos Gyűjtemény

A Vízkutató és Fúró Vállalat lepecei telephelyén található a Zsigmondy Vilmos és Zsigmondy Béla, a magyar kútfúrás úttörője című gyűjtemény.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Visegrádi Nemzetközi Palotajátékok

Visegrádon rendezik meg több mint három évtizede (1985 óta) Magyarország egyik legnagyobb nyári szabadtéri történelmi fesztiválját, a Visegrádi Nemzetközi Palotajátékokat. A háromnapos rendezvény az 1335-ös visegrádi királytalálkozó korszakát idézi fel, gyalogos és lovas lovagi tornával, várostrommal, solymász- és táncbemutatókkal, Európa számos országából és Magyarországról érkező hagyományőrző csapatok fellépésével. A látványos középkori bemutatók és programok (pl. kézműveskedés, koncertek, vásári komédiák, bajvívóverseny) mellett vendégek megízlelhetnek középkori gasztronómiai különlegességeket is (pl. a Királyi Borudvarban Magyarország legjobb borait).

Kispalotajátékok

Az utóbbi 20 évben a Kispalotajátékok programsorozat is nagy népszerűségnek örvend, amely iskolás csoportoknak kínál élményben és ismeretszerzésben gazdag időtöltést.

Parilia római ünnep

A Sibrik-dombon megrendezett Parilia római ünnep szintén egy évtizedes hagyománnyal rendelkező tavaszi rendezvény, amely a hagyományőrzést állítja a középpontba.

Zenei programok

A város gazdag zenei kultúrával rendelkezik. A nyári szezont minden évben egy évadnyitó koncert nyitja meg. A Zenés Nyári Esték egy júniustól szeptemberig tartó rendezványsorozat különböző fellépőkkel. A VisegRock egy rock-blues fesztivál, amely vadászati-gasztronómia találkozóval párosul a Dunakanyar egyik legszebb pontján.

Lovagi torna bemutatók

A nyár folyamán rendszeres programot jelentenek a Lovagi Torna Bemutatók, amelyek a Szent György Lovagrend előadásában a középkort idézik. A bemutató része az íjászat, csatacsillag- és lándzsahajítás, solymászat és az izgalmas, humorral fűszerezett párviadatok.

Gasztro rendezvények

A visegrádi Gasztrofesztiválra a helyi éttermek és vendéglátó egységek települhetnek ki általuk választott ételekkel. A rendezvényre étel és italkóstoló jegyet lehet vásárolni, majd az este folyamán egy koncerttel kedveskednek az ide látogatóknak. Az évente megrendezésre kerülő Pincemester avató ünnepség a kora ősz egyik hagyománya. A Német Kisebbségi Önkormányzat által megszervezett eseményen a kora délutáni órákban kezdődnek a kulturális programok, majd egy humoros felvezető műsor után különböző korok bordalaiból ad elő az énekes trubadúr. Megemlékeznek az egykori híres pincemesterekről, majd sor kerül az új mesterek megválasztására is. Az esti mulatság jellegzetessége a hagyományos svábos vendéglátás.

Dunakanyar Művészeti Fesztivál – Dalok a vízen – utazás stílusokon át

A Duna Művészeti Fesztivál eseménysorozat programjai június és augusztus között minden pénteken, szombaton és vasárnap sokszínű kulturális programokkal várják az érdeklődőket: Nagymaros, Zebegény és Visegrád hajóállomásain.

Zenélő Dunakanyar Kikötőkoncertek

A Vác Civitas Fúvószenekar térzenei programjai a Dunakanyar több településén: Szob, Vác, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Dömös, Visegrád, Esztergom kikötőiben.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Halászat

Visegrádon a halászat emberemlékezet óta folytatott tevékenység. Halászbokrokban - halász telepeken - éltek a halászcsaládok és a királyi udvaroknak (hol Visegrád, hol Budapest, hol Bécs) szolgáltatták a halakat. Pontosan meg volt határozva melyik fajta halból mennyit kellett beszolgáltatni. A viza volt a legkelendőbb, csapdákkal és varsákkal fogták ezeket a halakat.

Révészet

Visegrádnál már a római korban folyami átkelő volt. A középkorban kikötő is működött itt, amit régészeti feltárások is bizonyítottak. A Szentendrei-sziget csúcsánál gázló volt, ahol alacsonyabb vízállásnál szekérrel, lóháton át lehetett menni. Ez a folyószabályozás és mélyebb merülésű hajók miatti kotrás végett megszűnt. A révészek biztosították télen a jégen való átjárást is - szalmacsutakokkal rakták ki az utat, ha biztonságos vastagságú volt lovasszánokkal keltek át az egyik partról a másikra. Az utolsó jégen való átkelésre 1964-ben emlékeznek vissza, amikor Nagymarosra a jégen mentek át, akár cipőt vásárolni.

Hajóépítés

Már a török időkben volt Visegrádon hajójavító műhely. Mátyás királynak hadigályái is voltak, illetve egy fejedelmi díszhajója, ami Velencében készült. A Bucentaoro nevű hajó tágas volt, hálóterem, ebédlő is volt benne. Később a 20. század elején a Magyar Folyam-és Tengerhajózási Rt-nek volt hajójavító üzeme Visegrádon, majd 1946-ban egy hajójavító és építő magánvállalkozás alakult - melyet később államosítottak. 1958-68-ig Visegrádi Hajóműhelyként működött egy uszályokat, kompokat, révhajókat gyártó műhely.

A település hagyományai, legendái, történetei

Visegrádi remete

Visegrádi remete vagy visegrádi kertész néven emlegették Görgey Artúrt, az 1848-as szabadságharc legkiválóbb hadvezérét, aki klagenfurti száműzetéséből visszatérve 1875-től több mint 40 évig öccse visegrádi házában töltötte ideje nagy részét. A helyiek szerint a kertet ritkán hagyta el, látogatóit is itt fogadta. Legtöbb vendégének annyira megtetszett a hely, hogy ők is villát építettek Visegrádon.

Herkules kút

A Visegrádi Királyi Palota belső díszudvarában található a Herkules-kút. A legenda szerint a kutat díszítő szobormotívum - Herkules (gyermekként ábrázolva) legyőzi a Hydrát - a gyermek Corvin Jánost ábrázolja, Mátyás törvénytelen fiát, aki legyőzi a Habsburgokat. A történelem nem igazolta Mátyás vágját, de létrejött a magyar reneszánsz kiemelkedő alkotása. Az 1.000 forintos bankjegyen is szerepel a Herkules kút - és Mátyás király.

Európai vízitúrák

A dunai hajózás szeretete a mai napig élő a Cseke családban. Idősebb Cseke László 1977. szeptemberében ötödmagával megismételte Széchenyi Ödön 1867-es hajóútját, aki a világon elsőként hajózott végig az európai kontinensen Budapeستől Párizsig, Hableány nevű hajóján. Alig 10 évvel később, az ifjabbik Cseke László is európai vízi útra indult. 1987-ben Rotterdamtól Budapestig evezett másodmagával.

Salamon töke

A Salamon-toronnyal kapcsolatban több legenda is él. Bár neve erre utal, Salamon király biztosan nem itt raboskodott, hiszen az ő korában (11.század) az alsó vár és a lakótorony még nem állt. A "fénylik mint a Salamon töke" szólásunk pedig valószínű hajósoktól származik, akiknek nagyszerű tájékoztató pont volt a Salamon fogvatartásakor tóklámpásokkal kivilágított vár. (Ami ugye az előzőek szerint inkább a Sibrik dombon álló ispáni vár volt, és nem a ma Salamon-toronnak hívott épület.)

Középkori krimi

1440. február 20-án éjjel Kottaner Jánosné Ilona, Luxemburgi Erzsébet királyné megbízásából ellopta a Szent Koronát. Az esemény pontos lefolyását részletesen megírt emlékirataiból ismerhetjük meg, melyet Mollay Károly az 1970-es években jelentetett meg.

Kottaner Ilona - ahogy a történetírás megemlékezik róla, a királyné komornája és bizalmas volt. Sopronból származott, német nyelven beszélt, és bár magyarul nem beszélt, vagy nem jól, de kiválóan értette azt, így az udvari cselszövésekben nagyszerűen kiismerte magát. Habsburg Albert király halála után a várandós királyné, Luxemburgi Erzsébet, biztosítani szeretne volna a trónt születendő gyermeke számára, így az akkor a visegrádi királyi várban őrzött Szent Korona megszerzését kérte komornájától. A legenda úgy tartja, hogy Kottaner Ilona mulatságot szervezett, leitatatta az öröket és segítőivel az éj leple alatt feltörte a vár kincseskamráját, a felségjelvényt őrző kincsesládát, majd a koronát egy vörös bársonyvánkosba tették és belevarrták. Ezután szánon menekültek Komárom felé, ahol a királyné ideiglenes udvartartása lakott. A Duna jegén átkelve, beszakadt a jég a szán alatt, de csodával határos módon a lovak ki tudták rántani a szánt, és a Szent Korona és elrablói épségben megérkeztek a komáromi várba. Másnap 1440. február 22-én megszületett Erzsébet fia László, akit májusban Székesfehérváron V. László néven királlyá koronáztak.

A visegrádi "híd"

Egyszer biztos volt egy híd Visegrád és Nagymaros között. Mégpedig 1984. szeptember 17-én, amikor az osztrák-magyar hadsereg hadgyakorlatot tartott és elkészült, egy 520m hosszú 70 pontonból álló híd. A hidászok nagyszerű teljesítménye, hogy a ponton építését 80 perc alatt végezték el, 7:55kor kezdték és 9:15kor már kész. Párhuzamosan mindkét oldalról építették a hidat és a vízen értek össze. Átvonult rajta a 4. hadtest közel 8000 katonája (lovak, gyalogosok és kerékpárosok). Ferenc József udvari vonattal érkezett Nagymarosra, majd a Fiume gőzhajó fedélzetén a Dunáról figyelte a munkát.

Jégvágás

Visegrádon több mint tíz vendéglő és mézárszékek is működtek az 1800-as évek végén. Fontos volt ezekben az élelmiszer megfelelő hűtéséről gondoskodni. Ehhez a jégvermekben tárolt jég adott segítséget. Visegrádon a rév és a Malom-patak torkolata között egy nagy libalegelő volt. A téli fagy megérkezésekor eltorlaszolták a patakot, a felduzzadó víz elérte a legelő magasságát és ráfolyt a területre. 15-20 cm-es jégvéteget képzett a legelőn. Egy hét vastagodás után a gazdák elkezdtek a jég letermelését baltákkal, csákányokkal. Szekerekre rakták és napokon keresztül szállították be a településre a

jégvermekbe. Volt olyan verem ahova akár 32 szekér jég is befért. A jeget fénytől elzárták, szalmával gondosan betakarták. A mély vermekben nyár végéig kitartott a jég.

Szakmai összefoglaló

Visegrád gazdagsága, sokszínűsége mind az épített, mind a szellemi és természeti örökség kapcsán nehezen foglalható írásba. A Fellegvár, a Királyi Palota, a Salamon torony, és a bennük rejlő kincsek, melyeket a maguk pompájában ki is állítanak a múzeumokban, felbecsülhetetlen értékkel bírnak Magyarország történelmében. Látható, hogy a város nem csak rendelkezik attrakciókkal, de azokat büszkén a látogatók elé is tárja, gazdagítva ezzel a tudásukat. A Palotaházban működő Mesterségek Udvara be is mutatja a korabeli kézműves foglalkozásokat, de számos olyan fesztivált is szerveznek Visegrádon, mely mindannyiunkat visszarepít a múltba.

Visegrádon minden a kultúra és a víz körül forog, nagyszerűen párosítják a lehetőségeiket, amit a három kikötő, az aktív vízi turizmus élet, és a megannyi minőségi rendezvény is bizonyít.

A természeti öröksége a Dunán kívül is figyelemreméltó: források, patakok ölelik körbe a várost, ezen kívül Magyarország legmélyebb ásványvízkútjából a természetes ásványvíz tör fel, a mintegy 250 millió éves triász kori mészkőrétegből, mely palackozásra is kerül.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Nagymarost Visegráddal összekötő közműalagút
- A visegrádi 'híd' története
- Európai vízitúrák
- Herkules-kút
- Jégvágás története
- Egykor mesterségek: hajóépítés, révészet, halászat
- Dunakanyar művészeti fesztivál – zenei koncertek a hajóállomásokon
- Pisztrángos tavak
- Visegrádi ásványvíz
- Aktív vízi turizmus

- Dunakanyar települései között közlekedő rendszeres hajójárat
- Árvízjelek
- Vízi bástya
- Kaán forrás
- Eurovelo6
- Nepomuki Szent János szobra
- Vízisí és wakeboard oktatás

ZALABA

Zalaba

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

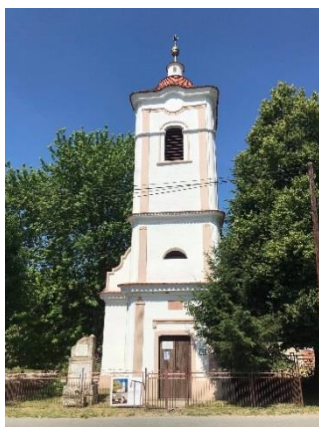

Zalaba alig 180 lelket számláló kis település a Szikince patak két oldalán, Párkány közelében. Az első írásos emlék az 1434-es évekből származik, de a régészeti leletek tanúsága szerint területén már az újkőkorból is éltek emberek. A múltban virágzott a környéken a pásztorkodás, és több vízmalom is működött. A 19. század végén olvasóköri alakult, a kultúra háza 1898-ban épült fel. A falu a 20. század elejére érte el legnagyobb lélekszámát, ekkor több mint 400-an laktak. Kiemelkedő egyházi műemlék, és egyben a község ékessége a több mint száz éves református templom. A felvidéki magyar irodalom egyik kiemelkedő alakja itt élt, és itt található az ő tiszteletére berendezett Csontos Vilmos emlékház. A falu határában található jóminőségű termőföldek képezik alapját a község mezőgazdasági jellegének. A településen minden évben megrendezésre kerül a Szikince fesztivál, valamint több kisebb hagyományőrző, vagy éppen sportnap. A zalabaiak a régmúlt értékeinek ápolása mellett a jövőbe is tekintenek, számos tervvel rendelkeznek a település lakosainak összetartására.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Református templom

Zalaba temploma 1789-ben épült, 1845-ben emeltek hozzá tornyot. Koncertek, fesztiválok, versünnepek, évfordulók, nemzeti ünnepek és még sok minden zajlik a faluban, a kulturális élet központjának számít a templom is, a gyülekezet mindenből kiveszi a részét. Padjait a falu híres lakosa, az író-asztalos Csontos Vilmos készítette. Általánosságban elmondható, hogy a templomok bejárata mind nyugatra néz, ám érdekesség, hogy a zalabai kelet felé tekint.

Csontos Vilmos emlékház

Csontos Vilmos (1908-2000) bár nem Zalabán, hanem a közeli Garamsallón született, de 1948-tól haláláig e faluban élt és alkotott. A szlovákiai magyar irodalom sajátos hangú költője, ismert képviselője volt ő. Költészetének meghatározó és állandó motívuma a szülőföld iránti szeretet, a sajátos munkás-paraszti életforma vállalása. Költészetére jellemző a hagyományos, magyaros versformákhoz való ragaszkodás. Kötetei közül megemlíthetjük például a Magyar ugaron (1932), a Kell itt a szó (1956), a Hiszek az emberben (1961), a Csendes lobogással (1968), a Dalol a föld (1978), az Estéli ének (1982) vagy a Pacsirtaszó (1995) címűeket. A költőt a helybeliek mindig is tisztelték, s ma is ápolják emlékét. Síremléke ma a falu feletti dombon lévő temetőben látható.

Megvan a ház is, ahol lakott, sajnos, ezt azonban eladták, s nem válhatott emlékházzá. Ám néhány éve az önkormányzat hathatós segítségével és pályázati támogatással létrehozták a Csontos Vilmos-emlékházat, illetve emlékszobát. Csontos Vilmos kívánsága volt többek közt, hogy ha meghal, szobájában minden úgy maradjon, ahogyan az életében volt. Nos, a kívánság részben teljesült: szobája tárgyainak nagy része együtt van, bár a hely nem az eredeti. Mivel Csontos Vilmos eredeti foglalkozása asztalosmester, a bútorok legtöbbjét is maga készítette. Csontos Vilmos könyvei, kéziratai,

Költészetünk arcképcsarnoka

JELENLET

CSONTOS VILMOS versei:

JAI, SZIKINCE...

Jaj, Szikince partja,
Jaj, Szikince partja.
Reggel óta jövészékkel,
Sír egy asszony rajta:
— Mondtam, édes lányom,
Ne jözz patakparton.
— Ne fátsz engem, édesanyám,
Csak a habot hajtom.

— Jaj, Szikince partja.
Egyetlen kislányom,
Itt esett be, megismerem,
Ovó ez a lányom.
— Ne sírj, édesanyám,
Sebes patakparton,
Angyol vagyok a kék vízben
És a habot hajtom.

— Jaj, Szikince partja,
A vízed de tiszta,
Mondá meg, hol van a kislányom,
Pomazi Juliska?
— Ne keress, jó anyám,
Sebes patakparton,
Éringattak a kék habok,
S nagyon mélyen álom.

PRANDI SANDOR felvétele

RÉGI DAL

Csendjét tergette felunkra az este,
Hajh, rég volt — hajh, rég volt.
Félelem indultam — te is jöttél szembe,
S az égből — az égből
Csillagtengerré vált, ahogy összeértünk,
Be szép volt — be szép volt,
S az a csillag, melyre véled együtt léptünk,
Miénk volt — miénk volt.

Mi ketten ragyogtunk azon az éjszakán,
Mi égtünk — mi égtünk.
Hajnaltól azután a csillag ajtaján
Kiléptünk — kiléptünk.
Bolyongunk azóta egymás nyomát vesztve,
Mi vértünk? Mi vértünk?
Pedig az a csillag kigyúl minden este
Miénkünk — miénkünk.

FEKETE MÉNES

Szögöld a fekete ménes,
Halva fekete paripa.
Nyelve gázolnak rétem
Viruló virágaira.

Karikásom csűrithetem,
Csattognak a szilaj potok.
A szívemmel kerítgetem,
Azon is csak vágtatnak át.

CSONTOS VILMOS

Csontos Vilmos 1908-ban Garamsallón született. Apám — egykori nemesi sarj, azóta csak utóda — szlovén nagyszám.

kötetei és levelezései is megtalálhatóak a szobában. A házban a bútorok mellett helyet kaptak a kor néprajzi tárgyai, a költő régi kerékpárja, valamint festmények is, melyek a falu kulturális eseményeit mutatják be.

Csontos Vilmos „Jaj, Szikince” című versében is megörökítette a településen csordogáló patak emlékét. A művet megzenésített versként a Felvidéki Zenei Adatbázisban is megtalálhatjuk, a Kor-Zár - Tajtékos ég c. cd-n.

Régi vízi malom

A Szikince patak partján található ma is az egykori vízimalom épülete. Története 1791-re nyúlik vissza, akkori tulajdonosa - és egyben - építtetője Herceg-Eszterházi volt, Molnár Sándor és Pál tisztartó idejében. Többszöri tulajdonoscserét követően az 1950-es években az Egységes Földműves Szövetkezet vásárolta meg a malmot, ám azt többé már nem gabonaőrlésre, hanem takarmányozás céljára, darálásra használták.

Az áram bevezetését követően a malmot már nem a Szikince patak hajtotta, az villanyárammal működött tovább. A leromlott állapotú épületet az önkormányzat 2017-ben az utolsó molnár, Pál István unokájától megvette, majd az ezt követő években részben felújította, sikerült - többek között - új tetőt készíttetni, és így megmenteni a több, mint 230 éves épületet az enyészettől. További fejlesztésekre - forrásoktól függően - így már alkalmas a vízimalom.

Lányi Sándor emlék-kopjafája

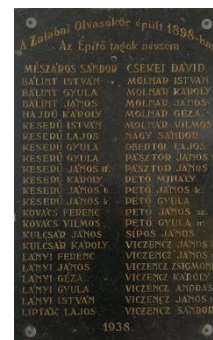
Lányi Sándor volt a falu első bírása, akit azért választottak meg, mert Miksa császár komornikjaként dolgozott előtte, így világjárt embernek számított. A kopjafa nem csak neki állít emléket, de a faluból elszármazottak emlékére is itt szokta a helyiek gyertyát gyújtani.

Az I. és a II. világháború hőseinek emlékműve

A református templom előtt található az első és második világháborúban elesett zalabai hősök emlékműve.

Olvasókör emléktáblája

Amilyen kicsi, olyan virágzó kulturális élete volt és van is Zalabának. Már a 19. század végén olvasóköre is alakult: 1898-ban építették a kultúra házát, ahol a helyi jegyző és tiszteletes vezetésével minden vasárnap felolvasást tartottak. Az Olvasókör emlékét egy tábla őrzi, mely ma a Polgármesteri Hivatal épületében található.

Lányi János sírja

1848-ban honvédfőhadnagyként szolgáló férfi sírját az 1877-es halálát követően állíttatták.

Pető Géza emlékjele

A fiú 1916-ban, az I. világháborúban tűnt el, családja állíttatta emlékül a jelet.

Természeti örökség

Szikince patak

A Zalaba mellett folyó patakocska neve Szikince, vagy a helyiek által többet használt Szince nevet viseli. A patak eredetileg a Selmeci hegységben ered. A 20. századi vízrendezési munkálatokkal viszont a Szincét többször összekötötték a Perec csatornával. Az így kialakult ármentesítő csatorna rendszert hivatalosan az Alsó Perecnek hívják. A patak nagyjából állandó víz mennyiséggel rendelkezik egész évben. Vízitúrázóknak ajánlott Zalabáról indulni, innen relatív jól járható a patak átemelés nélkül is. Néhány kellemes, kisebb hullámokat dobó surranó is színesíti az utat. A partvonal egyébként szép, rendezett, a dimbes-dombos táj mellett halad el.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Szikince fesztivál

A 16 éve megrendezésre kerülő népművészeti és zenei fesztiválnak méltó otthont ad a település megújított rendezvényhelyszíne. A 2020-as évben ugyan elmaradt a rendezvény, de 2021-

ben ismét megrendezésre került. Tíz évvel ezelőtt Szikince – Ghymes Fesztivál címen indították útjára a rendezvényt a szervezők, köztük a neves együttes. Azóta sokáig a három kis falu élte a rendezvényt: Garampáld, Kisgyarmat és Zalaba. A nyári fesztivál életben tartása mindhárom faluban elsősorban a polgármestereknek volt köszönhető, akik nem engedik, hogy településükön teljesen kihajjon a magyar kultúra. A korábbi évek programjai azt mutatták, hogy jelentősek a hagyományőrzésre fókuszáló programelemek: helyi néptáncosok, kézművesek, énekesek, hagyományőrző csoportok mutatták be tudásukat, miközben tájjellegű ízekkel várták a látogatókat.

A 2021-es rendezvény ugyan megrendezésre került, de a hagyományőrzésen már kisebb volt a hangsúly, inkább a hangulatos zenei-táncos programokat szervezték meg. Az elnevezés nem jelenti azt, hogy a patakhoz köze lenne a rendezvénynek, bár az tény, hogy a patak mentén elhelyezkedő rendezvényhelyszín a házigazda terület.

Ipolyfesz - Fesztivál az Alsó Ipolymenti településein

A rendezvény célja az Alsó Ipolymentén fekvő, magyarországi és szlovákiai települések határ menti együttműködése, valamint kultúrájának és hagyományainak megőrzése. A fesztiválsorozatot első ízben 2019-ben szervezték meg "IpolyFeszt" címmel. A fesztiválnak Zalaba is részese volt,

helyszínként. A szervezők célkitűzése szerint a fesztivál magába foglalja a színes kulturális rendezvényeket, hagyományőrző rendezvényeket, különféle sport és családi programokat, tematikus kiállításokat, irodalmi és zenei programokat, turisztikai és természetvédelmi témájú előadásokat, elsősorban a határ menti lakosság és egyben a rendezvények résztvevői számára.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Molnárság

A zalabai malmot a Szikince (Szince) patak hajtotta. Búzát őröltettek itt a helyiek. Az utolsó molnár Pál István volt. A malom mellett duzzasztógát volt, nyári melegben "strand" gyanánt szolgált a gyerekeknek, akik a malomkerékről ugráltak a vízbe.

A település hagyományai, legendái, történetei

Olvasókör

Zalaba híres művelt lakóiról - felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nagyon magas a lakosságszámhoz képest. Ez valószínűleg oda is visszavezethető, hogy már 1898-ban olvasókör indult a helyi jegyző és tiszteletes vezetésével. Minden vasárnap összegyűlt a falu férfi lakossága és az aktuális hírekből - amiket a vonaton érkező újságokból kaptak - felolvasást tartottak.

Molnárok segédmunkaerői

Úgy tartja a helyi monda, hogy a leányanyák, akik féltek a falu szegénétől, kosarakba tették újszülött gyermeküket és a patakon leeresztették. Általában molnárok fogták ki ezeket a kosarakat és ők nevelték fel a gyerekeket, akik segédkeztek nekik a munkában.

A zalabai lányok csillagszeműek

Lovicsek Béla, tanár, író, újságíró az 1955-65-ig tanítóskodott Zalabán. A legenda szerint szerelmes lett egy férjes asszonyba. Szinte bizonyos, hogy ezen érzései vezérelték "A csillagszemű asszony" című regényének megírására, bár ezt sosem vallotta be, még akkor sem, amikor 40 évvel később a zalabaiak megkérdezték tőle, hogy valóban egy zalabai hölgy-e a csillagszemű asszony. Kérdésükre azt felelte, hogy Zalabán minden nő csillagszemű.

Zalaba és a panaszos Pázmányok

A mai települést 1349-ben említi először oklevél, amikor birtokosa a Hont-Pázmány nembeli Fedemus Miklós és fia László voltak. Miklós és fia László bizonyítványt nyertek arról, hogy Szent István király óta Zalaba mindig az őseiké volt. Hőke Lajos (1869 – Hont megye levéltárosa néprajzi munkája) szerint, Pázmány István panaszt adott be Róbert Károly

királynak, hogy erről bizonytságot nyerjen, innen ered a "panaszos" Pázmányok elnevezés. Egyes források szerint Žalabów a szláv "žaloba" szóból ered, ami panaszt jelent.

Szikince-völgyi verses legendárium

A 2016-ban, Garampáld község megbízásából kiadott könyv a Szince patak menti települések legendákat, szokásokat dolgozza fel, verses formában.

Szakmai összefoglaló

A mindössze 177 lakosú Zalaba kiemelkedő a szomszédos települések közül. 1898-ban létrehozott Olvasóköre megágyazott a helyi kultúrának, a diplomások száma azóta is – összehasonlításban – igen magas. A lakosok összefogása, helyi identitás tudatának magas foka abban is megmutatkozik, ahogy a különféle rendezvényeken csapatként teljesítenek, illetve a helyben rendezett eseményeken önkéntesként segítkeznek, ellenszolgáltatás nélkül. Műemlék mindössze egy, a református templom található Zalabán, az önkormányzat nemrég rendbe hozatta a vízimalom épületét. A gépek, illetve a belső tér felújítására eddig nem volt lehetőségük. A településen élt és alkotott a híres író, Csontos Vilmos – emlékházában a bútorok mellett helyet kaptak a kor néprajzi tárgyai, a költő régi kerékpárja, valamint festmények is, melyek a falu kulturális eseményeit mutatják be. Mivel asztalosként is szívesen tevékenykedett, a templom padjai is őrzik munkásságát. Jaj, Szikince elnevezésű versében megemlékezik a településen folyó patakról. Vízhez köthető mesterség a molnárság, melyből emlékül csupán a külsőleg felújított vízimalom áll rendelkezésre. Legendák, mondák léteznek, ezek egyike Lovicsek Béla íróhoz kötődik, a csillagszemű zalabai lányok kapcsán. A Szikince patak mára elvesztette jelentőségét, a településen csörgedezik, de kihasználtsága minimális.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Csontos Vilmos: 'Jaj, Szikince' című verse
- Kívülről felújított Vízimalom
- Vízi turizmus
- Molnárok segédmunkerőinek legendája
- Egykori mesterség: molnárság
- Szikince-völgyi verses legendárium
- Szikince patak partján lévő rendezvényhelyszín

- Szikince fesztivál

ZEBEGÉNY

Zebegény

Áttekintés

Település bemutatása

A jelenkor látnivalói

- Épített örökség
- Természeti örökség
- Kiállítások
- Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

A település hagyományai, legendái, történetei

Szakmai összefoglaló

Település bemutatása

A település kialakulására vonatkozó legrégebbi adatok a 13. századból maradtak fenn először. Első írásos említése Zebeguen-ként 1295-ből származik. Adatok utalnak arra, hogy a zebegényi Malompatak völgyében már 1251-ben bencés

zárda állt. Az Árpád-korban a pécs-baranyai egyházmegyében volt egy bencés kolostor, aminek a neve Szöbегény volt. Minden valószínűség szerint az esztergomi érsekség által odaadományozott területre innen – a Szöbегény nevű kolostorból – települtek a bencések. A falu községként a török uralom utáni időszakban alakult ki. A középkorban fejlődésnek indult település lakossága a török idők alatt majdnem teljesen elpusztult. Zebегény és térsége 1685 táján szabadult meg a töröktől. Az 1700-as évek első felében a lakosság pótlására németeket, magyarokat és szlávokat telepítettek le. A község első templomát – amely a Kálvária-domb sziklájába bevájt Szentélyből és eléje épített helyiségből állt – 1813-ban építették és 100 évvel később az új templom megépítésekor elbontották. Egyik érdekes építészeti emléke a "Ferencz József Gyermekelepe", amely az 1896-os Millenniumi kiállításon "dohányjövédéki" pavilon volt. Az ezredéves kiállítás fából épült pavilonjait lebontásuk után értékesítették, s többek között a "svájci renaissance" stílusban épült dohányipart, bemutató épületet a főváros vásárolta meg.

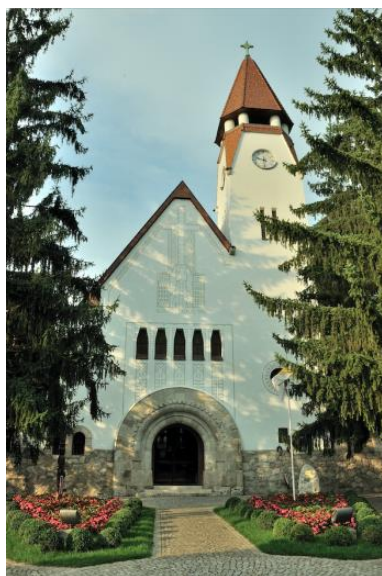
Az 1900-as évek elejétől egyre ismertebbé vált Zebегény. Főleg a fővárosi polgárok közül egyre többen fölfedezték. Ekkor épülnek az első nyaralóházak, villák. Páratlanul szép természeti adottságai és kiváló, gyógyító levegője ugyancsak eredeti falusi arculata pezsgő nyaralóéletet indukált. 1924-ben Szőnyi István festőművész – aki elnyerte a Szinyei társaság első ízben kiadott nagydíját – feleségül vette a zebегényi nyaraló tulajdonos, földművelésügyi államtitkár Bartóky József kisebbik lányát, Bartóky Melindát és nem sokkal később Zebегénybe költöztek. Az új templom építése kapcsán megjelentek Kós Károly és művésztársai, majd Szőnyi István és az általa létrejött művészkolónia jó értelemben megpecsételte Zebегény sorsát. A század első felében olyan romantikus, pezsgő, magas szellemi színvonalú nyaralóéletnek lehettek tanúi elődeink, ami meg nem ismételhető. Hogy mennyire gazdag volt világszínvonalú eseményekben az évszázad ezen első fele, ezen belül is

a 30-as évek, tanúskodik a Virág Egylet Zebegény és a maga nemében páratlan Országzászló és a Hősök Emléke.

A jelenkor látnivalói

Épített örökség

Havas Boldogasszony Plébániatemplom

Zebegény életében nagy jelentőségű esemény volt az 1907-es esztendő, amikor a "Fiatalok csoportja"-hoz tartozó friss építészdiplomás Kós Károly és Jánszky Béla kapott megbízást a falu templomának tervezésére. A berendezési tárgyak (oltár, szószék, padok, színes üvegablakok) is az építők elképzeléseit tükrözik. A tervezők, valamint a munkákba később bekapcsolódó Györgyi Dénes, és a gazdag belső díszítést készítő gödöllői iskola tanára, Kőrösfői-Kriesch Aladár és tanítványai együttesen, egy közös gondolat szellemében hozták létre a XX. századi magyar templomépítés egyedülálló alkotását. A templomot 1910. július 31-én dr. Koperniczky Ferenc plébános, a falu szülötte és az építkezés egyik fő támogatója szentelte be Havas Boldogasszony tiszteletére. A százéves évfordulóra, melyen Kós Károly leszármazottai is megjelentek, nagy összefogással sikerült gyönyörűen felújítani a templomot, a homlokzatára elkészültek a Kós Károly által megálmodott díszítések. A száz éves évfordulójára felújították a templomot.

Kálvária Kápolna és stációk

1853-ban Fischer Józsefné (Zoller Borbála) jóvoltából a Kálvária dombon megépült a kisméretű, barokk stílusú kápolna, mely műemlékvédelem alatt áll. Eredetileg a kápolna zsindellyel volt fedve, tornya hagymakupola volt, ekkor épültek a stációk is. Krisztus sírba tétele, nagyobb méretű festményen megörökítve (Bélaváry Alice, 1968) ugyancsak a kápolnában látható, a szentsír fölött. A stációk egyszerű képeinek helyére 1984-ben alumíniumból öntött bronzosított domborművek kerültek, majd a teljes felújításra 2014-ben került sor.

Sziklaszentély

A Kálvária-domb alján a szerpentin mentén található a Sziklakápolna, melyben a legenda szerint egykor egy remete élt. Az ő munkája a barlang jobb oldalán látható gyönyörű kő dombormű, amely Szűz Mária megkoronázását és a Szentháromságot ábrázolja. A remete halála után a barlangot templomként használták a hívők, majd 1813-ban a barlang szájához toldottak egy egyszerű, fatornyos épületet. Idővel ez a templom is szűknek bizonyult a falu számára, így új templomot kellett építeni, ez 1910-re sikerült. 1938-ban Jékey László és neje, Bartóky Magda építtette a barlang bejárataként jelenleg is látható díszes, címeres homlokzatot a kovácsoltvas kapuval Hendrich Antal tervei alapján. A kápolna mellett a hegybe mélyedve található a remete sírja. Augusztus 5-én, búcsú napján tartanak itt litániát. Adventkor pedig életnagyságú betlehemet csodálhatnak meg a kápolnában az érdeklődők.

Parasztházak (színesre festett, faszerkezetű „napraforgóházak”)

A falu egykori főútján a Dunára néző Napraforgó-házak tűnnek fel, melyekben gr. Károlyi Lászlóné sz.gr. Apponyi Franciska gyermekparadicsoma működött. A grófnő nevéhez fűződnek az 1936-ban kialakított, kékre festett Duna-parti „Virágnyaralók” melyeket magyar népművészeti stílusban rendezett be. Gondozott kert és szépen kiépített strand várta a gyerekeket. Az ő kezdeményezésére alakult meg a Virág Egylet Zebegény (VEZ), és nevelte a több mint 300 zebegényi gyermeket a természet szeretetére, akik virágok, fák, cserjék és madarak neveit viselték. Ő volt a „Napraforgó”, a VEZ lelke. Tanárokat fogadott, akik kötni, varrni, úszni, énekelni, verset mondani, táncolni tanították meg a gyerekeket, így formálva közösséggé őket. Sokszor kirándultak, színdarabokat adtak elő, sportversenyeket rendeztek, melyekről országos lapok tudósítottak.

A házak ma utcakép és helyi védelem alatt állnak. Jellemzőjük az encián kék szín, melyet idővel néhány házon már átfestettek.

Dőry Kastély

A zebegényi Duna-parton a 20. század elején egymás után épültek meg a nyaralók és kúriák, köztük a Dőry-kastély is. Az eklektikus stílusú épületet 1917-ben özv. Jobaházi Dőry Vilmosné (1854-1940) építtette, haláláig az év nagy részét itt töltötte család birtokában volt. A háború alatt német ill. orosz katonák foglalták el a kastélyt, majd a háború után szakszervezeti üdülő lett, sok ezer ember töltötte is a szabadságát, érezte jól magát. Évekig igen romos állapotban állt, majd 2001-ban felújították, teljesen átalakították a belsejét, és egy 2006-os árverésen új tulajdonosa lett, Sauska Krisztián.

A Sauska család birtokában lévő épület csak kívülről tekinthető meg, időnként rendezvényeket tartanak benne. A Dőry-kastély szépségét csak tovább fokozza az építmény lélegzetelállító parkja, a Dunához levezető kacskaringós kőlépcsők látványa, és a páratlan vízparti panoráma.

Milleniumi Pavilon

Ha a festői, Duna-parti kis faluba látogatva elindulunk felfelé a Jánoshegy utcán, egy nagyon érdekes, régi épületre bukkanunk. A tekintélyes méretű (840 m²-es), tornyos, faszerkezetes, svájci renaissance stílusú építményt Zobel Lajos tervezte, és a világkiállítás dohányjövédéki pavilonja volt. Az esemény ideje alatt egy kis dohánygyár működött benne, ahol az érdeklődők megnézhatték, hogyan készülnek a dohánytermékek, és vásárolhattak is belőlük. A kor sajtója így írt erről: "Minden dohányzó embert bizonyára nagymértékben fogja érdekelni az ezredéves kiállításnak ez a csarnoka. Az állam külön pavilont építtetett a kiállítás területén, hogy a dohánygyártás sok mindenféle válfajait bemutassa a nagyközönségnek. A publikum szeme láttára fogják itt a gyártani az összes szivarfajokat az úgynevezett specialitásokkal együtt. A dohány nemesítés módzatait, a páczolást, a dohány vágását és feldolgozását szintén be fogják mutatni. De nemcsak a dohánygyártás mindenféle nemét, hanem a Magyarországon termő összes dohányfajokat is kiállítják. A csarnokban dohányelárusító bódé is lesz, ahol a dohányfüst után vágyódó látogató azonnal kielégítheti kívánságát." A kiállítás után a pavilont elbontották, és odaajándékozták Ferenc Józsefnek, aki aztán átadta Budapestnek. Az épületet ezután Bartóky József közbenjárására Zebegényben építették fel újra egy 1300 m²-es területen. A pavilont –kiváló adottságai miatt – elsősorban közösségi térként használták ki: először Ferenc József gyermektelep néven működött a Budapesti Szünidei Gyermektelep Egyesület üdülőjeként, majd az államosítás után a Fővárosi

Tanács Gyereküdülője lett. A sors furcsa fintora, hogy pont a korábbi dohányjövédéki pavilont jelölték ki arra, hogy Zebegényben, "miazmatikus levegője" miatt, beteges és testi fejlődésben elmaradt gyerekek nyaralótelepe legyen. A döntés értelmében egyébként az épület háború esetén hadikórházként funkcionált volna. De nem csak beteg gyerekek nyaralhattak itt, a hatvanas-hetvenes években például kéthetes turnusokban itt töltötték jutalomüdülésüket az ország minden tájáról érkezett állami gondozott gyerekek is.

Patakmalmok

Zebegény, az elmondások szerint 5 patakmalommal rendelkezett, ezekről bővebb információ, vagy maradandó építészeti emlék nem áll rendelkezésre.

Zebegényi országzászló és hősi emlékmű

A zebegényi országzászló és hősi emlékmű az 1930-as években Maróti Géza tervei alapján épült emlékmű-együttes a börzsönyi falu fölé magasodó Kálváriahegyen. A helyi dalkör országos gyűjtést indított az országzászló állítására és egyúttal az első világháború zebegényi katona áldozatainak is emlékművet kívántak állítani. Azonban Maróti az emlékművet nem tudta befejezni, és hivatalosan nem is avatták fel, mert közbeszólt a második világháború. A háború utáni évtizedekben a legtöbb ilyen emlékművet elpusztították, a zebegényi tanácstagok azonban találékonyan kieszelték, hogyan őrizték meg az óriási munkával létrehozott emlékművet, átminősítették kilátónak. A kis fennsík északi oldalán, meredek hegyfal felett áll az Országzászló emlékműve egy hét lépcsőfokkal megemelt területen a zászlórudat négy kőoszlop fogja közre. A trianoni békeszerződés 80. évfordulóján, 2000.jún.4-én ünnepélyes keretek között trianoni emlékhellyé avatták az emlékmű együttest. 2001-ben pedig Karl Josef Rauber érsek, pápai nuncius szentelte fel a „Nemzeti Emlékezés Harangját”, mely a kápolnában minden nap fél ötkor megkondul. 2015 elején kerültek fel a terméskő oszlopokra a gömbök a kettős keresztekkel. A zászlóhoz, a már eredetileg ott álló kápolnához illeszkedően két félig zárt szimbolikus sírkert csatlakozik, amelyeket pergolák, öntöttvas kerítések határolnak. A pergolák gúla alakban egymás fölött ismétlődő halmokat ábrázolnak, a tetejükön kereszttel. A kápolna felőli kert az Aradi vértanúk kertje, az Országzászló előtti kert a zebegényi I. világháború. áldozatainak állít emléket. A központi sírkert középpontjában oszlopon álló, kétszeres életnagyságú bronz

Krisztus fej Maróti alkotása és ajándéka. A területről gyönyörű panoráma nyílik a Dunakanyarra.

Szőnyi István mellszobra

Szőnyi István mellszobrát – Nagy Attila szobrászművész alkotása - 2001. augusztus 5-én a déli harangszó elhangzása után, T. Szőnyi Zsuzsa - a festő Rómában élő lánya - avatta föl, majd Kapás László plébános áldotta meg. A szobor az 1966-ban állított, 2000-ben eltűnt Vilt Tibor által megformált portré pótlása. Szőnyi István (1894-1960) a XX. századi magyar festészet kiemelkedő alakja 37 éven át élt és alkotott Zebegényben. A helyi általános iskola is a festőművész nevét viseli.

Milleniumi emlékmű

Egy egyszerű emlékoszlop, igazi milleniumi emlékmű. "A község egyik terén, közel a vasútállomáshoz áll 1896 óta háborítatlanul a millenáris obelisz, eredeti állapotában és feliratával."

Szent Erzsébet emlékek

A település három emléket is rejt Szent Erzsébettel kapcsolatosan:

- Szent Erzsébetet ábrázoló üvegablak a zebegényi templomban
- A templom déli hosszfala mellett Maróti Géza Szent Erzsébet szobrát láthatjuk
- A Szentév tiszteletére 1938-ban épített Szent Erzsébet kápolna a 12-es út mellett, a Dőry kastély előtt, a VEZ (Virág Egylet Zebegény) állította.

Természeti örökség

Zebegény határában folyik a Medres-patak, amely a Duna vízgyűjtő területéhez tartozik. Északkeletre a vulkanikus andezit és a riolit összetételű Börzsöny fekszik. A Dunakanyar és a Börzsöny találkozásának köszönhetően páratlan táji, természeti környezetét és értékeit őrző, körütekintően fejlesztő település. A védelem alatt álló ökológiai funkciójú területek háborítatlansága biztosított. Zebegény táji és domborzati adottságai egyedülállóan változatosak. A hegyvölgyes domborzat, a nagy szintkülönbségek a

természetjárás különböző válfajai mellett speciálisan sportolási célokra is hasznosítható. Duna partja fürdésre kiváló, aprókavicsos kiépített strandja is van a településnek. Nyári időszakban egy kis révhajó jár a túlparti Pilismarótra, ahol szintén szép szabadstrand és kemping várja a pihenni vágyókat.

Zebegényi Körsétaút Tanösvény

A Börzsöny Természetbarát és Hegymászó Egyesület (BTHE) jóvoltából elkészült a Zebegényi körsétaút. A sárga, saját magába visszaforduló hurokkal jelölt turistaút 4.5 kilométernyi távját minden korosztály kényelmes tempóban teljesítheti. Példás összefogás eredménye a kialakított út: a Duna-Ipoly Nemzeti Park szakemberei, két állomás szakmai anyagának összeállításában a zebegényi Szőnyi István Emlékmúzeum és a Hajózástörténeti Múzeum, valamint az Ipoly Erdő Zrt. és Zebegény Önkormányzata is támogatta a munkát. Induláskor célszerű betérni a Mókus sörözőbe ahol feladatlapok állnak rendelkezésre, az egyes terepi ismertető táblák pedig segítenek megoldani ezeket a feladatokat. A túra végén a kitöltött feladatlapot a Mókus sörözőben bemutatva tanösvény-kitűző a jutalom.

Kós Károly kilátó

A Kós Károly-kilátó Zebegény egyik legnépszerűbb nevezetessége, amely évente több ezer kirándulót csalogat a környékre. Minden korosztály számára kiváló úti cél, hiszen nem igényel nagyobb erőfeszítést a felkeresése, az élmény mégis utánozhatatlan, amelyet a panoráma nyújt. A Kós Károly-kilátó megépülésének története közel száz évre nyúlik vissza, ugyanis már az 1930-as években megkezdődtek a munkálatok a Kopasz-hegyen. Akkoriban azonban még szó sem esett kilátó építéséről, hiszen a zebegényi lakosokból álló Dalkör elhatározása az volt, hogy a Kopasz-hegyen – ahol a kálvária található – Országzászlót és hősi emlékművet állíttat. A tervezéssel Maróti Géza építész, szobrászt bízták meg. A második világháború félbeszakította a munkálatokat, az emlékmű építése leállt, és kérdéses lett az is, hogy egyáltalán valamikor elkészülhet-e majd, hiszen a háború idején a legtöbb hasonló emlékművet lerombolták. A zebegényi emlékmű végül a zebegényi tanácstagoknak köszönhetően menekült meg, ugyanis átminősítették kilátónak, amely így már megmaradhatott a Kopasz-hegyen.

Kiállítások

Ferenczy Múzeum - Szőnyi István Emlékmúzeuma

Szőnyi István (1894-1960) a 20. századi magyar festészet kiemelkedő alakja, 1924-től haláláig élt és alkotott Zebegényben. Művészete itt teljesedett ki, festészetét a varázsos szépségű táj, a faluban élő emberek ihlették. Műveiben költészetté emelte a hétköznapiakat. Egykori lakóháza és műterme 1967-től emlékmúzeum. Az állandó kiállításon a mester minden alkotói korszakából látható egy-egy jelentős festmény, olyan remekművek, mint a Kerti pad, a Vízparton, a Reggel, az Este Zebegényben, vagy A falu ősszel. Időszaki tárlatokon tekinthetők meg több ezer darabból álló grafikai életművének legszebb darabjai. Tanítványainak, pályatársainak munkáit kiállítás-sorozatok keretében ismerhetik meg a látogatók. A Szőnyi ház mögött levő hatalmas kertben a művésztől elnevezett képzőművészeti szabadiskola és ifjúsági művésztelep működik. Az 1992-ben létrehozott Szőnyi István Alapítvány támogatja a kiállítások rendezését, kiadványok megjelentetését, a magángyűjteményekben fellelhető Szőnyi művek felkutatását.

Hajózástörténeti gyűjtemény

1984. július 12-én nyílt meg Zebegényben az első magyar hajózási magánmúzeum, Farkas Vincze hajóskapitány gyűjteményével és saját készítésű tárgyaival. Célja volt, hogy bemutassa, milyen helyeken jártak a magyarok a világ tengerein hajózva, és közben milyen természeti népek kultúrájával ismerkedhettek meg. A távoli tájakról hazahozott emlékek a hajózási relikviákkal és a tengerek élővilágával sokrétű látványt nyújtanak. Farkas Vincze szükségét érezte a kulturális örökségek megmentésén túl a magyar- és a világhajózás történetének hiteles bemutatását az őskortól napjainkig. Napjainkban Farkas úr lánya vezeti a múzeumot.

Jelentősebb rendezvények, fesztiválok

Gőzgombóc Fesztivál

A gőzgombóc (tampfknel) kelt tésztából készül, gőz fölött párolják, vagy megfőzik. Édes és sós változata egyaránt ismert: ízesíthetik szilvalekvárral, dióval és mákkal, de fogyasztják párolt káposztával, sült oldalassal is. A sváb hagyományokat ünnepelték ezzel a fesztivállal, 2019-ben volt az utolsó fesztivál.

Zebegényi sárkányfesztivál

Van egy hely Zebegényben, a neve: Sárkány domb. Ez a csodás hely mosollyal, vidámsággal, élménnyel telik meg, a Dunakanyar legszerethetőbb fesztiválján, a Zebegényi Sárkányfesztiválon. 2019-ben volt az utolsó fesztivál, és szinte bizonyos, hogy a jövőben már nem lesz, mert a terület magánkézbe került.

Dunakanyar Művészeti Fesztivál – Dalok a vízen – utazás stílusokon át

A Duna Művészeti Fesztivál eseménysorozat programjai június és augusztus között minden pénteken, szombaton és vasárnap sokszínű kulturális programokkal várják az érdeklődőket: Nagymaros, Zebegény és Visegrád hajóállomásain.

Zenélő Dunakanyar Kikötőkoncertek

A Vác Civitas Fúvószenekar térzenei programjai a Dunakanyar több településén: Szob, Vác, Nagymaros, Verőce, Zebegény, Dömös, Visegrád, Esztergom kikötőiben.

A település egykori, vízhez kötődő mesterségei

Molnárság

A 19. század közepén 5 malom működött a településen, melyek patakmalmok voltak. Duzzasztó zsilipeik voltak a patakon - itt zuhogónak nevezték. A szomszédos településekről is jártak ide öröltetni. Manapság a malmokat már nem lehet fellelni, csak maradványai vannak.

Révészet

A 19.- és 20. század fordulóján Heiszler Pál szállította 50 éven keresztül a kirándulókat, nyaralókat, művészeket, kofákat a Duna egyik partjáról a másikra. Pali bácsit Szőnyi István festőművész Dunai hajós című képén örökítette meg.

A település hagyományai, legendái, története

A település nevének legendái

Zebegény nevének kialakulására két romantikus legendát is találunk, az egyik Mátyás királyhoz illetve Beatrix királynéhez köthető. A legenda szerint a királyné a zebegényi hegyekben sétált és úgy kifáradt, hogy le kellett ülnie és csak annyit tudott kirebegni hogy sze-beg-én-szivem. A másik monda a betelepült németekhez köti a helység nevét, akik a Dunán, hajókon érkezvén a Dunakanyarnál így kiáltottak föl " wir sind wo der See beginnt" - ott vagyunk ahol a tenger kezdődik. Más elmondások szerint némethonban maradt családtagjainak írták ezt, hogy ott laknak "wo der See beginnt". Megint más elbeszélés úgy meséli, hogy a Neuwegről (manapság Sárkány dombnak hívják - a szép emlékü Sárkány Fesztiválok emlékére) lepillantva a Dunát egy tónak nézték - Hier See beginnt! - itt egy tó kezdődik. Az igazság azonban az, hogy a 13. században a baranyai Zebegény település bencés apátságának Almás nevű birtoka volt itt a Dunakanyarba. Az idők során Zebegényalmásból elkopott az almás utótag és a baranyai Zebegény időközben Szebénnyé változott, így megmaradt a dunakanyari település neve Zebegénynek.

Sziklakápolna legendája

A Kálvária hegy aljában a sziklabarlangban a hagyomány szerint egy remete lakott, aki egy kőből faragott domborművet is készített, amin Szűz Mária megkoronázását és a Szentháromságot örökítette meg.

Napraforgó, a gyerekek védnöke

Napraforgó, vagyis gr. Károlyi Lászlóné, született gr. Apponyi Franciska az 1920-as évek végén költözött Zebegénybe. A Duna partján megvett néhány házat és átalakíttatta, rendbe hozatta őket, enciánkékre festette faszerkezetüket, egyszerű népies bútorokkal rendezte be őket. A grófnő a falu előjáróival egyetértésben 1931-ben megalapította a

Virágegylet Zebegény (VEZ) társaságot. Itt helyet kapott minden lány és fiú 3 éves kortól, és a felnőttek is tagok lehettek. A tagok növény, virág, fa és madárneveket viseltek, így is szólították egymást - így mindenkit egyformán kezeltek, nem voltak különbségek. A fiatalok grófnőnél megtanultak úszni, kézimunkázni, főzni, énekelni és megismerték a növényeket, állatokat, természettudományos oktatást kaptak és botanikai gyűjteményt is összeállítottak. Játsszótereket alakított ki a VEZ és szabadidős programokat szervezett. Volt gyermek olimpia és színi előadások. Közösséggé formálta a zebegényi és környékbeli gyerekeket, valamint a grófnő ismeretségi köréből származó gyerekeket. A VEZ 1941-ig működött, ezután a háború "szétverte".

Szőnyi István és Zebegény

A Szőnyi István tulajdonképpen a házasságának köszönheti, hogy megismerte Zebegényt, hiszen felesége Bartóky Melinda családjának volt itt villája. Ez az épület lett később Szőnyi háza és a zebegényi művészeti élet központja. Itt találta meg a festő a művészetének kibontakozásához szükséges élményeket, táj és ember elválaszthatatlan egységét. Szeretett a hegyen, hegyoldalban festeni, felesége mindig kürttel hívta ebédhez.

Dunával kapcsolatos művei: Dunakanyar Zebegénynél, Szürke Duna, Délutáni napsütés a Dunakanyarban, Átkelés a Dunán

Dőry regény alakok

Mikszáth Különös házasság című regényében szerepel egy báró Dőry, de szinte biztos, hogy nem a Zebegényben kastélyt építő özvegy báró Dőry Vilmosné elhunyt férjéről van szó. Az viszont bizonyos, hogy Csathó Kálmán: Asszony a bakon című regényét Dőry Vilmosnéről írta, akiről azt mesélik, hogy saját maga hajtotta egylovas hintóval járt a faluba.

Erzsébet forrás

"Vándor itt töltsd meg a kulacsod mert hegyestető vízben szegény" - állt a felirat a forrás mellett, az Encián Turista Egylet tett rendbe a turista mozgalom elindultával.

Híres indiai festő Zebegényben

Az 1930-as években az indiai-magyar, fiatal és nagyon tehetséges festőnő Amrita Sher-Gil is alkotott Zebegényben. Nagynénje Szepessy Lajosné zebegényi villájában gyakran

jött össze a család és a művészet kedvelő barátok, többek között Baktay Ervin is, aki korán felismerte Amrita - magyar keresztnévén Dalma - tehetségét és rajzolásra, festésre tanította és ösztönözte. A festőnő Indiában, Olaszországban, Franciaországban és Magyarországon is élt, de legszívesebben Indiában alkotott. Nősorok iránti érzékenysége megmutatkozik abban is hogy munkáinak mintegy 60%-a nőábrázolás. Zsenikre jellemző rövid, tragikus és bonyolult családi kapcsolatokkal átszőtt élete volt. Míg Indiában nemzeti kincsként tekintenek rá, addig Európában, és Magyarországon még nem alakult ki kultusza.

Hajózási múzeum története

A Hajózástörténeti Múzeum alapítója Farkas Vincze hajóskapitány, aki több évtizedes gyűjtőmunkával és saját készítésű tárgyaival hozta létre az 1984. július 12-én megnyílt kiállítást. Farkas Vincze minden útjáról igyekezett olyan emléktárgyakkal, kuriózumokkal visszatérni, amelyeket a bejárt helyszíneken, állomásokon (akár más kontinenseken) be tudott szerezni. Farkas Vincze Dunai hajó parancsnokaként 1956-ban a győri forradalmároknak hozott benzint, élelmet, gyógyszert Bécsből - emiatt le is tartóztatták, hamis vádak alá helyezték, de nem tudták rábizonyítani. A Zebegénnyel szembeni kis sziget csücskénél a hordalék sok mindent lerak - ásványi köveket (jáspis, opál), ősember csontokat. A kotróhajók sok "kincset" találtak már a Dunában, amit a múzeum kiállít - pl: egy II. világháborúban aknára futott bolgár hajó harangját, mammut lábszár csontot, török idejéből származó ágyúgolyó. Pilismaróton egy hatalmas kőgolyót emeltek ki a kotróhajósok, áthozták Zebegénybe, miközben görgették ki a partra vízbe zuhant ismét a golyó. Található itt egy varázslóbot - érdemes kipróbálni.

Szakmai összefoglaló

A település kiváló turisztikai adottságai és hagyományai, továbbá páratlan fekvése és jelentős művészeti hagyományai számos lehetőséget nyújtanak a településre érkezőknek. Temploma mellett izgalmas sziklaszentélye, a világkiállításra készített dohányjövédéki pavilonja (ún. Milleneumi Pavilon), melyet nyaraltatásra használtak, számos emlékműve – köztük a Zebegényi országzászló és hősi emlékü impozáns együttese – is várja a településre látogatókat. Művészeti élete mindig is kimagaslott a magyarországi települések közül.

Mindkét kiállítása vízhez (is) köthető: a Hajózástörténeti Múzeum célja az, hogy bemutassa, milyen helyeken jártak a magyarok a világ tengerein hajózva. A Szőnyi Ferenc

Emlékmúzeum a híres festőnek állít emléket, aki számos, Dunával kapcsolatos művet alkotott.

A zebegényi Duna-parton a 20. század elején egymás után épültek meg a nyaralók és kúriák, köztük a Dőry-kastély is, valamint szintén itt találhatóak az ún. napraforgóházak, mely története gr. Károlyi Lászlóné sz. gr. Apponyi Franciskával igazán figyelemfelkeltő.

Környezete változatos, mindezt bakancsos túrákkal és vízi túrákkal is felfedezhetjük, és a Kós Károly kilátóból átfogóan is megtekinthetjük. 5 patakalmából sajnos mára nem maradt fent kézzelfogható emlék.

Vízhez kötődő, vagy közvetlenül köthető emlékeik, legendáik az alábbiak:

- Település nevének története/legendája
- Egykori mesterségek: révészet, molnárság
- Hajózástörténeti Múzeum
- Szőnyi István Dunával kapcsolatos festményei
- Erzsébet forrás
- Napraforgó, a gyerekek védnöke
- Dunakanyar Művészeti Fesztivál, koncertek a hajóállomásokon
- Dőry kastély a Dunaparton
- Patakmalmok, melyeknek mára már nincs nyomuk

Összefoglalás

Az örökségek azok az értékek, melyek a múltat átörökítik a jövőbe. A víz azon kincsünk, ami éltet, életteret nyújt, gazdaggá vagy éppen szegénnyé tesz, a vízparton élők számára pedig megkerülhetetlenül az élet részét képezi. A WaVE projekt pilotjában arra kerestük a választ, hogy mennyire élő a víz és a mai ember kapcsolata. Jelen van-e a víz, a vízhez kapcsolódó értékek, hagyományok a mindennapi ember életében. Az Ister-Granum eurorégió 15 települése tekintetében mértük fel az épített és a vízhez kötődő szellemi örökségeket.

A terület gazdag kulturális múltja előre vetítette az építészeti értékek sokaságát és sokszínűségét. Kiemelkedően sok szakrális örökség található a régióban és a gazdaságtörténeti emlékek is szép számmal vannak jelen. A vízpartok települései sok legendát, történetet őriznek, a múltban több vízhez kötődő mesterséget űztek lakosaik. Mindezen információkat egy örökségltárban foglaltuk össze. Az adatokat primer és szekunder forrásokból nyertük és személyes interjúk során pontosítottuk és egészítettük ki. Az adatok elemzése során bizonyos hasonlóságokat, ismétlődéseket fedeztünk fel, melyek a vízhez kötődő életformákban mutatkoztak meg leginkább. Visszatérő mesterségként jelent meg a molnárság, a révészet és a halászat, valamint a vízi foglalkozások védőszentjének Nepomuki Szent Jánosnak a tisztelete.

Tanulmányunkban bemutattuk az egyes településeket és jellemző értékeiket, kiemelkedő szellemi örökségeiket. Összefoglalóan elmondható, hogy a települések nagy része nem él és nem használja ki a vizeiben rejlő lehetőségeket, nem épít vízhez kötődő hagyományaira és nem kapcsolja össze eseményeit, rendezvényeit a vízzel. Úgy érezzük nagyobb hangsúlyt szükséges fordítani meghatározott örökségek védelmére és fenntarthatóságára, a hagyományok megőrzésére és bemutatására, a helyi lakosok téma iránti érzékenyítésére és elköteleződésük növelésére.

Reményeink szerint gyűjtésünk alapján a régiót bemutató színvonalas kisfilmek és népszerű tematikus utak jönnek létre a pilot keretein belül. A piloton túltekintve pedig a tanulmány az eurorégió és a települések számára jövőbeni fejlesztési lehetőségeket és projekterveket nyújt, ráirányítja a figyelmet a védendő és bemutatandó örökségekre. Hisszük, hogy a dokumentumban megfogalmazott meglátásaink, javaslataink hozzásegítik a térséget, ahhoz, hogy a vízhez való kapcsolata sikeres jövőjének motorja legyen.